

SAMFÉLAGSHLUTVERK HÁSKÓLA
SKÝRSLA TIL RANNSÓKNASTOFU UM HÁSKÓLA
DESEMBER 2012

HÁSKÓLI ÍSLANDS
MENNTAVÍSINDASVIÐ

AKUREYRI

HJALTI JÓHANNESSEN OG TRAUSTI ÞORSTEINSSON

Efnisyfirlit

1. Rannsóknin	4
2. Bakgrunnur rannsóknar og fræðilegt samhengi.....	6
3. Áætlun um næstu skref	10
4. Kynningar á niðurstöðum	11
5. Næstu skref og áframhaldandi fjármögnun verkefnis	12
Heimildir	13
Viðaukar	14

1. Rannsóknin

Í mars 2011 samþykkti Rannsóknastofa um háskóla að veita Rannsókn og þróunarmiðstöð Háskólans á Akureyri (RHA) og Miðstöð skólaþróunar við Háskólann á Akureyri (MSHA), fyrir hönd rannsóknarteymis frá Háskólanum á Akureyri og Háskóla Íslands, styrk til að vinna að rannsókn á samfélagslegu hlutverki háskóla. Í rannsóknarteyminu eru eftirfarandi:

Dr. Amalía Björnsdóttir, dósent við HÍ
Auður Pálsdóttir, aðjúntk við HÍ
Hjalti Jóhannesson, forstöðumaður RHA
Hjördís Sigursteinsdóttir, sérfræðingur RHA
Dr. Ingólfur Ásgeir Jóhannesson, prófessor við HA og HÍ
Dr. Sigurður Kristinsson, forseti Hug- og félagsvísindasviðs HA
Trausti Þorsteinsson, lektor við HA

Hjalti og Trausti hafa einkum haldið utan um verkefnið fyrir hönd RHA og MSHA. Eftir ákvörðun um úthlutun styrks Rannsóknastofu um háskóla hófst rannsóknarteymið handa við að undirbúa netkönnun meðal starfsmanna háskólanna við rannsóknir og í akademískum stöðum. Miðað var við að könnun þessi myndi leita svara við rannsóknarspurningum 1 og 2 sem Rannsóknastofa um háskóla setti fram upphaflega, þ.e.

1. Hvernig skilja íslenskir háskólakennarar og sérfræðingar starfsskyldur sínar og fagmennsku?
2. Hvernig skilja íslenskir háskólakennarar samfélag sitt og samfélagslegar skyldur?

Rannsóknarteymið fundaði fjórum sinnum árið 2011 og sex sinnum 2012. Í átta skipti var um að ræða fjarfundi milli HA og HÍ en í 7. febrúar 2012 hittist hópurinn í Reykjavík og 1. júní 2012 á Akureyri. Í tengslum við fundinn 1. júní 2012 og dagskrá 25 ára afmælis Háskólans á Akureyri hélt Páll Skúlason öndvegisfyrirlesturinn „Siðferðileg köllun háskóla“ í Háskólanum á Akureyri. Síðasti fjarfundur verkefnishópsins var samráðsfundur með stjórn Rannsóknastofu um háskóla þann 15. nóvember 2012.

Rannsóknarteymið hófst handa á vormánuðum 2011 við að þróa spurningalista og lá hann í stórum dráttum fyrir í júní. Um haustið var listinn unninn áfram og forprófaður meðal starfsmanna allra háskólanna og miðað við að þessir starfsmenn væru með sem fjölbreyttastan bakgrunn (sjá viðauka 1). Samhliða því var hafist handa við að afla netfanga starfsmanna háskólanna til að unnt væri að framkvæma könnunina rafrænt. Nokkurra vikna töf varð á að spurningalistinn væri lagður fyrir sökum þess að flóknara var að afla leyfa hjá sumum stofnunum til að nota netföng starfsmanna en vonir stóðu til í upphafi.

Könnunin var lögð fyrir 901 starfsmann háskólanna í nóvember 2011 og lauk gagnaöfluninni í desember. Svörun reyndist vera 50,4% sem getur talist viðunandi þar sem um þýðiskönnun var að ræða. Gögnin voru flutt yfir í SPSS og greind. Á vormánuðum 2012 voru ýmsar greiningar gerðar úr könnuninni og var sún vinna að mestu í höndum Hjördísar Sigursteinsdóttur og Amalíu Björnsdóttur.

Samhliða þessum greiningum og í framhaldi af þeim hefur rannsóknarteymið kynnt verkefnið og niðurstöður þess á nokkrum málþingum og ráðstefnum. Í kafla 5 er yfirlit yfir birtingar og í viðaukum 3-8 má sjá þær greinar og kynningar sem þegar liggja fyrir og hafa verið ákveðnar.

Rannsóknateymið hefur gert með sér samkomulag um afnot af gögnum rannsóknarinnar og munu afnot af þeim verða opin fyrir meðlimi teymisins og er það vilji þess að gögn verði sem aðgengilegust fyrir aðila utan teymisins með þeim takmökunum sem reglur um meðferð persónulega greinanlegra upplýsinga kveða á um. Þannig má hugsa sér að gera kannanir sem framkvæmdar eru í verkefninu eða ákveðinn hluta þeirra aðgengilegar á innri vef háskólanna til frekari úrvinnslu og rannsókna nemenda og fræðimanna utan rannsóknateymisins.

Sigurður Kristinsson ásamt Hjalta Jóhannessyni og Trausti Þorsteinssyni fékk í janúar 2012 úthlutað styrk úr Rannsóknasjóði Háskólans á Akureyri til að vinna áfram úr könnun í verkefninu og undirbúa næstu skref í rannsókninni sem fylgir í stórum dráttum upphaflegri rannsóknaráætlun.

2. Bakgrunnur rannsóknar og fræðilegt samhengi

Í rannsóknaráætluninni sem lögð var upphaflega fyrir Rannsóknastofu um háskóla var rannsóknin sett í fræðilegt samhengi með eftirfarandi hætti.

Háskólar eru sérstök tegund stofnunar og hafa sérstaka stöðu í hverju samfélagi. Þeir eru sjálfstæðar menntastofnanir, sem sinna kennslu, rannsóknum, varðveislu þekkingar, þekkingarleit og sköpun á sviðum vísinda, fræða, tækniþróunar eða lista (Lög um háskóla nr. 63/2006). Skipulag þeirra getur verið mismunandi m.a. vegna ólíkra landfræðilegra og sögulegra aðstæðna. Í Magna Charta yfirlýsingunni frá 1988 sem þorri evrópskra háskóla hafa undirritað segir að háskólar skapi, fjalli um, meti og flytji áfram menningu með rannsóknum og kennslu en til þess að mæta þörfum þess samfélags sem þeir starfa í, verða rannsóknir og kennsla að vera siðferðilega og þekkingarlega óháð öllu pólitísku og efnahagslegu valdi. Í lögum um háskóla nr. 63/2006 segir um hlutverk háskóla:

Hlutverk háskóla er að stuðla að sköpun og miðlun þekkingar og færni nemenda og samfélagsins alls. Starf háskóla miðar að því að styrkja innviði íslensks samfélags og stöðu þess í alþjóðlegu tilliti. Háskóli er miðstöð þekkingar og hluti af alþjóðlegu mennta- og vísindasamfélagi.

Háskólar eru helstu menntastofnanir hvers samfélags. Þeir hafa sjálfðæmi um starfsemi sína og veita menntun, sem tekur mið af þörfum samfélagsins hverju sinni. Hún getur hvort sem er verið fræðilegs eðlis, starfsmiðuð nema að hvort tveggja sé. Páll Skúlason (2003) greinir þrjú sérkenni háskóla sem stofnunar. Í fyrsta lagi er hann stofnun sem helgar sig lærdómi og er skipulögð í þágu hans. Í öðru lagi er hann félagsheild fræðimanna, kennara og nemenda, sem aðhyllast sömu grunnigildi frjálsra rannsókna á hverju því sem þá fýsir að skilja og í þriðja lagi stofnun sem þarf að stýra og reka á skilvirkan og árangursríkan hátt en þó í samræmi við skipulag hans sem stofnunar.

Í Magna Charta (1988) yfirlýsingunni, sem undirritað var af rektorum evrópskra háskóla í Bologna, segir að grundvallarskilyrði háskóla sé að þar tvinnist saman kennsla og rannsóknir eigi fræðsla þeirra ekki að dragast aftur úr breyttum þörfum þegnanna, kröfum samfélagsins eða framförum í vísindalegri þekkingu. Í yfirlýsingunni er áhersla lögð á frelsi í rannsóknum og þjálfun og segir þar að bæði stjórnvöld og háskólar verði að fremsta megni að tryggja virðingu fyrir þeirri grundvallarkröfu. Yfirlýsingin samanstendur af fjórum grundvallarskilyrðum sem muni, nú og um ókomna framtíð styðja starf háskóla: 1) Viðleitni til að varðveita siðferðilegt og andlegt sjálfstæði gagnvart stjórnvaldum og fjárhagslegum öflum, 2) áherslu á nán og virk samskipti milli kennslu og rannsókna, 3) áherslu á frelsi í rannsóknum og þjálfun og 4) varðstöðu um húslegu hefð Evrópu í sókn eftir algildri þekkingu.

Ljóst má vera að háskólar gegna margvíslegu og mikilvægu samfélagslegu hlutverki, en eins og Jón Torfi Jónasson (2010) bendir á er vandinn sá að þegar á reynir þá virðist lítið samkomulag um það í hverju þetta samfélagslega hlutverk felst, hvernig háskólar eiga að þjóna samfélaginu. Sú deila sem lengst hefur staðið um háskólann snýst um tengsl hlutverks stofnunarinnar við þekkingaröflunina á móti fræðsluhlutverkinu, milli þess að afla (eða viðhalda) upplýsinga og þekkingar á móti miðlun hennar (Jón Torfi Jónasson, 2008).

Akademískt frelsi og sjálfstæði háskóla er lykilatriði í starfi opinberra háskóla. Það er margslungið hugtak er felur það í sér að háskólar tryggji kennurum sínum frelsi til að kenna og rannsaka viðfangs-efni sín eins og þeir sjálfir telja skynsamlegast. Í nútíðinni rammalögum um háskóla er ekki vikið

sérstaklega að akademísku frelsi en rektorar íslenskra háskóla hafa sjálfir undirritað yfirlýsingu um forsendur og frelsi háskóla. Yfirlýsingin er eins konar stjórnarskrá háskóla hérlandis sem kveður á um þau grunngildi sem þeim ber að starfa eftir. Í yfirlýsingunni segir að hlutverk háskóla sé að skapa skilyrði til frjálsrar þekkingarleitar, -sköpunar, -varðveislu, og -miðlunar á sviði vísinda, fræða og lista. Með starfsemi sinni þjóni þeir fræðunum og langtímahagsmunum samfélagsins. Háskólunum ber að standa vörð um akademískt frelsi sem felur það m.a. í sér að einstaklingur geti stundað rannsóknir, kennslu, eða nám án óeðlilegrar íhlutunar laga, stofnana, eða félagshópa. Sá sem nýtur akademísku frelisis getur leitað þekkingar og tjáð sannfæringu sína án þess að eiga á hættu að það bitni á starfsöryggi hans eða öðrum mikilvægum hagsmunum. Samkvæmt yfirlýsingunni nær akademískt frelsi til kennslu, rannsókna og nemenda. Það felur í sér rétt kennara til að fjalla um kennslugrein sína á þann hátt sem hann telur skynsamlegt og í samræmi við fræðilegar kröfur og til að meta árangur nemenda á faglegum forsendum. Nemendur hafa frelsi til að velja sér námsgrein, komast að eigin niðurstöðu og tjá skoðun sína. En akademísku frelsi fylgir jafnframt sú ábyrgð að viðkomandi starfi af heilindum og gangist undir fræðileg viðmið. Honum ber að forðast að eigin hagsmunir hafi áhrif á rannsóknarniðurstöður. Akademískt frelsi dregur ekki úr ábyrgð starfsmanns á að fara að almennum starfsreglum og siðareglum stofnunar sinnar (Yfirlýsing, 2005).

Akademískt frelsi háskólakennara felur í sér rétt hans til að fjalla um kennslugrein sína á þann hátt sem hann telur skynsamlegt og í samræmi við kröfur fagsins. Það felur í sér rétt til að meta árangur nemenda á faglegum forsendum, í samræmi við þá stefnu sem deild eða háskólastofnun hefur samþykkt. Akademískt frelsi nemenda felur í sér rétt til að velja námsgrein, komast að eigin niðurstöðum og tjá skoðun sína.

Akademískt frelsi til rannsókna felur í sér rétt til að velja viðfangsefni og aðferðir. Það felur í sér rétt og skyldu til að birta niðurstöður opinberlega, hverjar sem þær kunna að vera, svo framarlega sem rannsóknin stenst kröfur faglegs jafningjamats.

Akademískt frelsi í háskólasamfélagi felur í sér rétt háskólamanna til að gagnrýna stefnu og starfs hætti stofnunar sinnar. Það felur í sér borgaralegan rétt til tjáningar og þátttöku í stjórn- og félagsmálum utan háskólans, án þess að það bitni á árangursmati, framgangi, eða starfskjörum.

Akademísku frelsi einstaklings fylgir sú ábyrgð að hann starfi af heilindum og gangist undir fræðileg viðmið og taki þátt í mótun þeirra með sannleikann að leiðarljósi. Því fylgir sú skylda að forðast að eigin hagsmunir hafi áhrif á rannsóknarniðurstöður. Akademískt frelsi starfsmanns dregur ekki úr ábyrgð hans á að fara að almennum starfsreglum og siðareglum stofnunar sinnar.

Frelsið er þó ekki sjálfgefið og upp hafa komið viðhorf sem telja að því þurfi að vera takmörk sett. Árið 2006 ályktuðu samtök háskólakennara á Norðurlöndum um akademískt frelsi þar sem fram koma þær áhyggjur kennara að það eigi undir högg að sækja. Einkenni þessa töldu þeir birtast í eftirfarandi:

- Vaxandi skrifræði og aukin miðstýring á rannsóknum og kennslu háskólakennara.
- Minnkandi lýðræði og takmörkuð aðkoma starfsmanna að ákvörðunum er varða háskólasamfélagið.
- Hert pólitísk stýring á rannsóknarfé og úthlutun þess.
- Skertur réttur til frjálsra birtinga á niðurstöðum rannsókna. Aukin áhersla á að einkaleyfa sé aflað og þess krafist í ríkara mæli en áður að rannsóknarniðurstöðum sé haldið leyndum (Kennarafélag Kennaraháskóla Íslands, 2006).

Benda háskólakennarar á að akademískt frelsi sé grundvallar forsenda þess að rannsóknir geti blómstrað innan háskólanna. Þeir segja í akademísku frelsi felist frjálst val rannsóknarefna og aðferða, frjáls og óheft birting á rannsóknarniðurstöðum og frjálsræði í skoðanaskiptum vísindamanna um rannsóknir og rannsóknarniðurstöður. Jafnframt að það feli í sér frelsi til gagnrýnnar umræðu um þau mál er varða samfélagið og þróun þess. Um leið leggja kennarar áherslu á að kröfu um frelsi fylgi rík ábyrgð gagnvart þeim verkefnum sem háskólakennarar eru ráðnir til að sinna og í samræmi við það hagi þeir störfum sínum (Kennarafélag Kennaraháskóla Íslands, 2006).

Jón Torfi Jónasson (2008) segir að það séu tvær innbyrðis tengdar ástæður fyrir því að telja má sjálfstæðið gríðarlega mikilvægt háskólum. Þar sem þekking er ákaflega öflugt verkfæri eru líkur til að ýmsir þeir sem hagsmuna eiga að gæta reyni að hefta eða stjórna öflun hennar. Slíkar tilraunir beinast m.a. að þeirri þekkingu sem ógnað getur ráðandi öflum eða að upplýsingum sem nýta má tilteknum málstað til varnar eða framdráttar. Þetta getur haft neikvæð áhrif á hvort heldur þekkinguna sem slíka eða samfélag það sem henni er ætlað að þjóna. Þess vegna verður að standa vörð um sjálfstæði öflunar og miðlunar þekkingar. Vilhjálmur Árnason (2009) segir hugsjónina þá að fræðimönnum beri einungis að lúta kennivaldi fræðilegra röksemda og halla aldrei réttu máli vegna annarra hagsmuna sem þeir kunna að hafa eða vegna þrýstings utanaðkomandi afla. Þessi hugsjón kallast á við skilgreiningar fræðimanna á fagmennsku eða fagstéttum (profession). Dr. Broddi Jóhannesson skilgreindi á eftirfarandi hátt það sem hann nefndi lífsstarf og kaus að nota í stað hugtaksins fagstétt:

Starfið veltur á viðurkenndum forða sameiginlegrar sérþekkingar, kunnáttu sem leikni, og sameiginlegu siðgæði starfsmanna. Gæta þeir þess sjálfir án ytri íhlutunar og af því hugarfari, að skyldur þeirra við skjólstæðinga sína séu æðri öðrum skyldum starfsins.

Fagstéttir reisa tilvist sína á vísindalegri þekkingu eða hafa á annan hátt á valdi sínu sérfræði sem grundvölluð er á þeim vísindum sem sérvið þeirra lýtur að. Fagmaðurinn er því talinn hæfur til að bregðast við á þýðingarmiklu sviði við mjög flóknar aðstæður. Til að geta brugðist við hverju viðfangsefni þurfa fagmenn að hafa víðtækt sjálfstæði í starfi en um leið undirgangast þeir siðferðilegar skyldur.

En háskólar búa ekki aðeins yfir akademískum starfsmönnum sem hafa rannsóknarskyldu sem hluta af ráðningarkjörum sínum. Innan þeirra eða rannsóknarstofnana sem reknar eru undir merkjum háskólanna starfar fjöldi sérfræðinga sem vinna við rannsóknir af ýmsum toga og verða að afla tekna til að kosta vinnulaun sín. Oftar en ekki annast sérfræðingar þjónusturannsóknir af ýmsu tagi, þeir starfa á samkeppnismarkaði og annast rannsóknir fyrir hagsmunasamtök, einstaklinga, fyrirtæki eða stofnanir. Ráðningarformið sem slíkt dregur ekki úr akademískum kröfum sem háskólinn gerir til starfsmanna sinna en hætta er á að viðfangsefnin og fjármögnun þeirra geti varpað rýrð á niðurstöður rannsókna sérfræðinga sem sjálfstæðra, hlutlausra rannsókenda.

Í nútímanum herja efnahagsleg öfl á vísindin. Vilhjálmur Árnason (2008) segir að í því ljósi verði að ígrunda hugmyndina um gríðland fræðanna. Hún feli alls ekki í sér skeytingarleysi um það hvernig og í hvaða skyni fræðin eru notuð heldur hvetur hún til þess að fræðimenn standi vörð um sjálfstæði sitt gagnvart öllum þeim öflum sem vinna gegn hinni vísindalegu hugsjón, og að þeir hafi gagnrýnið eftirlit með störfum sínum í samræmi við það. Fræðimenn þurfa að skoða gagnrýnið hvernig þekkingin er virkjuð í þágu ríkjandi afla í samfélaginu. Að öðrum kosti aukast líkurnar á því að fræðimenn verði handbendi ráðandi afla eða andstæðinga þeirra. Þetta getur gerst hvort heldur með því að fræðin séu

notuð gagnrýnislaut sem framleiðslutæki eða að fræðimenn verði „aktivistar“ og noti fræðin sem verkfæri í pólitískum átökum sem koma sannleiksleitinni ekkert við.

Í kjölfarið á hrúni íslenska bankakerfisins og við uppgjör á því kom m.a. fram gagnrýni á hlut fræðimanna. Þeir þóttu oft og tíðum ekki hafa sinnt nægilega vel hlutverki sínu. Í skýrslu rannsóknarnefndar Alþingis á orsökum og afleiðingum bankahrunsins kom m.a. fram að margir hafi gert sér grein fyrir víðtækum áhrifum bankanna á háskólastarf, lista- og menningarlíf. Í þessu sambandi gat t.d. verið um að ræða greiðslur til háskóla vegna rannsókna, t.d. styrkir eða stöður fræðimanna en hætt er við að starfsmenn stofnunar eða fyrirtækis sýni eiganda sínum eða borgunarmanni ákveðna undirgefni eða auðsveipni. Þannig virðist gagnrýni á þróun mála í aðdraganda bankahrunsins hafi á köflum ekki verið sem skyldi. Forsvarsmenn fjármálafyrirtækja og stjórnámamenn nýttu sér enda oft útgáfur fræðimanna til að auka trúverðugleika sinna fyrirtækja eða þeirrar stefnu sem unnið var eftir á þessum tíma. Sumar þessar úttektir voru kostaðar af aðilum sem áttu hagsmuna að gæta um þær niðurstöður sem fræðimennirnir komust að. Nefnd eru nokkur dæmi um mál af þessum toga í skýrslu rannsóknarnefndar Alþingis um siðferðislegan hluta bankahrunsins. Þannig fengu háskólar landsins að einhverju leyti styrki frá fjármálastofnunum fyrir bankahrúnið. Nauðsynlegt er að í þessari rannsókn verði skoðað hvort háskólakennarar eða rannsakendur hafi orðið fyrir þrýstingi frá kostunaraðilum um niðurstöður rannsókna eða þátttöku í umræðu um tiltekin samfélagsleg álitamál.

Allmargir íslenskir fræðimenn hafa komið fram eftir bankahrúnið og fjallað um það hvernig háskólar geta betur rækt hlutverk sitt til að rannsaka samfélagsleg viðfangsefni samtímans á hlutlægan hátt og til þess að veita nægilegt aðhald í samfélaginu. Meðal annars kemur fram hjá Vilhjálmi Árnasyni (2009) að það vinnuáskerfi sem háskólakennarar og sérfræðingar vinna samkvæmt sé í raun andsnúið því að taka þátt í rannsóknum þar sem álitamál samtímans eru til umfjöllunar og tekið þátt í umræðu við aðila utan akademíunnar. Þróunin í þessu matskerfi hafi hins vegar verið sú að meta meira starf háskólakennara sem felst í samræðu við aðra innan akademíunnar, s.s. með ritun ritrýndra fræðigreina í stað þess að skrifa skýrslur eða álitargerðir og veita ráðgjöf sem varðar álitamál samtímans. Nauðsynlegt er að rannsaka hvort þetta sé raunin að rannsakendur hafi beint rannsóknum sínum inn á ákveðnar brautir vegna matskerfisins. Þá bendir sami höfundur á að þegar fræðimenn sitja fyrir svörum hjá fjölmiðlum varðandi ýmis álitamál er varðar fræðasvið þeirra sé áhugi fjölmiðla fremur á skoðunum þeirra en fræðilegum rökum og greiningu. Sé þetta svo, virðist ekki fyrst og fremst við fræðimenn að sakast en ljóst að hér þarf að bæta vinnubrögð og það hlýtur að vera hlutverk fræðimanna að sýna ákveðið frumkvæði hvað þetta varðar. Nauðsynlegt er að rannsaka frekar hvort þetta eigi við rök að styðjast og þá hvernig bæta megi úr. Sú nálægð sem skapast gjarnan í hinu fámenna íslenska samfélagi kann að valda því að fræðimönnum kann að þykja óhægt um vik að tjá sig um pólitísk deilumál samtímans, m.a. þar sem það geti bitnað á þeim síðar á einn eða annan hátt. Sömuleiðis kann álit sérfræðinga að vera dregið í efa vegna tengsla þeirra við stjórnmalaflokka eða fyrirtæki. Í siðfræðihluta skýrslu rannsóknarnefndar Alþingis (2010) er fjallað um þessi atriði og vitnað í “Reykjavíkurbref” Morgunblaðsins frá lokum ágúst 2009 um að erfitt hafi reynst fyrir blaðamenn blaðsins að fá álit fræðimanna á ýmsum álitamálum af framangreindum ástæðum. Umsækjendum þykir rétt að rannsóknin taki m.a. mið af þessum fullyrðingum til að kanna hvort þær eigi við rök að styðjast og hvort breytingar á þessu hafi átt sér stað eftir 2008.

3. Áætlun um næstu skref

Sigurður Kristinsson, Hjalti Jóhannesson og Trausti Þorsteinsson fengu í janúar 2012 úthlutað um 900 þúsund kr. styrk úr Rannsóknasjóði Háskólans á Akureyri til að vinna áfram úr netkönnuninni og undirbúa næstu skref í rannsókninni sem fylgir í stórum dráttum upphaflegri rannsóknaráætlun. Hefur rannsóknarhópurinn ákveðið að sá áfangi muni einkum felast í rýnihópaviðtölum með einstaklingum innan háskólasamfélagsins.

Þá er einnig áformað að gera athugun á umfangi kostunar fræðistarfs í háskólasamfélaginu. Ennfremur verður unnið að öflun og samantekt fyrirbyggjandi gagna og tölfræðilegra upplýsinga um háskólastigið á Íslandi. Þá hefur verið rætt um að afla styrkja fyrir háskólanema til vinna að völdum, afmörkuðum viðfangsefnum í rannsókninni.

Rannsóknarhópurinn hefur gert með sér samkomulag um notkun gagna og skjala í rannsókninni þar sem fram kemur hvernig aðgengi að gögnum er háttað, bæði innan teymisins og gagnvart öðrum, sjá viðauka 2. Væntir hópurinn þess að unnt verði að gera þessi gögn aðgengileg fyrir fleiri í fræðasamfélaginu, bæði nemendur og kennara, t.d. gegnum Uglu, upplýsingakerfi opinberu háskólanna.

4. Kynningar á niðurstöðum

Niðurstöður verkefnisins hafa verið kynntar á eftirfarandi ráðstefnum og málþingum á árinu 2012:

- Ráðstefnan Íslensk þjóðfélagsfræði 2012, Háskólanum á Akureyri, 20. – 21. apríl 2012:
 - *Bakgrunnur rannsóknar og greining á völdum gögnum. (Trausti Þorsteinsson, Hjördís Sigursteinsdóttir og Sigurður Kristinsson)*
- Menntakvika, Háskóla Íslands, 5. október 2012:
 - *Samfélagslegt hlutverk háskóla. (Sigurður Kristinsson, Hjördís Sigursteinsdóttir og Trausti Þorsteinsson)*
- Þjóðarspegillinn, Háskóla Íslands, 26. október 2012:
 - *Viðhorf háskólakennara til kennslu. (Amalía Börnsdóttir og Auður Pálsdóttir)*
 - *Bolognaferlið, akademískt frelsi og gæði í háskólastarfi. (Ingólfur Á. Jóhannesson)*
 - *Kostun háskólastarfs. (Hjalti Jóhannesson, Sigurður Kristinsson og Trausti Þorsteinsson)*

Ákveðið hefur verið að taka þátt í eftirfarandi ráðstefnu:

- NERA, the Nordic Educational Research Association and the School of Education, Háskóla Íslands, 7.-9. mars 2013:
 - *The Public Role of Universities – Survey among Icelandic Academics. (Sigurður Kristinsson)*

Greinarskrif:

Trausti Þorsteinsson, Sigurður Kristinsson og Hjördís Sigursteinsdóttir. (2012). Samfélagslegt hlutverk háskóla. *Stjórnmal & stjórnsýsla* 2. tbl. 8. árg. (281-302).

Ingólfur Á. Jóhannesson (2012). *Excellence, Innovation, and Academic Freedom in University Policy in Iceland*. (væntanlegt).

5. Næstu skref og áframhaldandi fjármögnun verkefnis

Til að fylgja eftir ákveðnum hlutum rannsóknarinnar, gera frekari greiningar á könnunargögnum og undirbúa næstu skref rannsóknarinnar fengu Sigurður Kristinsson, Hjalti Jóhannesson og Trausti Þorsteinsson í janúar 2012 úthlutað um 900 þúsund kr. styrk úr Rannsóknasjóði Háskólans á Akureyri. Fylgir sú áætlun í stórum dráttum upphaflegri rannsóknaráætlun. Hefur rannsóknarhópurinn ákveðið að næsti áfangi muni einkum felast í rýnihópaviðtölum með einstaklingum innan háskólasamfélagsins og er undirbúningur þessa áfanga hafinn.

Þá er einnig áformað að gera athugun á umfangi kostunar fræðistarfs. Ennfremur verður unnið að öflun og samantekt fyrirbyggjandi gagna og tölfræðilegra upplýsinga um háskólastigið á Íslandi. Rætt hefur verið um að afla styrkja fyrir háskólanema til vinna að völdum, afmörkuðum viðfangsefnum í rannsókninni.

Rannsóknarhópurinn hefur gert með sér samkomulag um notkun gagna og skjala í rannsókninni þar sem fram kemur hvernig aðgengi að gögnum er háttað, bæði innan teymisins og gagnvart öðrum, sjá viðauka 2. Væntir hópurinn þess að unnt verði að gera þessi gögn aðgengileg fyrir fleiri innan fræðasamfélaginu, bæði nemendur og kennara t.d. í gegnum Uglu, upplýsingakerfi opinberu háskólanna.

Rannsóknahópurinn er sammála um að leita styrkja til að vinna áfram að verkefninu og bjóða meistara- og/eða doktorsnema að því. Þá mun hópurinn halda áfram að leita eftir fé í rannsóknasjóði háskólanna. Jafnframt verður kannað hvort möguleikar séu á sérstökum fjárveitingum eða styrkjum frá opinberum aðilum.

Telur rannsóknahópurinn að með þeirri vinnu sem kynnt er í þessari greinargerð hafi hann lokið þeim áfanga verkefnisins sem upphaflegur styrkur frá Rannsóknastofu um háskóla var veittur til. Þá hefur að mestu leyti verið unnið samkvæmt þeirri áætlun sem gerð var vegna styrks frá Rannsóknasjóði Háskólans á Akureyri í janúar 2012. Ljóst er þó að hér er um viðamikið og mjög þarft rannsóknarefni að ræða sem hópurinn væntir að verði lögð rækt við að sinna á næstu árum.

Heimildir

Jón Torfi Jónasson. (2010). *Háskólar og gagnrýnin þjóðfélagsumræða*. Erindi flutt á Hugvísindapingi, 20. mars 2010. Sótt 5. febrúar 2011 af <http://www3.hi.is/~jtj/greinar/Hugvisindathing%205-3-2010.pdf>.

Jón Torfi Jónasson. (2008). *Inventing tomorrow's university : Who is to take the lead? : An essay of the magna charta observatory*. Bologna: Bologna University Press.

Vilhjálmur Árnason. (2009). Árvekni eða auðsveipni: Hlutverk hugvísindamanna í samfélagsumræðu. *Tímarit Hugvísindastofnunar Háskóla Íslands*, 9 (2-3), 21-34.

Vilhjálmur Árnason, Salvör Nordal og Kristín Ástgeirsdóttir. (2010). Siðferði og starfshættir í tengslum við fall íslensku bankanna 2008. Í Páll Hreinsson, Tryggvi Gunnarsson og Sigríður Benediktsdóttir (ritstjórar). *Aðdragandi og orsakir falls íslensku bankanna 2008 og tengdir atburðir (8. hefti)*. Reykjavík: Rannsóknarnefnd Alþingis.

Lög um háskóla nr. 63/2006.

Páll Skúlason. (2003). Markmið og skipulag háskóla. Í Kristján Kristjánsson, & Logi Gunnarsson (Eds.), *Heimspækimessa. ritgerðir handa Mikael M. Karlssyni prófessor sextugum* (pp. 29-41). Reykjavík: Háskólaútgáfan.

Magna Charta. (1988). *Magna Charta Universitatum*. Sótt 6.12.2012 af http://www.magnacharta.org/library/userfiles/file/mc_english.pdf.

Yfirlýsing. (2005). *Yfirlýsing um forsendur og frelsi háskóla*. Sótt 15.05.2012 af <http://www.bifrost.is/islenska/um-haskolann/frettir/nr/22768/>.

Kennarafélag Kennaraháskóla Íslands. (2006). *Ályktun frá háskólakennurum á Norðurlöndum*. Sótt 4.12.2012 af https://notendur.hi.is/torfi/kkhi/akademiskt_frelsi.htm.

Viðaukar

1. Spurningalisti, lagður fyrir í netkönnun, nóvember 2011.
2. Samkomulag um notkun gagna og skjala.
3. Trausti Þorsteinsson, Hjördís Sigursteinsdóttir og Sigurður Kristinsson. (2012). *Bakgrunnur rannsóknar og greining á völdum gögnum*. Erindi flutt á Ráðstefnu Íslensk þjóðfélagsfræði 2012, Háskólanum á Akureyri, 20. – 21. apríl 2012.
4. Sigurður Kristinsson, Hjördís Sigursteinsdóttir og Trausti Þorsteinsson. (2012). *Samfélagslegt hlutverk háskóla*. Erindi flutt á Menntakviku, Háskóla Íslands, 5. október 2012.
5. Amalía Börnsdóttir og Auður Pálsdóttir. (2012). *Viðhorf háskólakennara til kennslu*. Erindi flutt á Þjóðarspeglinum, Háskóla Íslands, 26. október 2012.
6. Ingólfur Á. Jóhannesson. (2012). *Bolognaferlið, akademískt frelsi og gæði í háskólastarfi*. Erindi flutt á Þjóðarspeglinum, Háskóla Íslands, 26. október 2012.
7. Hjalti Jóhannesson, Sigurður Kristinsson og Trausti Þorsteinsson. (2012). *Kostun háskólastarfs*. Erindi flutt á Þjóðarspeglinum, Háskóla Íslands, 26. október 2012.
8. Sigurður Kristinsson (2012). *The Public Role of Universities – Survey among Icelandic Academics*. Abstract fyrir ráðstefnuna NERA, the Nordic Educational Research Association and the School of Education, Háskóla Íslands, 7.-9. mars 2013
9. Trausti Þorsteinsson, Sigurður Kristinsson og Hjördís Sigursteinsdóttir. (2012). Samfélagslegt hlutverk háskóla. *Stjórnsmál & stjórnsýsla* 2. tbl. 8. árg. (281-302).
10. Ingólfur Ásgeir Jóhannesson (væntanlegt). *Excellence, Innovation, and Academic Freedom in University Policy in Iceland*. Draft version #2, prepared for Þjóðarspegilinn (Research in the Social Sciences) October 2012.

1. Ert þú karl eða kona?

- Karl
- Kona

2. Hvað ert þú gamall/gömul?

- 30 ára eða yngri
- 31-40 ára
- 41-50 ára
- 51-60 ára
- 61 árs eða eldri

3. Hvert er starfshlutfall þitt?

- Fullt starf (100%)
- 50-99%
- 25-49%
- 1-24%

4. Hvaða prófgráðum hefur þú lokið og hvaðan?

	Frá íslenskum háskóla	Frá háskóla á Norðurlöndunum	Frá háskóla í Evrópu utan Norðurlandanna	Frá háskóla í Bandaríkjunum eða Kanada	Frá háskóla á öðrum svæðum
Bakalárpróf	☐	☐	☐	☐	☐
Meistarapróf	☐	☐	☐	☐	☐
Doktorspróf	☐	☐	☐	☐	☐

5. Hvert er helsta fræðasvið þitt?

- Félagsvísindi
- Heilbrigðisvísindi
- Menntavísindi
- Hugvísindi og listir
- Náttúruvísindi
- Raunvísindi
- Verk- og tæknifræði
- Annað fræðasvið og þá hvaða?

6. Hvert er starfsheiti þitt eða helsta starfssvið innan háskólans?

- Prófessor
- Dósent
- Lektor
- Aðjunkt
- Sérfræðingur, fræðimaður eða vísindamaður
- Annað starfssvið og þá hvaða?

7. Hafðir þú starfað á almennum vinnumarkaði áður en þú byrjaðir í núverandi starfi?

- Já
- Nei

8. Starfsreynsla á vinnumarkaðinum. Merktu við allt sem við á.

	innan við ár	1-3 ár	4-10 ár	11-15 ár	Meira en 15 ár
Ég vann sem aðstoðarmaður eða stundakennari í rannsóknum eða kennslu	☐	☐	☐	☐	☐
Ég vann í öðrum háskóla/háskólum	☐	☐	☐	☐	☐
Ég vann í opinbera geiranum	☐	☐	☐	☐	☐
Ég vann í einkageiranum	☐	☐	☐	☐	☐
Ég var sjálfstætt starfandi	☐	☐	☐	☐	☐

9. Hversu mörg ár hefur þú haft starfið í háskólanum sem þú starfar hjá sem aðalstarf?

- Innan við ár
- 1-3 ár
- 4-10 ár
- 11-15 ár
- Meira en 15 ár

10. Hvert er rekstrarform stofnunarinnar sem þú vinnur hjá?

- Ríkisrekinn háskóli
- Einkarekinn háskóli
- Rannsóknarstofnun háskóla með sjálfstæðan fjárhag
- Rannsóknarstofnun háskóla á fjárlögum
- Veit ekki
- Annað rekstrarform og þá hvaða?

Spurningar um kennslu

11. Hefur þú lokið námi eða fengið skipulagða þjálfun í kennslu? Merktu við allt sem við á.

- Lauk kennsluréttindanámi (hálfársnámi eða lengra)
- Hef sótt styttri námskeið um kennslu
- Hef ekki fengið neina þjálfun í kennslu
- Annað nám/þjálfun - vinsamlegast tilgreinið hvaða annað nám/þjálfun

12. Hve margar einingar var kennsla þín á síðasta skólaári, þ.m.t. kennsla, undirbúningur, námsmat og umsjón?

- 1 - 300
- 301 - 600
- 601 - 900
- 901 - 1200
- 1201 - 1500
- Meira en 1500

17. Kenna stundakennarar í námskeiðum sem þú hefur umsjón með?

- Já
- Nei

18. Hver er helsta ástæðan fyrir því? Merktu við allt sem við á.

- Lægri launakostnaður
- Þekking ekki til staðar á deild/sviði
- Mikilvægt að fá þekkingu/reynslu utanaðkomandi aðila
- Önnur ástæða og þá hver?

20. Hversu vel eða illa hefur þú kynnt þér siðareglur sem gilda á þínum vinnustað?

- Mjög vel
- Frekar vel
- Hvorki vel né illa
- Frekar illa
- Mjög illa
- Engar siðareglur til
- Veit ekki hvort til eru siðareglur

24. Hefur þú átt aðild að umsókn um rannsóknarstyrk til Rannís á síðustu þremur árum?

- Já og fengið úthlutað fé
- Já en ekki fengið úthlutað fé
- Já en ekki fengið svar
- Nei

25. Hversu mikil eða lítil finnst þér fyrirhöfnin við að sækja um styrki til samkeppnissjóða?

- Mjög mikil
- Frekar mikil
- Hæfileg
- Frekar lítil
- Mjög lítil
- Á ekki við

26. Að hve miklu eða litlu leyti telur þú að rannsóknir háskólamanna ættu að vera fjármagnaðar af:

	Að öllu leyti	Að miklu leyti	Að jöfnu leyti	Að litlu leyti	Að engu leyti	Á ekki við
Samkeppnissjóðum	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Með rannsóknarfé á fjárlögum	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Með styrkjum frá fyrirtækjum	☐	☐	☐	☐	☐	☐

27. Hefur þú á síðastliðnum þremur árum unnið að rannsóknum sem kostaðar eru af fyrirtækjum eða einkaaðilum?

- Já
- Nei

Samkomulag um notkun gagna og skjala í rannsókninni Samfélagshlutverk háskóla

Samfélagshlutverk háskóla (SamHá) er rannsóknar- og þróunarverkefni unnið við Háskólann á Akureyri og Háskóla Íslands og stýrt sameiginlega af Rannsókn- og þróunarmiðstöð Háskólans á Akureyri og Miðstöð skólaþróunar við Háskólann á Akureyri. Doktors- og meistaranemar taka einnig þátt í verkefninu.

Verkefnið hófst í apríl 2011 og ekki hefur verið skilgreint hvenær því lýkur. Verkefnið er unnið eftir verkáætlun sem lýst er í umsókn til Rannsóknastofu um háskóla dags. 15.2.2011. Þátttakendur í verkefninu eru miðað við febrúar 2012:

Dr. Amalía Björnsdóttir, dósent við HÍ
Auður Pálsdóttir, aðjúntk við HÍ
Hjalti Jóhannesson, aðstoðarforstöðumaður RHA
Hjördís Sigursteinsdóttir, sérfræðingur RHA
Dr. Ingólfur Ásgeir Jóhannesson, prófessor við HA og HÍ
Dr. Sigurður Kristinsson, forseti Hug- og félagsvísindasviðs HA
Trausti Þorsteinsson, lektor við HA

Stýrihóp mynda Hjalti, Sigurður og Trausti.

Nýir aðilar geta bæst við verkefnið og orðið fullgildir þátttakendur á grundvelli þessa samkomulags. Skulu þeir undirrita frumritið og allir þátttakendur fá nýtt ljósrít.

Í verkefninu verður safnað gögnum af ýmsu tagi. Meðal þeirra eru:

- Tölfræðileg gögn og gagnaskrár.
- Hljóðupptökur með viðtölum.
- Viðtöl skráð í ritvinnslu.
- Upplýsingar um viðmælendur, bréf send viðmælendum og önnur skjöl sem tengjast viðtalsrannsóknnum.
- Minnispunktar og fundargerðir rannsóknarhópsins.
- Vinnuþlög, drög að textum o.fl. þess háttar óbirt efni.
- Skýrslur rannsóknarhópsins.

Meðan á hinni formlegu vinnu stendur hafa þátttakendur í rannsóknarhópnum jafnan aðgang að skjölum og gögnum enda skal fyrst og fremst nýta þau í vinnu samkvæmt verkáætlun. Önnur afnot, t.d. fyrirlestrar og greinar sem ekki eru hluti af rannsóknaráætlun, skulu vera með vitund og samþykki rannsókendanna. Sérstakt samkomulag skal gert um aðgengi að gögnum sem er safnað sem hluta af meistara- og doktorsverkefnum.

Gögn verði tryggilega varðveitt hjá RHA og þess gætt að utanaðkomandi aðilar fái ekki aðgang að þeim.

Eftir að rannsóknarverkefningu lýkur formlega skulu rannsakendurnir hafa frjálstan aðgang að gögnum til nánari úrvinnslu, umsókna um framhaldsrannsóknir eða nýjar rannsóknir, greinaskrifa, fyrirlestra og kennslu en tilkynna hinum rannsakendunum fyrir fram um notkunina og tilgang hennar. Þremur árum eftir að verkefningu er formlega lokið lýkur tímabili slíkrar tilkynningaskyldu. Þó gilda aðrar reglur um gögn nemenda, sbr. síðustu efnisgrein.

Um notkun persónulega greinanlegra gagna gilda almennar reglur um trúnað. Aðilar utan hópsins skulu undirrita trúnaðaryfirlýsingu vilji þeir fá aðgang að slíkum gögnum.

Afnot sem ekki eru tilgreind í þessu samkomulagi og afnot einstaklinga utan hópsins og þeirra sem kunna að koma að gagnasöfnun síðar eru háð samþykki annarra í hópnum.

Notkun skjala verkefnisins lýtur almennum reglum um höfundarrétt.

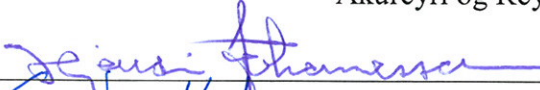
Í efni sem þátttakendur birta skal tilgreina tengsl við rannsóknina SamHá í neðanmálgrein texta eða á annan skýran hátt. Dæmi um texta: Greinin er unnin upp úr gögnum sem aflað var í verkefningu Samfélagslegt hlutverk háskóla. Meginmarkmið þess verkefnis er að leita svara við eftirfarandi rannsóknarspurningum 1) Hvernig skilja íslenskir háskólakennarar og sérfræðingar starfsskyldur sínar og fagmennsku? og 2) Hvernig skilja íslenskir háskólakennarar samfélag sitt og samfélagslegar skyldur?

Verkefnið hefur til dagsins í dag hlotið styrki frá Rannsóknastofu um háskóla og Rannsóknasjóði Háskólans á Akureyri.

Ákveði rannsóknarhópurinn eða hluti hans að halda áfram samstarfi um viðfangsefni verkefnisins eftir að því lýkur formlega skal endurnýja þennan samning og laga hann að nýrri verkáætlun. Rannsakendurnir skulu fá samþykki hver hjá öðrum um styrkumsóknir til að tryggja að ekki verði sendar of líkar umsóknir til sama styrkveitanda.

Ef upp koma ágreiningsmál skal þeim beint til stýrihóps til umfjöllunar og afgreiðslu. Ef aðilar í stýrihóp eiga hlut að ágreiningi skulu þeir víkja meðan málið er tekið fyrir.

Akureyri og Reykjavík 1. júní 2012

Sigrún Þorsteinsdóttir
Rannsakendur

Hósti
Rannsakendur

f. h. umskotitvar slókaþróunar
Þinna Sambjórn

Rannsóknir á íslensku þjóðfélagi
Ráðstefna í Háskólanum á Akureyri
20.-21. apríl 2012

Samfélagslegt hlutverk háskóla

Frumniðurstöður

Trausti Þorsteinsson
Hjördís Sigursteinsdóttir
Sigurður Kristinsson

Forsendur rannsóknar

- * Hrúnið kallar eftir ítarlegri endurskoðun og mati á ýmsum samfélagslegum gildum.
- * Gagnrýni á framgöngu akademískra starfsmanna háskólanna í skýrslu rannsóknarnefndar alþingis.
- * Rannsóknarstofa um háskóla.
 - * *Hvernig skilja íslenskir háskólakennarar og sérfræðingar starfsskyldur sínar og fagmennsku?*
 - * *Hvernig skilja íslenskir háskólakennarar samfélag sitt og samfélagslegar skyldur?*
- * Markmið að varpa ljósi á ýmsa þætti sem varða starfshætti í háskólum og tengslum þeirra við samfélagið.

Rannsóknarteymi

- * RHA og Miðstöð skólaþróunar.
- * Samstarfsverkefni kennara og sérfræðinga frá Háskólanum á Akureyri og Háskóla Íslands:
 - * Amalía Björnsdóttir, dósent HÍ.
 - * Auður Pálsdóttir, lektor HÍ.
 - * Hjalti Jóhannesson, sérfræðingur RHA.
 - * Hjördís Sigursteinsdóttir, sérfræðingur RHA.
 - * Ingólfur Ásgeir Jóhannesson, prófessor HÍ.
 - * Sigurður Kristinsson, prófessor HA.
 - * Trausti Þorsteinsson, lektor HA.

Fræðilegur bakgrunnur

- * Háskólar vettvangur sameiginlegrar leitar kennara og nemenda að þekkingu. Kennsla og rannsóknir tvinnast saman.
- * Akademískt frelsi:
 - * Að flestra mati lykilatriði í starfi opinberra háskóla.
 - * Háskólar tryggja kennurum sínum frelsi til að kenna og rannsaka viðfangsefni sín eins og þeir sjálfir telja skynsamlegast.
 - * Magna Charta. Stjórnarskrá háskóla hérlendis.
 - * Viðleitni til að varðveita siðferðilegt og andlegt sjálfstæði gagnvart stjórnmalalegum og fjárhagslegum öflum.
- * Vinnumatskerfi:
 - * Andsnúið því að taka þátt í rannsóknum þar sem álitamál samtímans eru til umfjöllunar og að taka þátt í umræðu við aðila utan akademíunnar

Efnahagsleg öfl

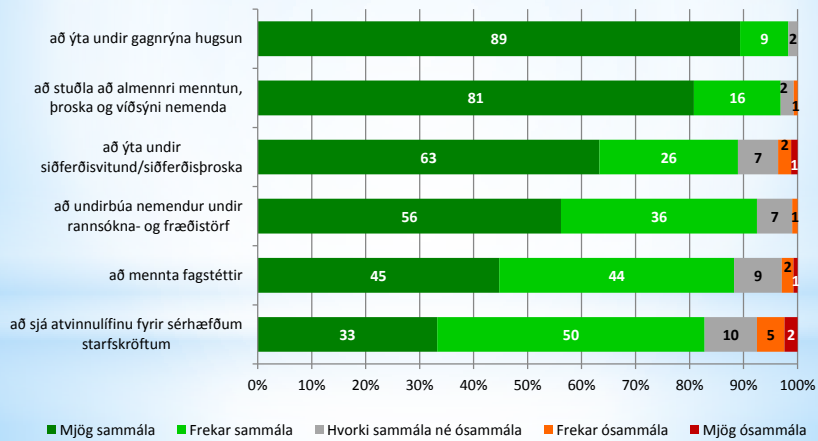
- * Efnahagsleg öfl herja á vísindin í nútímanum.
- * Hugmyndin um griðland fræðanna hvetur til að fræðimenn:
 - * Standi vörð um sjálfstæði sitt gagnvart öllum þeim öflum sem vinna gegn hinni vísindalegu hugsjón.
 - * Hafi gagnrýnið eftirlit með störfum sínum í samræmi við það.
 - * Skoði á gagnrýninn hátt hvernig þekkingin er virkjuð í þágu ríkjandi afla í samfélaginu.

Rannsóknin

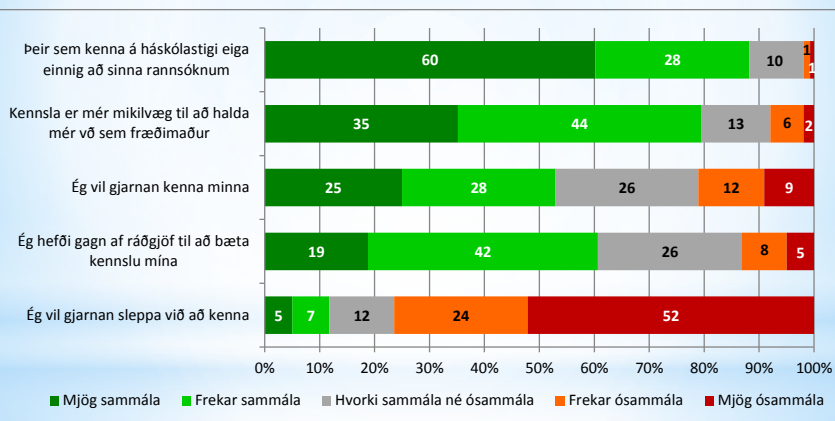
- * Spurningalisti sendur til allra starfsmanna sem sinna rannsóknum við háskólana.
- * Spurningalistinn vefrænn og þátttakendur svöruðu beint á tölvu.
- * Í þýðinu voru 897 einstaklingar.
- * Svör bárust frá 454 - svarhlutfall 50,6%.
 - * 423 vinnanleg svör.
 - * 49% karlar og 51% konur.
 - * 58% doktorspróf, 39% masterspróf, 3% bakkalárpróf.
 - * 31% prófessor, 20% dósent, 29% lektor, 13% aðjúnt, 7% sérfræðingur, fræðimaður, vísindamaður eða annað starfsvið.

Hlutverk háskóla

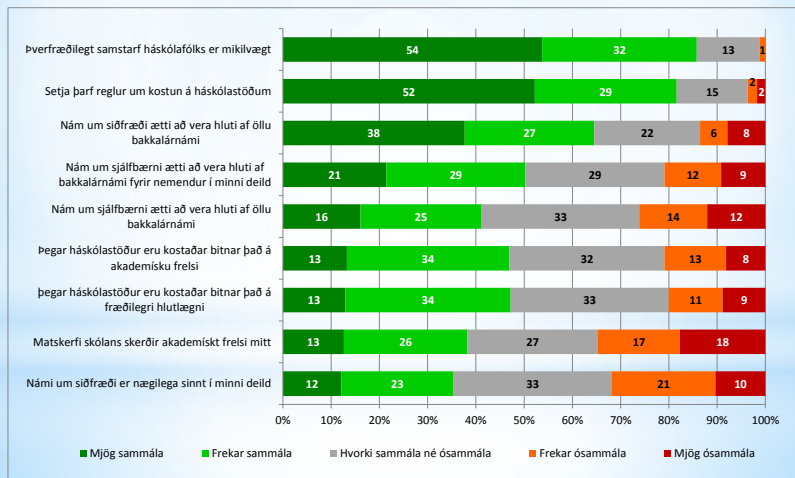
Hlutverk háskóla er

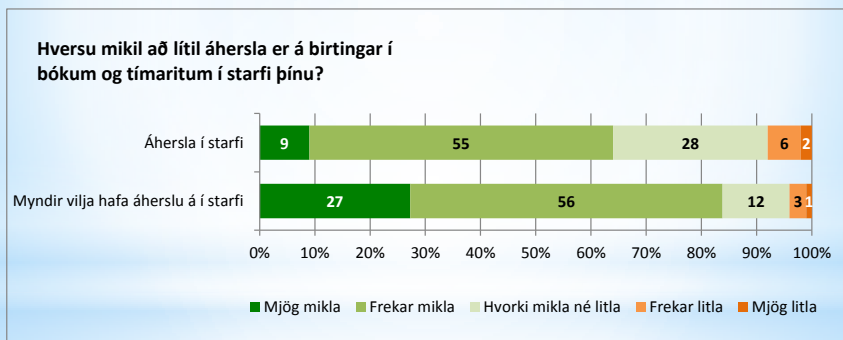
Viðhorf til kennslu

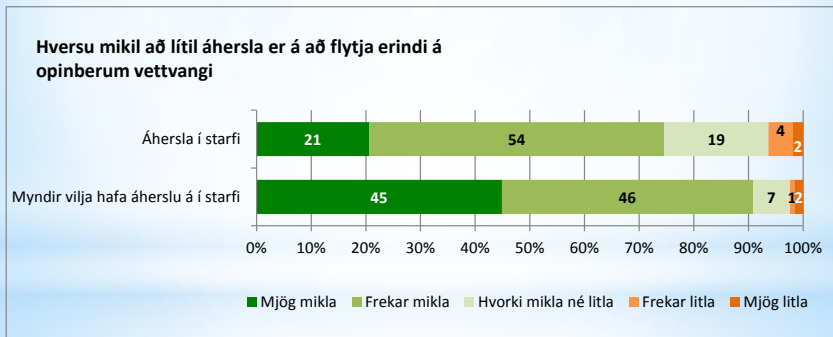
Síðfræði, sjálfbærni og starfsaðstæður

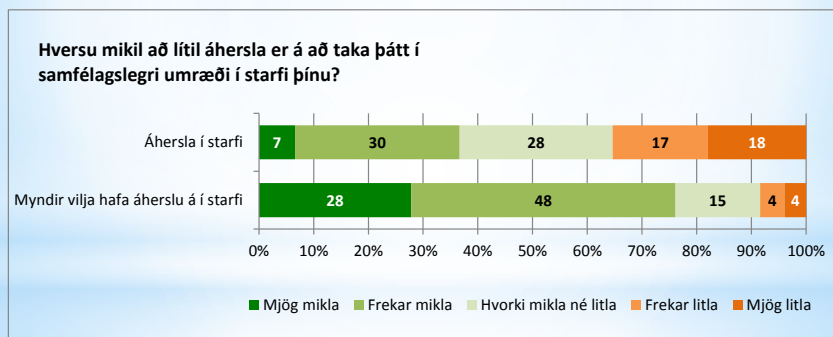
Að birta í bókum og tímaritum

Að flytja erindi á opinberum vettvangi

Að taka þátt í samfélagslegri umræðu

Samfélagslegt hlutverk háskóla

Könnun á viðhorfum háskólafélks

Trausti Þorsteinsson, lektor, kennaradeild HA
 Sigurður Kristinsson, forseti hug- og félagsvísindasviðs HA
 Hjördís Sigursteinsdóttir, sérfræðingur, RHA

HÁSKÓLI ÍSLANDS
 Menntavika 2012

Forsendur rannsóknar

- Hrúnið kallar eftir ítarlegri endurskoðun og mati á ýmsum samfélagslegum gildum.
- Gagnrýni á framgöngu akademískra starfsmanna háskólanna í skýrslu Rannsóknarnefndar Alþingis.
- Rannsóknarstofa um háskóla.
 - *Hvernig skilja íslenskir háskólakennarar og sérfræðingar starfsskyldur sínar og fagmennsku?*
 - *Hvernig skilja íslenskir háskólakennarar samfélag sitt og samfélagslegar skyldur?*
- Markmið að varpa ljósi á ýmsa þætti sem varða starfshætti í háskólum og tengsl þeirra við samfélagið.

HÁSKÓLI ÍSLANDS

Rannsóknarteymi

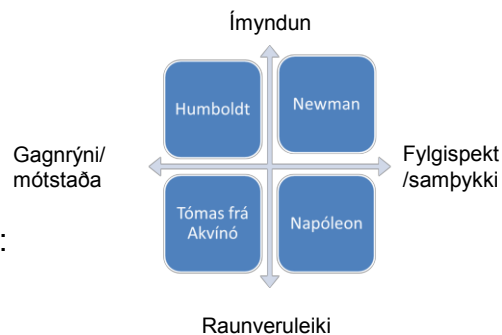
- RHA og Miðstöð skólabróunar.
- Samstarfsverkefni kennara og sérfræðinga frá Háskólanum á Akureyri og Háskóla Íslands:
 - Amalía Björnsdóttir, dósent HÍ.
 - Auður Pálsdóttir, lektor HÍ.
 - Hjalti Jóhannesson, sérfræðingur RHA.
 - Hjördís Sigursteinsdóttir, sérfræðingur RHA.
 - Ingólfur Ásgeir Jóhannesson, prófessor HÍ.
 - Sigurður Kristinsson, sviðsforseti HA.
 - Trausti Þorsteinsson, lektor HA.

HÁSKÓLI ÍSLANDS

Fræðilegur bakgrunnur

- Hlutverk háskóla?
 - Fyrirtæki, stofnun, samfélag
 - „Multiuniversities“
 - Lög um háskóla
 - Greining Jóns Torfa Jónassonar (2008) á hefðbundnum svörum:

HÁSKÓLI ÍSLANDS

Magna Charta (1988)

1. Siðferðilegt og andlegt sjálfstæði gagnvart stjórnmalalegum og fjárhagslegum öflum
2. Náin og virk samskipti milli kennslu og rannsókna
3. Frelsi í rannsóknum og þjálfun
4. Varðstaða um húmaníska hefð Evrópu í sókn eftir algildri þekkingu.

HÁSKÓLI ÍSLANDS
2012

Fræðilegur bakgrunnur

- Sjálfstæði háskóla
 - Stofnanalegt, siðferðilegt, andlegt
 - Þekking ógnar valdi; háskólar gagnrýnið afl í samfélaginu
 - Háskólar samt háðir ríkisvaldinu
- Akademískt frelsi:
 - Yfirlýsing rektora íslenskra háskóla (2005)
 - Háskólar tryggja kennurum sínum frelsi til að kenna og rannsaka viðfangsefni sín eins og þeir sjálfir telja skynsamlegast.

HÁSKÓLI ÍSLANDS
2012

Fræðilegur bakgrunnur

- Takmarkanir á sjálfstæði og frelsi:
 - Aukin krafa um að sanna gildi og gagnsemi eigin kennslu og rannsókna.
 - Þrýstingur á að afla ytri styrkja
 - Stjórnunarvæðing stofnana
 - Markaðsvæðing rannsókna
 - Þjónusturannsóknir á samkeppnismarkaði
 - Greiðendur ýmist opinberir aðilar eða aðrir

HÁSKÓLI ÍSLANDS

2012

Fræðilegur bakgrunnur

- Tengsl háskóla og ytra samfélags
 - Efnahagsleg og pólitísk öfl
 - Hugmyndin um griðland fræðanna
 - Dæmi úr skýrslu rannsóknarnefndar Alþingis
 - Styrkir, stöður og úttektarskýrslur
 - Akademían á ekki að vera til sölu en ekki heldur að hverfast eingöngu inn á við
 - Vinnumatskerfi akademískra starfsmanna virðist andsnúið því að taka þátt í rannsóknum þar sem álitamál samtímans eru til umfjöllunar og að taka þátt í umræðu við aðila utan akademíunnar
 - Fjölmíðlar hafa áhuga á skoðunum frekar en fræðilegum rökum
 - Hvernig gagnast háskóli samfélaginu?
 - „búa til dót“ (nýsköpun)
 - stuðla að upplýstri samfélagsumræðu (lýðræði)

HÁSKÓLI ÍSLANDS

Rannsóknin

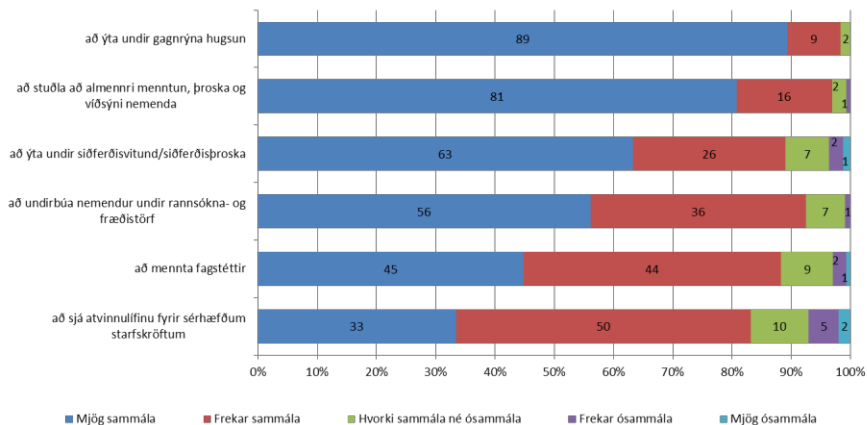
- Spurningalisti sendur til allra starfsmanna sem sinna rannsóknum við háskólana.
- Spurningalistinn vefrænn og þátttakendur svöruðu beint á tölvu.
- Í þýðinu voru 897 einstaklingar.
- Svör bárust frá 454 – svarhlutfall 50,6%.
 - 423 vinnanleg svör.
 - 49% karlar og 51% konur.
 - 58% doktorspróf, 39% masterspróf, 3% bakkalárpróf.
 - 31% prófessor, 20% dósent, 29% lektor, 13% aðjúnkt, 7% sérfræðingur, fræðimaður, vísindamaður eða annað starfsvið.

HÁSKÓLI ÍSLANDS

Hlutverk háskóla

Hlutverk háskóla er

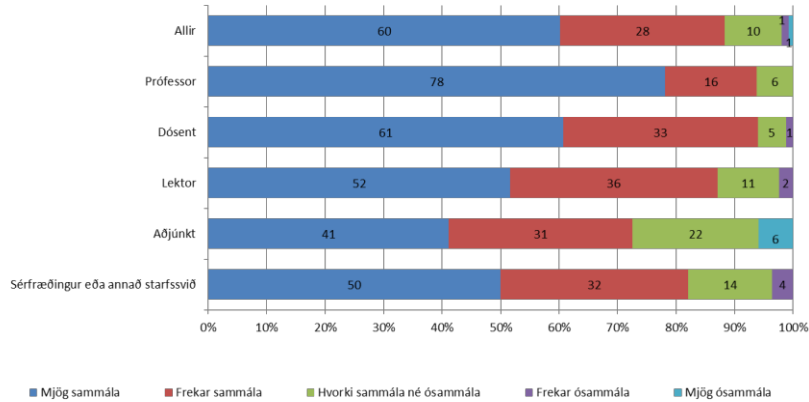

HÁSKÓLI ÍSLANDS

2012

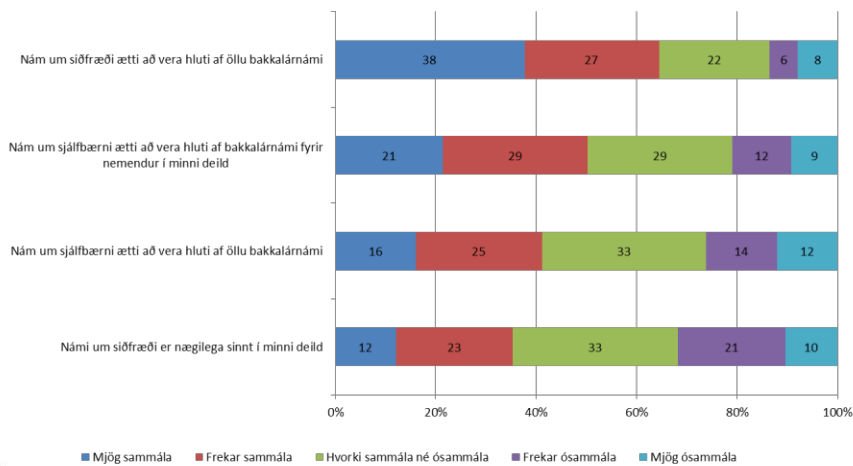
Kennsla og rannsóknir

Þeir sem kenna á háskólastigi eiga einnig að sinna rannsóknum:

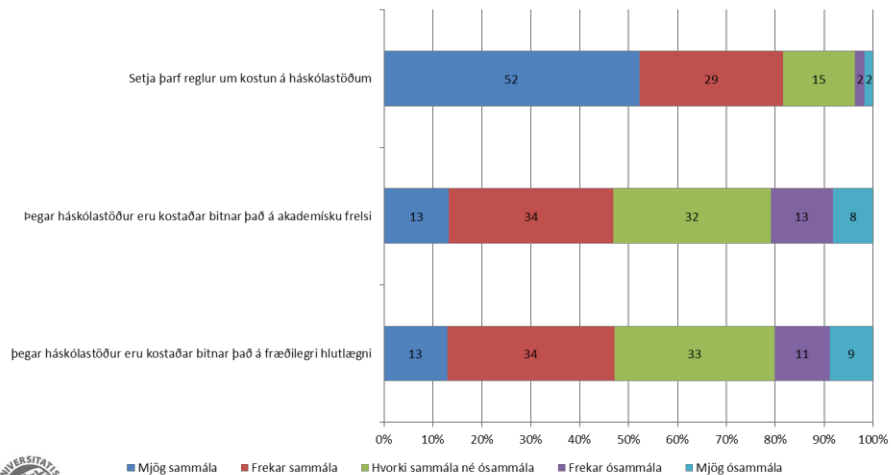
HÁSKÓLI ÍSLANDS
2012

Siðfræði og sjálfbærni

HÁSKÓLI ÍSLANDS
2012

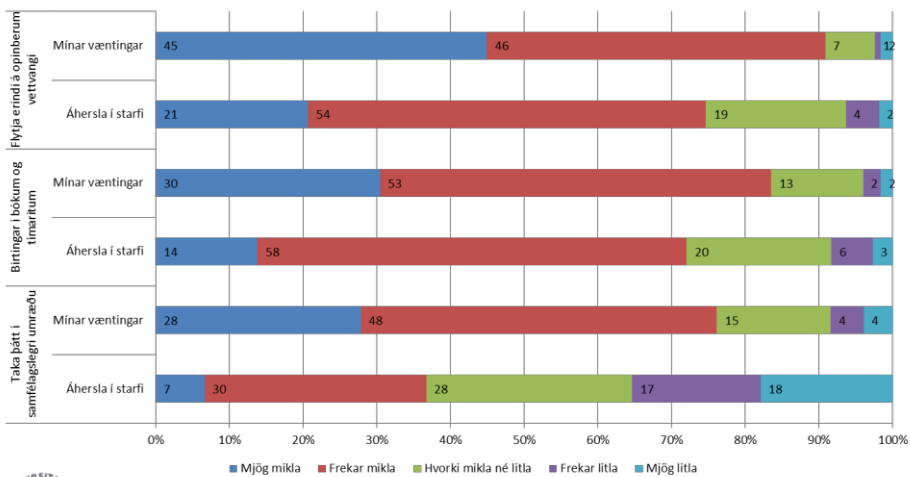
Kostun, frelsi og hlutlægni

HÁSKÓLI ÍSLANDS

2012

Væntingar og veruleiki

HÁSKÓLI ÍSLANDS

Fjöldi sem í raun leggur áherslu, sem hlutfall af fjölda sem vill leggja áherslu

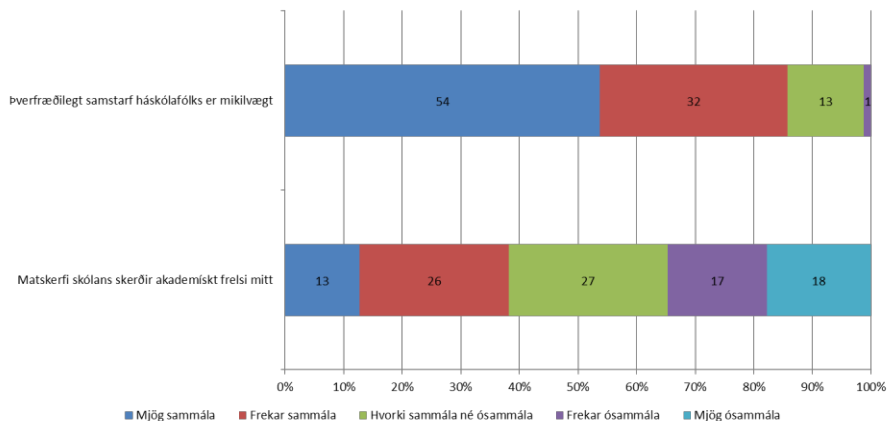
	Mjög mikla áherslu	Mikla áherslu	Mjög eða frekar litla áherslu
Birtingar í bókum og tímaritum	47%	87%	225%
Flutningur erinda á opinberum vettvangi	47%	84%	200%
Pátttaka í samfélagslegri umræðu	25%	49%	438%

HÁSKÓLI ÍSLANDS
2012

Vinnumatskerfið

HÁSKÓLI ÍSLANDS
Menntakvíka 2012

Samantekt

- Háskólar eiga að:
 - Vera gagnrýnið afl í samfélaginu, sjálfstætt griðland fræðanna grundvallað á akademísku frelsi
 - Ýta undir gagnrýna hugsun, stuðla að almennri menntun og þroska, búa nemendur undir fræðistörf, fagleg störf og sérhæfð.
 - Sporna við kostun á háskólastöðum
 - Meta betur þverfræðilegt samstarf og þátttöku háskólafélks í samfélagslegri umræðu

HÁSKÓLI ÍSLANDS

Menntakvika 2012

Þjóðarspejillinn XIII

Rannsóknir í félagsvísindum 26. október 2012

Viðhorf háskólakennara til kennslu sinnar

Amalía Björnsdóttir og Auður
Pálsdóttir Menntavísindasviði HÍ

Samfélaglegt hlutverk háskóla

- Kynning þessi er hluti af stærri rannsókn (SamHÁ) þar sem háskólakennarar og sérfræðingar voru spurðir um hvernig þeir skilja starfsskyldur sínar og fagmennsku
- Hér er rýnt í hvert er viðhorf háskólakennara til
 - kennslunnar
 - vilja til að kenna
 - kennslumagns
 - þess hvort þeir sem kenni í háskólum eigi einnig að sinna rannsóknum

Þátttakendur

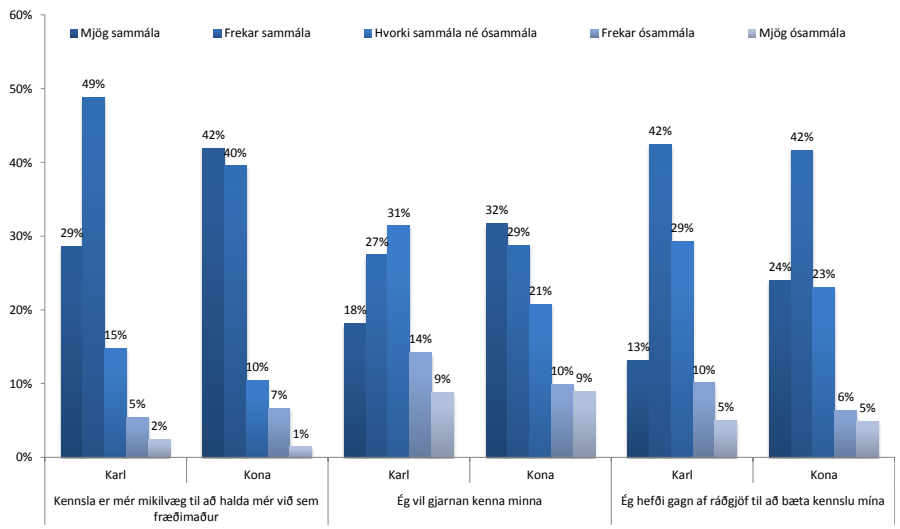
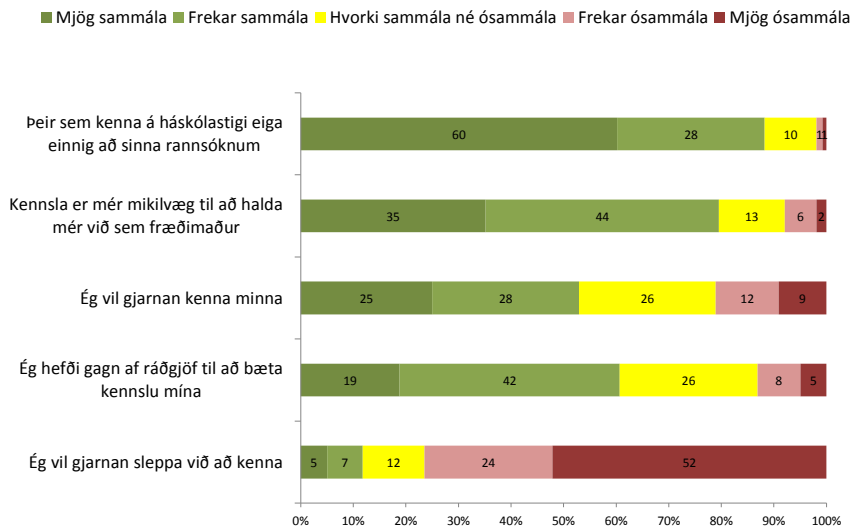
- Spurningalistinn var sendur til allra akademískra starfsmanna í háskólum á Íslandi haustið 2011
 - svarhlutfall 51% (454 af 897)
 - karlar 49%
 - konur 51%
 - 17% → 40 ára eða yngri
 - 34% → 41-50 ára
 - 36% → 51-60 ára
 - 13% → eldri en 60 ára

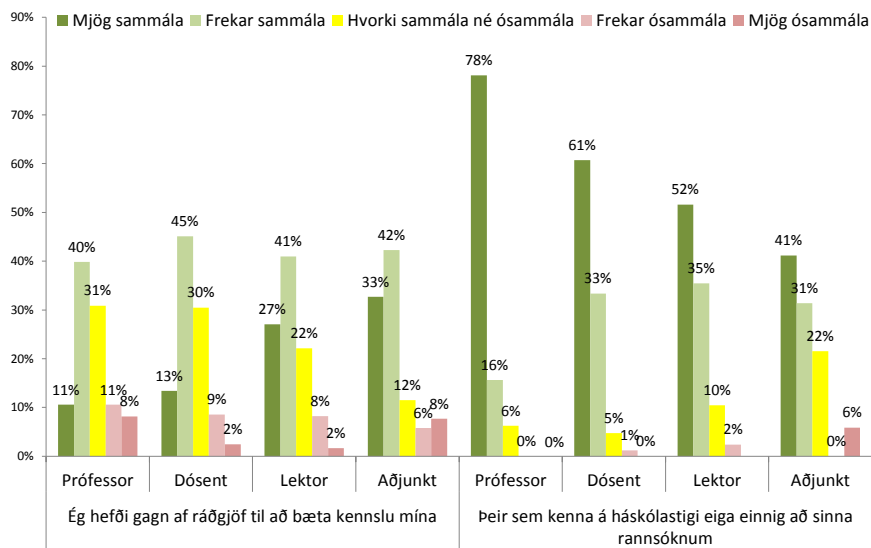

Spurningalisti og framkvæmd

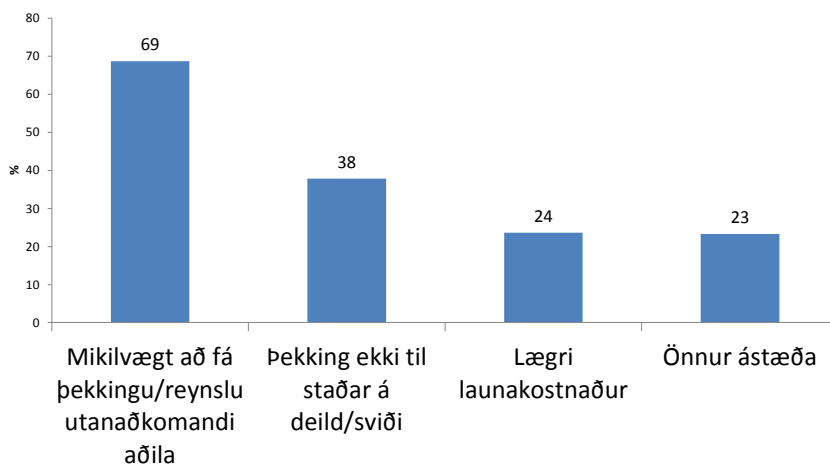
- Spurningalisti saminn af rannsóknateymi
 - kennarar og sérfræðingar frá HÍ og HA
 - lesinn yfir af nokkrum einstaklingum utan rannsóknarhópsins og endurbættur
- Framkvæmd
 - rafrænn spurningalisti sendur á tölvupóstföng akademískra starfsmanna háskóla auk sérfræðinga sem sinna kennslu og rannsóknum
 - ítrekað þrisvar sinnum
 - þátttakendur voru upplýstir um rétt sinn til að neita þátttöku
 - könnunin stóð yfir frá 10. nóvember til 8. desember 2011

Ástæður fyrir kennslu stundakennara á námskeiðum

Styrkir og þátttakendur

- Verkefnið var styrkt af
 - Rannsóknasjóði Háskólans á Akureyri
 - Rannsóknastofu um háskóla
- Þátttakendur
 - Amalía Björnsdóttir, dósent við HÍ
 - Auður Pálsdóttir, aðjúntkt við HÍ
 - Hjalti Jóhannesson, forstöðumaður RHA
 - Hjördís Sigursteinsdóttir, sérfræðingur RHA
 - Ingólfur Ásgeir Jóhannesson, prófessor við HA og HÍ
 - Sigurður Kristinsson, forseti Hug- og félagsvísindasviðs HA
 - Trausti Þorsteinsson, lektor við HA

Þjóðarspegilinn XIII

Rannsóknir í félagsvísindum 26. október 2012

Bolognaferlið, akademískt frelsi og gæði í háskólastarfi

Ingólfur Ásgeir Jóhannesson

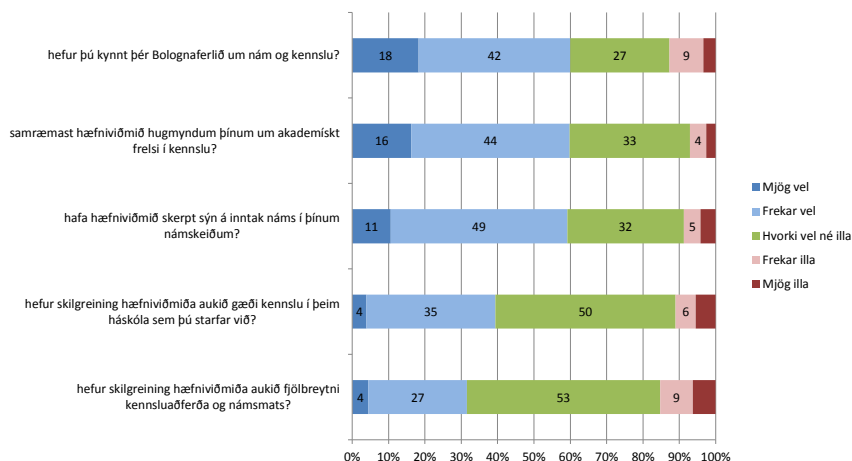
Háskóla Íslands og Háskólanum á Akureyri

I. Bolognaferlið

- Í rannsókninni Samfélagshlutverk háskóla (SamHá) var spurt
 - hversu vel eða illa háskólakennarar hefðu kynnt sér Bolognaferlið
 - hvort þeir teldu skilgreiningu hæfniviðmiða hafa aukið fjölbreytni og gæði
 - hvort þeir óttist að akademískt frelsi sé skert með afskiptum af inntaki náms og kennslu

Hversu vel eða illa ...

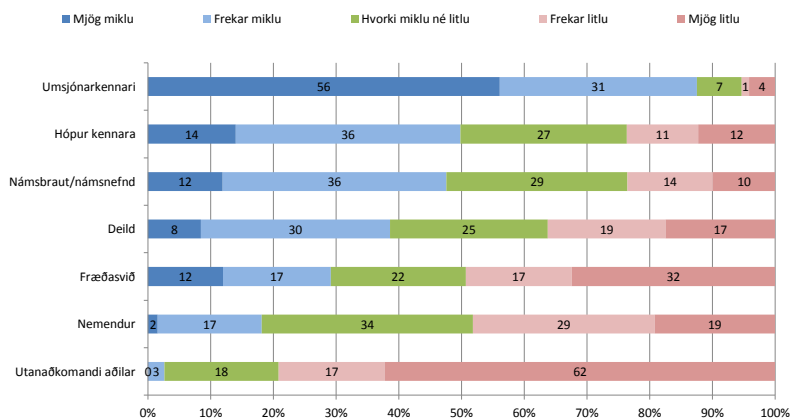
Hvaða ályktanir má draga af tölunum?

- (Við tókum í burtu þá sem töldu spurninguna ekki eiga við um þá sjálfa.)
- Bolognaferlið virðist ekki ógnandi því að næstum engir telja það í ósamræmi við akademískt frelsi – og flestir segjast þekkja það
- En þótt meirihlutinn telji það skerpa sýn sína á inntakið eru færri sem telja það hafa aukið fjölbreytni og gæði

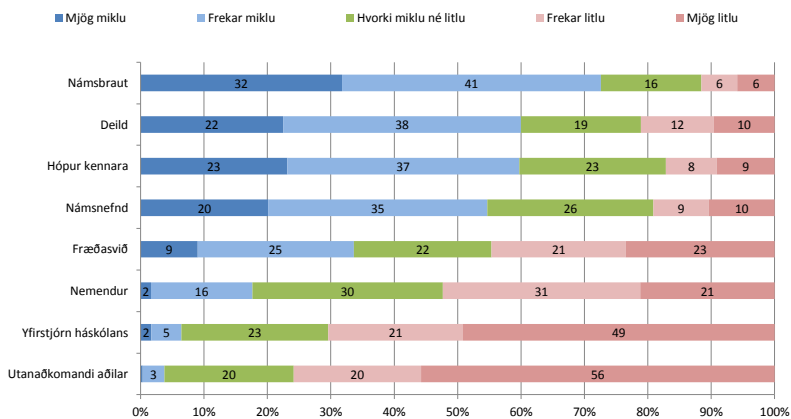
Hverjir ráða innihaldi náms?

- Varla kemur á óvart að það eru umsjónarkennarar.
- Mér kemur meira á óvart að hversu litlu nemendur eru taldir ráða.

Hverjir ráða inntaki náms á því sviði/deild sem kennt er í?

- Hér er námsnefnd meira áberandi en um inntak einstakra námskeiða – en almennt er það nánasta umhverfið sem ræður (að frátöldum nemendum)

II. Kröfur um gæði og nýsköpun – og akademískt frelsi

Undirtónn: **Einfalt er að skilgreina hvað séu
góðar rannsóknir: Þær skulu vera gagnlegar
fyrir atvinnulífið**

- *Hvernig eru hugtök um gæði (quality, excellence) notuð þegar talað er um háskóla?*
- *Hvaða afleiðingar hafa kröfur um nýsköpun á akademískt frelsi?*

Gögn

Expert Panel. (2009, May). *Education, research and innovation policy. A new direction for Iceland.* (Rvk: Menntamálaráðuneytið).

Verkefnastjórn vísinda og háskólamála. (2009, 25. maí). *Skilagrein.* (Rvk: Menntamálaráðuneytið.)

Starfshópur vísinda- og tækninefndar VTR. (2012, 26. mars). *Einföldun á vísinda- og nýsköpunarkerfinu. Skýrsla drög.* (Rvk: Vísinda- og tækniráð).

Rúmlega 20 síður hver skýrsla.

Fjöldi valinna orða

- Innovation, nýsköpun 203
- Excellence, árangur 115
- Competitiveness, samkeppni 111
- Quality, gæði 88
- Mobility, hreyfanleiki 9

Þrástef og lögmætismynstur

- Stærðin skiptir máli
 - Stórar stofnanir eftirsóknarverðar
 - “Star companies” (Expert Panel, 2009)
 - Útrás – útrásarkarlmennska
- Siðferðilegur undirtónn
 - Við sóum fjármunum með óskilvirku kerfi og smáum einingum
 - Einföldun – heiti á skýrslu
 - Breytingar = Sameining stofnana (sérstaklega 2012)

Rannsóknir – vísindi – nýsköpun

- Kyrfilega spyrnt saman í tvennum og þrennum
- Forgangsröðun, forgangsröðun
 - “Intelligent prioritization” (Expert Panel, 2009)
- Verðmætasköpun – en hvers konar verðmæti?
- Akademískt frelsi?
 - Engin áhersla á rannsóknir sem ekki skila augljósri verðmætasköpun í bráð

Hvorki söguskilningur né framtíðarsýn

- Hrunið gleymt, jafnvel í skýrslum 2009
 - Notað sem afsökun í almennri skilvirkniorðræðu
- Ekkert sagt um Bolognaferlið eða viðurkenningar háskólanna 2007
- Alþjóðlegt samstarf í þágu stærðar fremur en smæðar
- Engin áhersla á akademískt frelsi og gagnrýna hugsun
 - Biesta o.fl. (2009): **Hvert gæti verið hlutverk háskóla í samfélaginu?**
- Og það er einmitt við þetta síðasta atriði sem við vonum að rannsóknin um **samfélagshlutverk háskóla** gæti komið að notum

Þjóðarspegilinn XIII

Rannsóknir í félagsvísindum 26. október 2012

Kostun háskólastarfs

Nokkrar niðurstöður úr rannsókn um
samfélagshlutverk háskóla

Hjalte Jóhannesson, starfandi forstöðumaður, Rannsóknna og þróunarmiðstöð HA
Sigurður Kristinsson, sviðsforseti Hug- og félagsvísindasviðs HA
Trausti Þorsteinsson, lektor við Hug- og félagsvísindasvið HA

Bakgrunnur rannsókna

- Hrunið 2008 kallaði eftir ítarlegri endurskoðun og mati á ýmsum samfélagslegum gildum
 - M.a. gagnrýni á framgöngu starfsmanna háskólanna í skýrslu rannsóknarnefndar alþingis
- Rannsóknarstofa um háskóla setti af stað rannsókn á samfélagshlutverki háskóla
 1. *Hvernig skilja íslenskir háskólakennarar og sérfræðingar starfsskyldur sínar og fagmennsku?*
 2. *Hvernig skilja íslenskir háskólakennarar samfélag sitt og samfélagslegar skyldur?*
 - Markmiðið að varpa ljósi á ýmsa þætti sem varða starfshætti í háskólum og tengslum þeirra við samfélagið

Um rannsóknina Samhá

- Samstarfsverkefni kennara og sérfræðinga frá HA og HÍ:
 - Amalía Björnsdóttir, dósent HÍ
 - Auður Pálsdóttir, lektor HÍ
 - Hjalti Jóhannesson, sérfræðingur RHA
 - Hjördís Sigursteinsdóttir, sérfræðingur RHA
 - Ingólfur Ásgeir Jóhannesson, prófessor HÍ
 - Sigurður Kristinsson, prófessor HA
 - Trausti Þorsteinsson, lektor HA
- RHA og Miðstöð skólaþróunar við HA halda utan um rannsóknina
- Verkefnið er styrkt af
 - Rannsóknastofu um háskóla
 - Rannsóknasjóði Háskólans á Akureyri

Áhrif efnahagslegra afla

- Efnahagsleg öfl herja á vísindin í nútímanum
 - Hugmyndin um gríðland fræðanna þ.e. akademískt frelsi hvetur til að fræðimenn:
 - Standi vörð um sjálfstæði sitt gagnvart öllum þeim öflum sem vinna gegn hinni vísindalegu hugsjón
 - Skoði á gagnrýninn hátt hvernig þekkingin er virkjuð í þágu ríkjandi afla í samfélaginu – þar á meðal hvernig rannsóknir og kennsla er fjármögnuð!
 - Kostun háskólastarfs:
 - Virðist geta dregið í efa að kennslu og rannsóknum sé sinnt í akademísku frelsi

Rannsókn meðal háskólafólks

- Netkönnun send á netföng starfsmanna sem sinntu rannsóknum og kennslu við háskólana
 - Stóð yfir 10. nóvember - 8. desember 2011
- Þýði: 897
 - Þátttakendur upplýstir um rétt sinn til að neita þátttöku
 - Ítrekað þrisvar sinnum
- Svör: 454 (svarhlutfall 50,6%)
 - 423 vinnanleg svör
 - 49% karlar og 51% konur
 - 58% doktorspróf, 39% masterspróf, 3% bakkalárpróf.
 - 31% prófessor, 20% dósent, 29% lektor, 13% aðjúnt, 7% sérfræðingur, fræðimaður, vísindamaður eða annað starfsvið

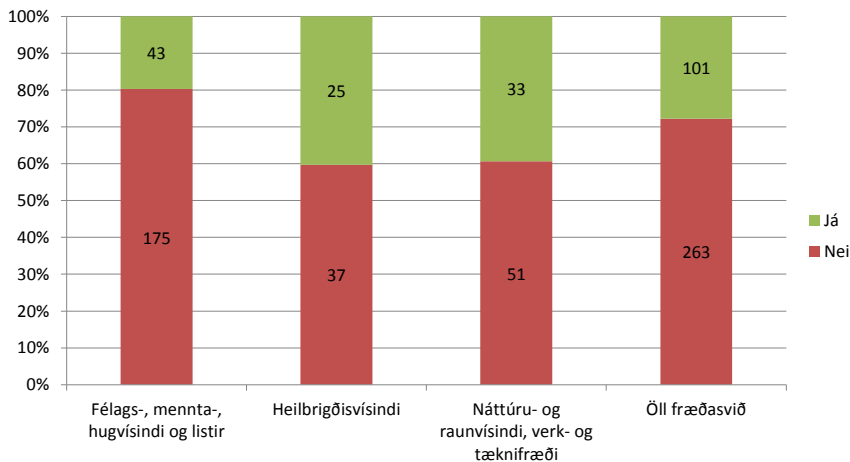

Megin niðurstöður um kostun

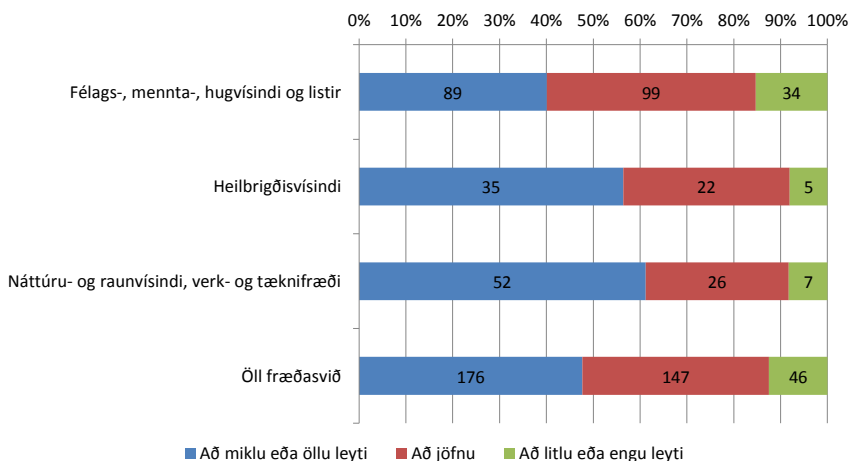
- Í könnuninni kom m.a. fram:
 - Um 28% svarenda hefur unnið að rannsóknaverkefnum sem kostaðar eru af fyrirtækjum eða einkaaðilum á síðastliðnum þremur árum
 - Mikill meiri hluti svarenda (85%) telur að tryggja þurfi starfsskilyrði háskóla svo að þeir verði ekki háðir fyrirtækjum um fjármagn
 - Meiri hluti svarenda (66%) telur að fjármögnun rannsóknarverkefna af einkaaðilum geti dregið úr fræðilegri hlutlægni
 - Rannsóknir háskólamanna ættu að vera fjármagnaðar að miklu eða öllu leyti af...:
 - Með rannsóknafé af fjárlögum (49%)
 - Samkeppnissjóðum (47%)
 - Af fyrirtækjum (6%)

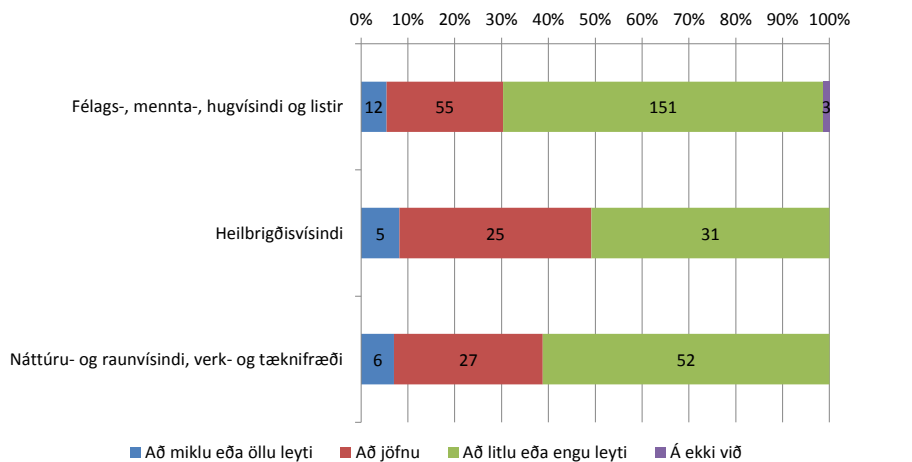
Hefur þú á síðastliðnum þremur árum unnið að rannsóknum sem kostaðar eru af fyrirtækjum eða einkaaðilum?

Að hve miklu leyti telur þú að rannsóknir háskólamanna ættu að vera fjármagnaðar af samkeppnissjóðum?

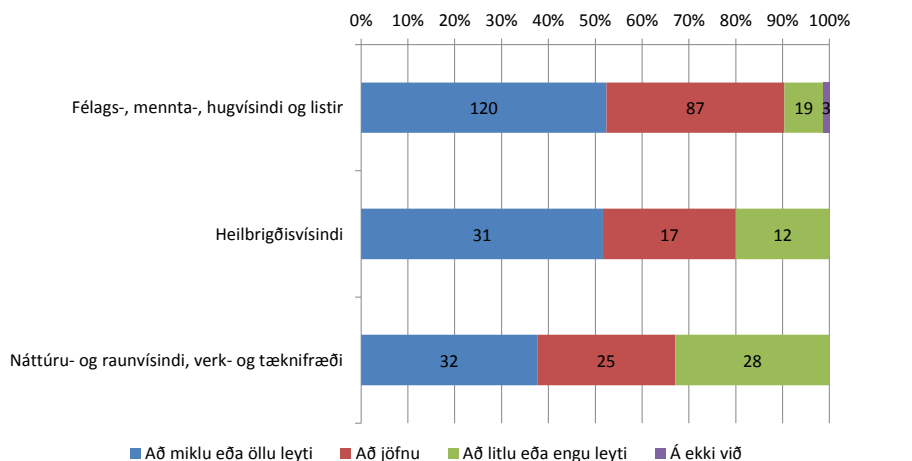
Að hve miklu leyti telur þú að rannsóknir háskólamanna ættu að vera fjármagnaðar með styrkjum frá fyrirtækjum?

Pearson Chi-Square 21,644⁸ ,006

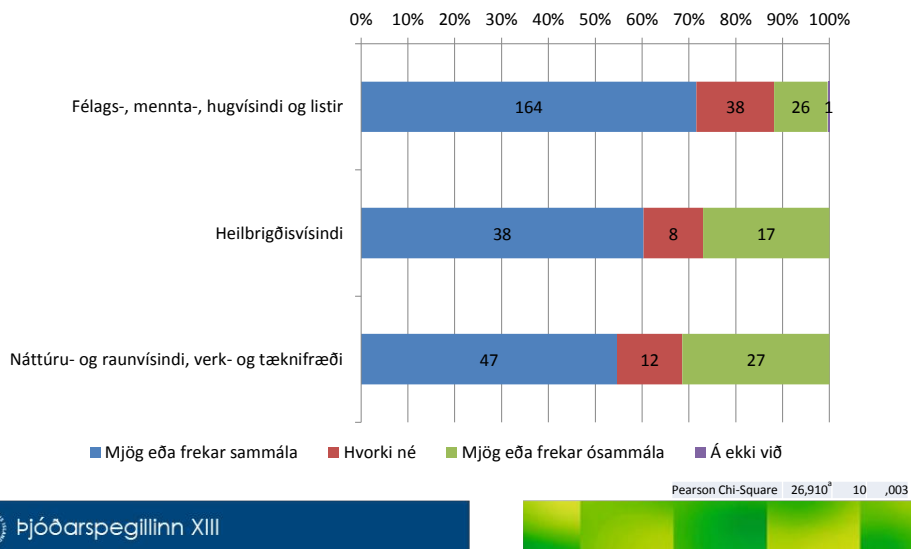
Að hve miklu leyti telur þú að rannsóknir háskólamanna ættu að vera fjármagnaðar af rannsóknafé á fjárlögum?

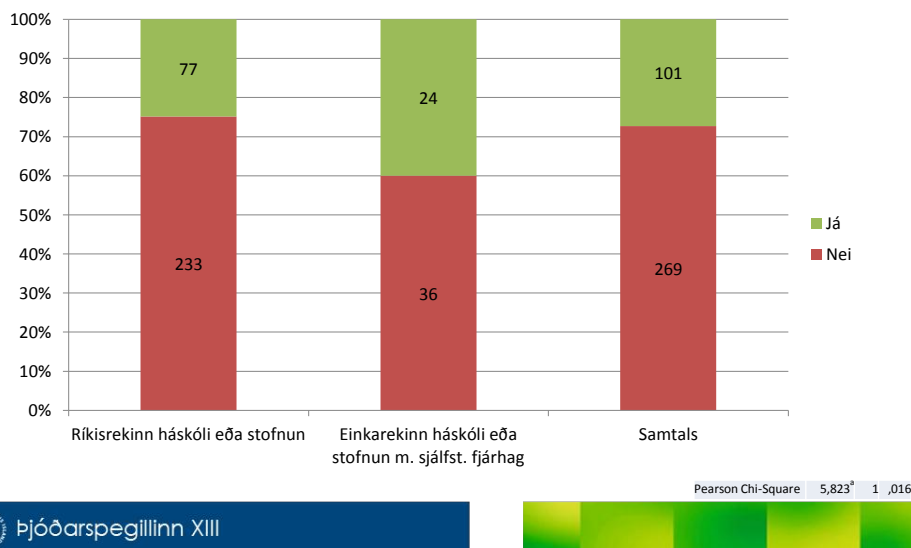
Pearson Chi-Square 34,707¹⁰ ,000

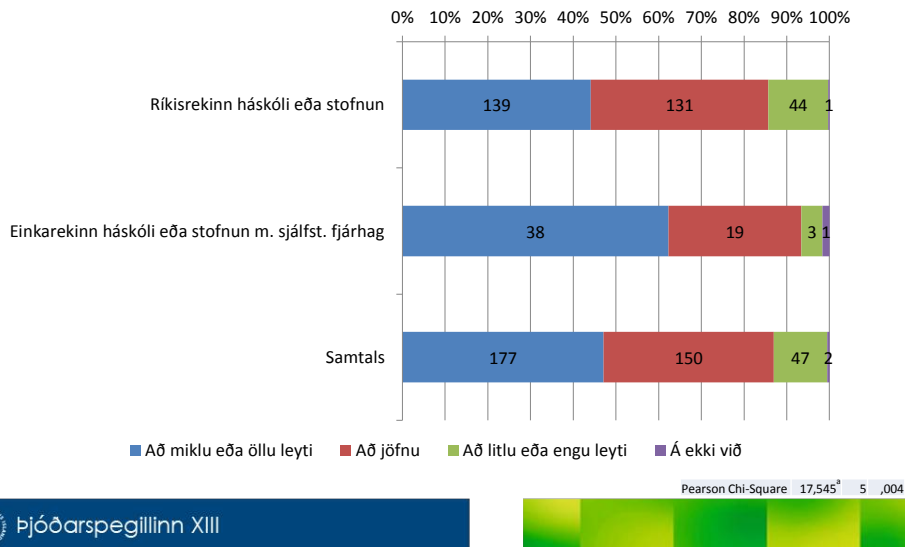
„Fjármögnun rannsóknarverkefna af einkaaðilum getur dregið úr fræðilegri hlutlægni“

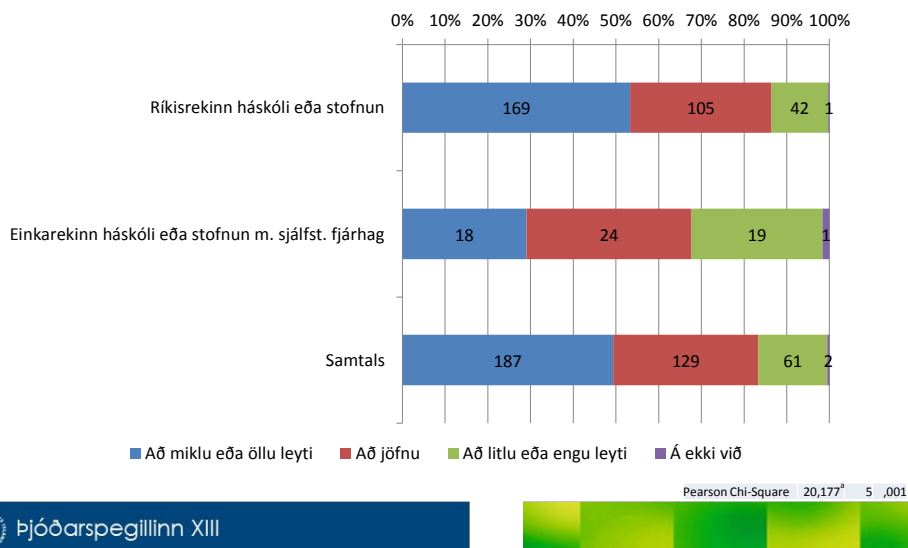
Hefur þú á síðastliðnum þremur árum unnið að rannsóknum sem kostaðar eru af fyrirtækjum eða einkaaðilum?

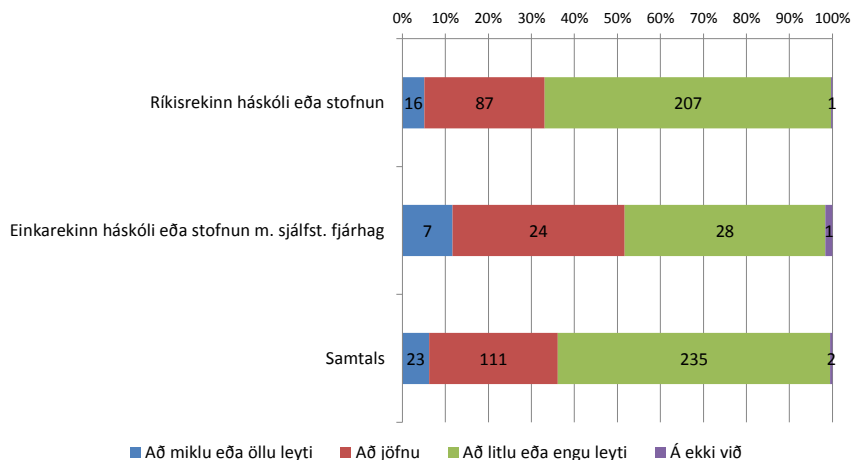
Að hve miklu leyti telur þú að rannsóknir háskólamanna ættu að vera fjármagnaðar af samkeppnissjóðum?

Að hve miklu leyti telur þú að rannsóknir háskólamanna ættu að vera fjármagnaðar af rannsóknafé á fjárlögum?

Að hve miklu leyti telur þú að rannsóknir háskólamanna ættu að vera fjármagnaðar með styrkjum frá fyrirtækjum?

Pearson Chi-Square 11,327² 4 ,023

Helstu drættir

- Kostun einkaaðila talsvert algengari meðal einkarekinna stofnana (um 40%) en opinberra (um 25%)
- Kostun einkaaðila algengari í raungreinum og heilbrigðisvísindum (um 40%) en í félags-, mennta-, hugvísindum og listum (um 20%)
- Hlutfallslega fleiri innan félags-, mennta-, hugvísinda og listagreina sem telja að kostun einkaaðila geti dregið úr fræðilegri hlutlægni (rúm 70%) á móti 55-60% hjá öðrum
- Almennt vill háskólaafólki að rannsóknir séu einungis að litlu leyti fjármagnaðar af styrkjum frá fyrirtækjum
- Ólík afstaða er meðal starfsfólks einkarekinna háskóla og ríkisrekinnna hvað varðar fjármögnum rannsókna
- Ólík afstaða er milli þriggja megin fræðasviða háskóla hvað varðar fjármögnum rannsókna

Takk fyrir

The Public Role of Universities – Survey among Icelandic Academics

This presentation reports research on how Icelandic university staff involved in teaching and research understands the role of the university, and how they view their own obligations to serve society as academics. The results are measured against four university traditions or ideologies, named after Cardinal Newman, Wilhelm Humboldt, St. Thomas Aquinas and Napoleon Bonaparte. A questionnaire was sent to all academic staff and researchers at Icelandic universities. The results strongly indicate that the basic values of the Humboldt university are strongly entrenched in the community of Icelandic academics. They emphasize that a university ought to be a force of criticism in society, and they share the vision that a university is an independent, academic zone of immunity, where academic freedom and institutional autonomy are fundamental values that need increased protection. They believe it is important to establish rules for governing the funding of university positions, and they are deeply concerned that university funding is becoming increasingly dependent on wealthy special interests with the consequence that researchers, specialists, teachers and students have less than full freedom to seek the truth in every matter. The working environment of Icelandic academics is also strongly criticized, especially the systematic evaluation of the effectiveness of university teachers and researchers, which determines their wages and promotion opportunities. Being directly linked with the academic workers' material interests, this evaluation system has a controlling influence that threatens academic freedom. In particular, the incentives it creates appear to be at odds with the professional ideals to which university staff adheres concerning participation in communal discourse.

Samfélagslegt hlutverk háskóla

Trausti Þorsteinsson lektor í menntunarfræði við HA, Sigurður Kristinsson prófessor í heimspeki við HA og Hjördís Sigursteinsdóttir sérfræðingur hjá RHA

Útdráttur

Greinin fjallar um rannsókn á því á hvern hátt starfsmenn íslenskra háskóla skilja hlutverk háskóla og samfélagslegar starfsskyldur sínar og það mátað að fjórum ólíkum hefðum í starfsemi háskóla, Newman, Humboldt, Tómas frá Akvínó og Napoleons hefðinni. Spurningalisti var lagður fyrir alla akademíska starfsmenn og sérfræðinga við háskóla á Íslandi. Niðurstöður benda sterklega til þess að grunngildi Humboldt háskólans séu föst í sessi innan íslensks háskólasamfélags. Íslenskt háskólafolk metur mikils það hlutverk háskóla að vera gagnrýnið afl í samfélaginu og tekur undir hugmyndina um háskóla sem sjálfstætt griðland fræðanna þar sem akademískt frelsi er grundvallaratriði. Mikill meirihluti telur mikilvægt að settar verði reglur um kostun á háskólastöðum. Bendir það til að háskólafolk hafi áhyggjur af þeirri þróun að fjársterk hagsmunaöfl geri sig ómissandi við fjármögnun háskólastarfs með þeim afleiðingum að rannsakendur, sérfræðingar, kennarar og nemendur hafi ekki fullt frelsi til að leita sannleikans í hverju máli. Gagnrýni kemur fram á starfsumhverfi íslensks háskólafolks. Þar berast böndin að því kerfi sem notað er til að leggja mat á árangur háskólakennara og sérfræðinga og grundvallar ákvarðanir um laun þeirra og framgang í starfi. Matskerfið er beintengt við hag og kjör starfsmanna og því mjög stýrandi. Notkun þess kann að hafa misfarist að því leyti að þeir hvatar sem tækið býr til virðast á skjön við þær faglegu hugsjónir sem háskólafolk aðhyllist að því er varðar þátttöku þess í samfélagslegri umræðu.

Efnisorð: Hlutverk háskóla, akademískt frelsi, sjálfstæði háskóla, samfélagslegar starfsskyldur, vinnumatskerfi.

The Public Role of Universities

Abstract

This article presents research on how Icelandic university staff understand the role of the university and the service they owe to society as part of their job. The results are measured against four university traditions or ideologies, named after Cardinal Newman, Wilhelm Humboldt, St. Thomas Aquinas and Napoleon Bonaparte. A questionnaire was sent to all academic staff and

specialists at Icelandic universities. The results strongly indicate that the basic values of the Humboldt university are strongly entrenched in the community of Icelandic academics. They emphasize that a university ought to be a force of criticism in society, and they share the vision that a university is an independent, academic zone of immunity, where academic freedom is of fundamental value. A large majority believes it is important to establish rules for governing the funding of university positions. This indicates concerns that university funding is becoming increasingly dependent on wealthy special interests with the consequence that researchers, specialists, teachers and students have less than full freedom to seek the truth in every matter. The working environment of Icelandic academics is also criticized, including the systematic evaluation of the effectiveness of university teachers and specialists, which determines their wages and promotion opportunities. Being directly linked with the academic workers' material interests, this evaluation system has a controlling influence. Its use appears problematic because it turns out that the incentives it creates seem to be at odds with the professional ideals that university staff adhere to concerning their participation in communal discourse.

Keywords: Role of universities, academic freedom, autonomy of universities, communal working obligations, performance evaluation.

Inngangur

Íslenskt samfélag hefur á undanförunum árum gengið í gegnum mikla efnahagslega dýfu sem varð til með hruni hins íslenska bankakerfis. Þetta alvarlega efnahags- og samfélagslega áfall hefur orðið til þess að kallað er eftir ítarlegri endurskoðun og mati á ýmsum þeim gildum sem samfélag okkar hefur verið reist á. Í samræmi við 3. mgr. 2. gr. laga nr. 142/2008 um rannsókn á aðdraganda og orsökum falls íslensku bankanna 2008 og tengdra atburða skipaði forsætisnefnd Alþingis rannsóknarnefnd til að leggja mat á hvort skýringar á falli íslensku bankanna og tengdum efnahagsáfallum mætti að einhverju leyti finna í starfsháttum og siðferði (Páll Hreinsson, Tryggvi Gunnarsson og Sigríður Benediktisdóttir 2010). Í skýrslu rannsóknarnefndar Alþingis er m.a. vikið að háskólasamfélaginu og ýmis gagnrýni kemur fram á framgöngu akademískra starfsmanna háskólanna (Vilhjálmur Árnason, Salvör Nordal og Kristín Ástgeirsdóttir 2010).

Háskólar eru helstu menntastofnanir hvers samfélags. Hlutverk íslenskra háskóla er lögum samkvæmt að stuðla að sköpun og miðlun þekkingar og færni nemenda og samfélagsins alls. Þeir eiga að styrkja innviði íslensks samfélags og stöðu þess í alþjóðlegu tilliti. Þeir eru miðstöð þekkingar og hluti af alþjóðlegu mennta- og vísinda-samfélagi (Lög um háskóla nr. 63/2006). Háskólar hafa sjálfðæmi um starfsemi sína og veita menntun, sem tekur mið af þörfum samfélagsins hverju sinni. Hún getur hvort sem er verið fræðilegs eðlis eða starfsmiðuð nema að hvort tveggja sé.

Þessari rannsókn er ætlað að svara þeirri meginspurningu á hvern hátt kennarar og sérfræðingar íslenskra háskóla skilja hlutverk háskóla og samfélagslegar starfsskyldur sínar. Einkum er horft til siðfræðilegra þátta, sjálfbærni og starfsaðstæðna.

Bakgrunnur rannsókna og fræðilegt samhengi

1.1 Meginhlutverk háskóla

Háskólar eru sérstök tegund stofnunar og hafa sérstaka stöðu í hverju samfélagi. Þeir eru sjálfstæðar menntastofnanir, sem sinna kennslu, rannsóknum, varðveislu þekkingar, þekkingarleit og sköpun á sviðum vísinda, fræða, tæknipróunar eða lista (Lög um háskóla nr. 63/2006). Skipulag þeirra getur verið mismunandi m.a. vegna ólíkra landfræðilegra og sögulegra aðstæðna.

Páll Skúlason (2007) segir að líta megi á háskóla sem fyrirtæki, stofnun eða samfélag. Sé háskóli skoðaður sem fyrirtæki má líta svo á að meginafurðir hans séu annars vegar prófgráður stúdenta og hins vegar verk sem verða til við miðlun, leit og varðveislu þekkingar. Frammistaða háskólans er lögð á tæknilegan mælikvarða, þ.e. skilvirkni, hagkvæmni, samkeppnishæfni. Ef háskóli er skoðaður sem stofnun, þá vinnur hann í þágu allrar þjóðarinnar og er ætlað að leysa af hendi þau verk sem skyldur hans segja til um. Þessar skyldur eru fyrst og fremst kennsla og rannsóknir í þágu samfélagsins í heild. Starfsemi háskólans er þá lögð á mælikvarða sem miðast einvörðungu við almannaheill. Ef háskóli er skoðaður sem samfélag, þá er um að ræða formleg samtök kennara og nemenda sem þurfa að eiga í persónulegum og félagslegum samskiptum sín á milli til að ná markmiðum sínum.

Af þessu þrennu telur Páll Skúlason (2007) að í auknum mæli hafi verið litið á háskólana sem fyrirtæki á kostnað samfélagslegs eðlis þeirra. Hann segir hugtakið fjölháskóli (e. *multiuniversities*) lýsa þeirri stöðu háskólanna að þeir þurfi að þjóna mörgum hagsmunum samtímis og að sem stofnanir þurfa þær sífellt að velja og hafna hvað varðar verkefni og skipulag starfssemi. „Þar með virðist nánast hvaða starfsemi sem er geta farið fram á vegum háskóla allt eftir því hvað starfsmennirnir ákveða hverju sinni“ (Páll Skúlason, 2007, bls. 385). Þannig geta háskólar og starfsmenn þeirra komist í þá erfiðu stöðu að reyna að þjóna mörgum herrum samtímis.

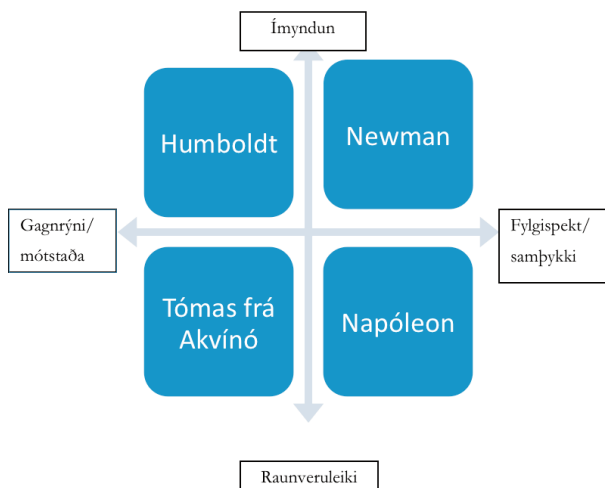
Þótt ekkert einhlítt svar sé því hægt að gefa við spurningunni „hvert er hlutverk háskóla?“ má vísa í háskólahefðir sem svara henni hver með sínum hætti. Samkvæmt ensku hefðinni, sem kennd hefur verið við Newman kardinála, er eitt af meginhlutverkum háskóla að veita almenna menntun án tillits til starfa eða starfstengdra viðfangsefna (Jón Torfi Jónasson 2008). Guðmundur Heiðar Frímansson (2009) lítur á hlutverk háskóla í víðara samhengi og segir þá gegna margvíslegum hlutverkum fyrir eigin samfélög og fyrir alþjóðlegt samfélag fræðimanna. Nefnir hann í því sambandi að háskólar mennti fagstéttir og sérfræðinga af ýmsu tagi, lækna, lögfræðinga, kennara, hjúkrunarfræðinga, sem dæmi. Þetta nauðsynlega hlutverk í tæknivæddu nútímasamfélagi er áhersluatriði í franskrí háskólahefð sem kenna má við Napóleon (Jón Torfi Jónasson 2008). Þær deilur sem hafa hins vegar lengst staðið um háskóla snúast um það hvornig hlutverk þeirra við öflun þekkingar samrýmist fræðsluhlutverkinu (Jón Torfi Jónasson 2008). Í því efni er hugmyndafræði Humboldt-háskólans í Berlín sú sem norrænir og íslenskir háskólar eru reistir á. Samkvæmt henni eru háskólar vettvangur sameiginlegrar leitar kennara og nemenda að sannleikanum og þar tvinnast því saman kennsla og rannsóknir. Þótt færa megi rök fyrir að þetta fyrirkomulag sé bæði óþjál og kostnaðarsamt þá heldur hugmyndafræðin sínu fulla gildi. Í hugmyndum

Humboldts er einkum þrennt sem hefur haft lykiláhrif á nútíma háskólastofnanir: 1. Háskólinn sem samfélag kennara og nemenda á að meta fræði og vísindi ofar öðru og gæta þess að ytri áhrif spilli ekki fræðistörfum; 2. Háskólinn á að veita menntun sem gerir nemendur hæfari til að skilja lífið í heild sinni, þroskar þá og leiðir til betra mannlífs; 3. Háskólinn þarfnast akademísks frelsis og þess vegna er nauðsynlegt að akademískir starfsmenn komi að stjórnun hans á öllum stigum (Jón Torfi Jónasson 2008).

Svipuð stef er að finna í Magna Charta yfirlýsingunni (1988), sem undirrituð var af rektorum evrópskra háskóla í Bologna. Þar segir að háskólar skapi, fjalli um, meti og flytji áfram menningu með rannsóknum og kennslu, sem verði að vera siðferðilega og þekkingarlega óháð öllu pólitísku og efnahagslegu valdi. Grundvallarskilyrði háskóla er að þar tvinnist saman kennsla og rannsóknir, eigi fræðsla þeirra ekki að dragast aftur úr breyttum þörfum þegnanna, kröfum samfélagsins eða framförum í vísindalegri þekkingu. Í yfirlýsingunni er áhersla lögð á frelsi í rannsóknum og þjálfun og segir þar að bæði stjórnvöld og háskólar verði af fremsta megni að tryggja virðingu fyrir þeirri grundvallarkröfu. Yfirlýsingin samanstendur af fjórum grundvallarskilyrðum sem muni, nú og um ókomna framtíð styðja starf háskóla: 1) Viðleitni til að varðveita siðferðilegt og andlegt sjálfstæði gagnvart stjórn málaegum og fjárhagslegum öflum, 2) áherslu á nán og virk samskipti milli kennslu og rannsókna, 3) áherslu á frelsi í rannsóknum og þjálfun og 4) varðstöðu um húmaníska hefð Evrópu í sókn eftir algildri þekkingu.

Þau viðhorf til meginhlutverka háskóla sem hér hafa verið nefnd má kortleggja eftir staðsetningu á tveimur ásnum (Jón Torfi Jónasson, 2008). Lóðrétti ásinn metur það hvort áhersla skuli lögð á að þroska ímyndunaraflíð eða lýsa raunveruleikanum, en lárétti ásinn metur það hvort áhersla er lögð á fylgispekt við það sem er viðtekið eða gagnrýni og endursköpun.

Mynd 1. Viðhorf til meginhlutverka háskóla samkvæmt greiningu Jóns Torfa Jónassonar (2008)

Hugmyndir Newmans kardinála, sem einkenndu þróun enskra háskóla, lenda ofarlega á báðum ásum, þ.e. þær einkennast bæði af áherslu á að þroska ímyndunaraflíð og fylgispekt við hið viðtekna. Hér er lögð áhersla á persónulega ábyrgð, menntun og persónuþroska. Þverfaglegt nám undir persónulegri handleiðslu fellur hér undir, en ekki þátttaka nemenda í öflun nýrrar þekkingar eða gagnrýni á viðtekna þekkingu. Hugmyndir Humboldts lenda hins vegar ofarlega á lóðrétta ásnum en neðarlega á þeim lárétta, þ.e. þær einkennast af áherslu á að þroska ímyndunaraflíð en jafnframt gagnrýni á hið viðtekna. Hér er lögð áhersla á sannleiksleit sem markmið í sjálfu sér, vísindi og rannsóknir sem nemendur taka þátt í ásamt kennurum sínum. Hugmyndir í frönskum anda Napóleons lenda síðan ofarlega á lárétta ásnum en neðarlega á þeim lóðrétta, þ.e. áhersla er lögð á fylgispekt við hið viðtekna og tengsl við raunveruleikann. Hér er lögð áhersla á kröfur samfélagsins og þörf fyrir menntaðar fagstéttir, nýsköpun og þróun. Hugmyndir sem lenda neðarlega á báðum ásum einkennast af gagnrýni á hið viðtekna og jafnframt tengslum við raunveruleikann. Sem dæmi um slíka afstöðu nefnir Jón Torfi kenningar heilags Tómasar frá Akvínó, sem lagði áherslu á gagnrýna umsköpun þekkingar en jafnframt raunsanna og athafnatengda þekkingu á siðfræði og fagurfræði. Þessa kortlagningu er gagnlegt að hafa í huga þegar viðhorf háskólafélks til hlutverka háskóla eru könnuð og verður því vísað í hana í samantekt hér á eftir.

1.2 Sjálfstæði háskóla

Skýrt er í hugmyndafræði Humboldt-háskólans og Magna Carta yfirlýsingunni að eigi háskóli að gegna hlutverki sínu þarf að tryggja sjálfstæði háskóla og akademískt frelsi starfsmanna þeirra.

Sjálfstæði háskóla sem um er fjallað í lögum um háskóla felst í því að hann getur sett sér reglur um eigin starfsemi á borð við inntöku stúdenta, prófareglur, námsmatsreglur, gráður og þau skilyrði sem þarf að uppfylla til að hljóta þær, hvaða námsleiðir er boðið upp á og hvaða skilyrði kennarar sem ráðnir eru til starfa þurfa að uppfylla (Guðmundur Heiðar Frímansson, 2012). Víðari skilning er að finna í Magna Carta yfirlýsingunni (1988) sem kveður á um siðferðilegt og andlegt sjálfstæði gagnvart stjórn- og fjármálaöflum.

Sjálfstæði háskóla er gríðarlega mikilvægt af ýmsum ástæðum sem tengjast hlutverki þeirra. Jón Torfi Jónasson (2008) minnir á að þar sem þekking er ákaflega öflugt verkfæri eru líkur til að ýmsir þeir sem hagsmuna eiga að gæta reyni að hefta eða stjórna öflun og útbreiðslu hennar. Slíkar tilraunir beinast m.a. að þeirri þekkingu sem ógnað getur ráðandi öflum eða að upplýsingum sem nýta má tilteknum málstað til varnar eða framdráttar. Vilhjálmur Árnason (2009) segir hugsjón háskólastarfs þá að fræðimönnum beri einungis að lúta kennivaldi fræðilegra röksemda og halla aldrei réttu máli vegna annarra hagsmuna sem þeir kunna að hafa eða vegna þrýstings utanaðkomandi afla. Guðmundur Heiðar Frímansson (2009) telur mikilvægast af öllu að varðveita háskólana sem gagnrýnið afl í samfélaginu. Þeir eiga að hans mati að ala nemendur upp í gagnrýnum hugsunarhætti, leitast við að láta þá temja sér að fallast ekki á skoðanir fyrr en ljóst sé hver rökin eru fyrir þeim. Háskólar eru jafnframt gagnrýnið afl þegar háskólakennarar leitast við að hafa áhrif á þróun eigin samfélags með því að vekja athygli á öðrum viðhorfum og skoðunum en þeim sem hæst ber hverju sinni.

Þrátt fyrir áherslu Magna Charta (1988) á sjálfstæði háskóla og þann almenna skilning að sjálfstæði og sjálfræði séu nauðsynlegir eiginleikar háskólastofnana geta þær tæplega orðið fyllilega sjálfstæðar í raun. Til þess að svo megi verða þarfnast þær sanngiarnrar verndar gagnvart ágengni ríkisins og jafnframt annarri ágengni og ógnunum á starfsviðinu. Nútíma háskóli hefur þannig á þversagnarkenndan hátt orðið háður stuðningi pólitískra yfirvalda ríkisins til að lifa af. Þetta er e.t.v. augljósast varðandi efnahagslega þætti þar sem a.m.k. evrópskir háskólar hafa almennt orðið háðir fjármögnun frá ríki til að tryggja sjálfræði sitt og sjálfstæði. Með lögum um háskóla 1997 var þess freistað að tryggja ákveðna fjarlægð milli háskóla og stjórn mála. Ákvarðanir af því tagi þýða ekki að yfirvöld háskóla og stjórn málamenn eigi ekki að ræðast skípulega við um málefni háskóla heldur að stjórn málamenn reyni ekki að þvinga þróun háskóla í áttir sem háskólamenn eru mótfallnir eða beita tilskipunum umfram brýna nauðsyn (Guðmundur Heiðar Frímannsson 2009).

En það er ekki aðeins á hinu fjárhagslega sviði sem háskólinn verður öðrum háður. Hann verður einnig að móta starf sitt og starfshætti í ljósi þróunar og nýrra viðhorfa í samfélaginu sem oftast en ekki verða til á grundvelli rannsókna í háskólunum. Guðmundur Heiðar Frímannsson (2009) bendir á að það sé mikilvægt að það séu deildirnar sem setja markmið námskeiðanna í háskólanum en ekki einhverjir aðrir, innan eða utan háskólanna. Sú skoðun útiloki hins vegar ekki að deildir ráðgista við aðila utan háskólanna um uppbyggingu náms eða að ríkisvaldið setji ákveðna forgangsroð á fé sem fer til rannsókna. Að hans mati getur verið full ástæða til þess að samfélagið fái að hafa áhrif á það sem fram fer innan háskólanna en þau áhrif verða að vera innan ákveðinna marka.

1.3 Akademískt frelsi

Akademískt frelsi felst í því að háskólakennarar stjórna því hvaða námskeið eru kennd, hvað er kennt í námskeiðum, hvernig er kennt, hverjir eru ráðnir til starfa og á hvaða sviðum. Akademískt frelsi á fyrst og fremst við um kennara í háskólum. Það felur í sér samband kennara við stúdenta af því að akademískt frelsi nær yfir kennslu. En akademískt frelsi helst í hendum við akademíska ábyrgð. Hún lýtur að því hvernig háskólakennarar afla þekkingar sinnar og bera sig að við að setja skoðanir sínar fram. Þeim ber að gæta hófs, taka tillit til öndverðra skoðana og raka með þeim, nota framsetningarmáta sem hæfir efninu. Í kennslu leggur akademískt frelsi þá skyldu á herðar háskólakennurum að gæta allra málefnaþra sjónarmiða, gæta þess að taka ekki fyrir efni sem kemur viðfangsefni kennslunnar ekkert við og halda fram afdráttarlausum skoðunum sínum um slík efni í viðleitni til að stuðla að því að nemendur tileinki sér þessi sjónarmið (Guðmundur Heiðar Frímannsson 2012).

Rektorar íslenskra háskóla hafa undirritað yfirlýsingu um forsendur og frelsi háskóla. Yfirlýsingin er eins konar stjórnarskrá háskóla hérlendis sem kveður á um þau grunngildi sem þeim ber að starfa eftir. Í yfirlýsingunni segir að hlutverk háskóla sé að skapa skilyrði til frjálsrar þekkingarleitar, -sköpunar, -varðveislu, og -miðlunar á sviði vísinda, fræða og lista. Með starfsemi sinni þjóni þeir fræðunum og langtíma-hagsmunum samfélagsins. Háskólunum ber að standa vörð um akademískt frelsi sem

felur það m.a. í sér að einstaklingur geti stundað rannsóknir, kennslu, eða nám án óeðlilegrar íhlutunar laga, stofnana, eða félagshópa. Sá sem nýtur akademísku frelsis getur leitað þekkingar og tjáð sannfæringu sína án þess að eiga á hættu að það bitni á starfsöryggi hans eða öðrum mikilvægum hagsmunum. Samkvæmt yfirlýsingunni nær akademískt frelsi til kennslu, rannsókna og nemenda. Það felur í sér rétt kennara til að fjalla um kennslugrein sína á þann hátt sem hann telur skynsamlegt og í samræmi við fræðilegar kröfur og til að meta árangur nemenda á faglegum forsendum. Nemendur hafa frelsi til að velja sér námsgrein, komast að eigin niðurstöðu og tjá skoðun sína. En akademísku frelsi fylgir jafnframt sú ábyrgð að viðkomandi starfi af heilindum og gangist undir fræðileg viðmið. Honum ber að forðast að eigin hagsmunir hafi áhrif á rannsóknarniðurstöður. Akademískt frelsi dregur ekki úr ábyrgð starfsmanns á að fara að almennum starfsreglum og siðareglum stofnunar sinnar (Yfirlýsing 2005).

Frelsið er þó ekki sjálfgefið og fram hafa komið sjónarmið um að því verði takmörk sett (Lay 2004; Rochford 2003). Rostan (2010) segir að á síðustu áratugum hafi akademísku frelsi verið ögrað. Tengslin milli ríkisins og hinnar æðri menntunar hafa breyst, valddreifing hefur aukist innan æðri menntastofnana og bæði þeim og fræðimönnum hefur verið stillt upp gagnvart auknum kröfum og þrýstingi af bæði hagkerfi og samfélagi. Æ oftar eru fræðimenn beðnir um að sanna gildi eða gagnsemi eigin kennslu eða rannsókna sem gerir þá e.t.v. síður frjálsa eða sjálfstæða í að setja sér eigin tilgang og markmið. Mat á kennslu er talið ein af helstu leiðum þar sem frammistaða fræðimanna er metin og nemendur eru megin þátttakendurnir í matinu. Guðmundur Heiðar Frímansson (2012) segir ytri óvini akademísku frelsis geta verið stjórnvöld, hugmyndafræði eða markaðsöfl. Á síðustu áratugum hafi markaðsöflin sótt í sig veðrið með leyndum og ljósum stuðningi stjórnmalamanna og alþjóðastofnana. Hann segir ekkert að því að fyrirtæki á markaði setji fé í rannsóknir við háskóla fylgi því ekki skilyrði. Það sé þó engin trygging fyrir því að stórfyrirtæki nýti ekki möguleika, sem skapast við það að veita fé til háskólarannsókna, á því að hafa áhrif á birtingu niðurstaðna og framgöngu háskólakennara í krafti hótana um að fjárstuðningur verði dregin til baka.

Bennich-Björkman (2004) bendir á að ef ekki er hægt að fjármagna rannsóknir beint í gegnum háskólana þá eru rannsakendur algjörlega háðir utanaðkomandi fjármagni. Rannsakendur noti óheyrilega mikinn tíma og orku í að afla fjármagns til rannsókna. Þá eru rannsóknasjóðir eyrnamerkir tilteknum sviðum sem skerðir möguleika rannsakenda til að fjármagna verkefni sín. Rostan (2010) segir að niðurstöður rannsóknar meðal háskólakennara í fimm Evrópulöndum sýni að þeir séu sammála þeirri staðhæfingu að þrýstingur á að afla ytri rannsóknarstyrkja hafi aukist síðan þeir voru ráðnir í núverandi starf. Karran (2007) bendir á að stjórnunarvæðing stofnana dragi úr frelsi en hann segir það vekja athygli hversu lítill gaumur því er gefinn í tengslum við umræðu um akademískt frelsi. Mikael M. Karlsson (2000) bendir á að vandamálið sé það að rannsóknir gerist sífellt kostnaðarsamari og fjöldi rannsakenda aukist hlutfallslega miðað við rannsóknarféð. Á sama tíma hafa háskólar og rannsóknarstofnanir mátt glíma við niðurskurð vegna efnahagsþrenginga. Þetta hafi „iðnvætt“ rannsóknir og dregið úr fræðilegum vinnubrögðum. Hann lætur í ljós áhyggjur sínar

af markaðsvæðingu rannsókna, að þær séu til sölu og fræðimenska lúti í lægra haldi fyrir óvönduðum vinnubröðgum og von um skjótfenginn arð.

Árið 2006 ályktuðu samtök háskólakennara á Norðurlöndum um akademískt frelsi þar sem fram koma þær áhyggjur kennara að það eigi undir högg að sækja. Einkenni þessa töldu þeir birtast í eftirfarandi:

- Vaxandi skrifræði og aukin miðstýring á rannsóknum og kennslu háskólakennara.
- Minnkandi lýðræði og takmörkuð aðkoma starfsmanna að ákvörðunum er varða háskólasamfélagið.
- Hert pólitísk stýring á rannsóknarfé og úthlutun þess.
- Skertur réttur til frjálsra birtinga á niðurstöðum rannsókna. Aukin áhersla á að einkaleyfa sé aflað og þess krafist í ríkara mæli en áður að rannsóknarniðurstöðum sé haldið leyndum (Kennarafélag Kennaraháskóla Íslands, 2006).

Benda háskólakennarar á að akademískt frelsi sé grundvallar forsenda þess að rannsóknir geti blómstrað innan háskólanna. Þeir segja að í akademísku frelsi felist frjálst val rannsóknarefna og aðferða, frjálst og óheft birting á rannsóknarniðurstöðum og frjálsræði í skoðanaskiptum vísindamanna um rannsóknir og rannsóknarniðurstöður. Jafnframt að það feli í sér frelsi til gagnrýnnar umræðu um þau mál er varða samfélagið og þróun þess. Um leið leggja kennarar áherslu á að kröfu um frelsi fylgi rík ábyrgð gagnvart þeim verkefnum sem háskólakennarar eru ráðnir til að sinna og í samræmi við það hagi þeir störfum sínum (Kennarafélag Kennaraháskóla Íslands 2006).

En háskólar búa ekki aðeins yfir akademískum starfsmönnum sem hafa rannsóknarskyldu sem hluta af ráðningarkjörum sínum. Innan þeirra eða rannsóknarstofnana sem reknar eru undir merkjum háskólanna starfar fjöldi sérfræðinga sem vinna við rannsóknir af ýmsum toga og verða að afla tekna til að kosta vinnulaun sín. Oftar en ekki annast slíkir sérfræðingar þjónusturannsóknir af ýmsu tagi, þeir starfa að hluta til á samkeppnismarkaði og annast rannsóknir fyrir hagsmunasamtök, einstaklinga, fyrirtæki eða stofnanir. Ráðningarformið sem slíkt dregur ekki úr akademískum kröfum sem háskólinn gerir til þessara starfsmanna sinna en hætta er á að viðfangsefnin og fjármögnun þeirra geti varpað rýrð á niðurstöður rannsókna þessara sérfræðinga sem sjálfstæðra, hlutlausra rannsækenda.

1.4 Háskóli og ytra samfélag

Í nútímanum herja efnahagsleg öfl á vísindin. Vilhjálmur Árnason (2009) segir að í því ljósi verði að ígrunda hugmyndina um gríðland fræðanna. Hún feli alls ekki í sér skeytingarleysi um það hvernig og í hvaða skyni fræðin eru notuð heldur hvetur hún til þess að fræðimenn standi vörð um sjálfstæði sitt gagnvart öllum þeim öflum sem vinna gegn hinni vísindalegu hugsjón, og að þeir hafi gagnrýnið eftirlit með störfum sínum í samræmi við það. Fræðimenn þurfa að skoða gagnrýnið hvernig þekkingin er

virkið í þágu ríkjandi afla í samfélaginu. Að öðrum kosti aukast líkurnar á því að fræðimenn verði handbendi ráðandi afla eða andstæðinga þeirra. Þetta getur gerst hvort heldur með því að fræðin séu notuð gagnrýnislaust sem framleiðslutæki eða að fræðimenn verði „aktívistar“ og noti fræðin sem verkfæri í pólitískum átökum sem koma sannleiksleitinni ekkert við.

Guðmundur Heiðar Frímansson (2009) telur gagnrýni hins vegar ekki tryggingu fyrir eilífum framförum en hún er sennilega skásta leiðin til að tryggja þokkalegt samfélag og að vitneskja og þekking þróist með eðlilegum hætti. Guðmundur Heiðar Frímansson (2012) segir að skyldur háskólakennara við samfélagið séu í sem allra stystu máli þær að sinna hlutverki sínu eins vel og kostur er, leggja sig fram í kennslu, rannsaka það sem viðkomandi hefur áhuga á að rannsaka og miðla eigin þekkingu til samfélagsins af gagnrýninni yfirvegun. „Menntunin, þekkingin og skilningurinn eru ótvíræð samfélagsgæði í þeim skilningi að þau bæta samfélagið allt, gera hverju samfélagi mögulegt að lifa og starfa með þeim hætti að einstalingarnir geta notið fleiri gæða sem lífið býður en ella.“

Í kjölfarið á hruni íslenska bankakerfisins og við uppgjör á því kom m.a. fram gagnrýni á hlut fræðimanna. Þeir þóttu oft og tíðum ekki hafa sinnt nægilega vel hlutverki sínu. Í skýrslu rannsóknarnefndar Alþingis á orsökum og afleiðingum bankahrunsins (Vilhjálmur Árnason, Salvör Nordal og Kristín Ástgeirsdóttir, 2010) kom m.a. fram að margir hafi gert sér grein fyrir viðtækum áhrifum bankanna á háskólastarf, lista- og menningarlíf. Í þessu sambandi gat t.d. verið um að ræða greiðslur til háskóla vegna rannsókna, t.d. styrkir eða stöður fræðimanna, en hætt er við að starfsmenn stofnunar eða fyrirtækis sýni eiganda sínum eða borgunarmanni ákveðna undirgefni eða auðsveipni. Þannig virðist svo sem gagnrýni á þróun mála í aðdraganda bankahrunsins hafi á köflum ekki verið sem skyldi. Forsvarsmenn fjármálafyrirtækja og stjórnámálamenn nýttu sér enda oft útgáfur fræðimanna til að auka trúverðugleika sinna fyrirtækja eða þeirrar stefnu sem unnið var eftir á þessum tíma. Sumar þessar úttektir voru kostaðar af aðilum sem áttu hagsmuna að gæta um þær niðurstöður sem fræðimennirnir komust að. Nefnd eru nokkur dæmi um mál af þessum toga í skýrslu rannsóknarnefndar Alþingis um siðferðislegan hluta bankahrunsins. Þá fengu háskólar landsins að einhverju leyti styrki frá fjármálastofnunum fyrir bankahrunið.

Allmargir íslenskir fræðimenn hafa komið fram eftir bankahrunið og fjallað um það hvernig háskólar geta betur rækt hlutverk sitt til að rannsaka samfélagsleg viðfangsefni samtímans á hlutlægan hátt og til þess að veita nægilegt aðhald í samfélaginu. Meðal annars kemur fram hjá Vilhjálm Árnasyni (2009) að það vinnuáskerfi, sem háskólakennarar og sérfræðingar vinna samkvæmt, sé í raun andsnúið því að taka þátt í rannsóknum þar sem álitamál samtímans eru til umfjöllunar og því að taka þátt í umræðu við aðila utan akademíunnar. Þróunin hafi hins vegar verið sú að meta meira það starf háskólakennara sem felst í samræðu við aðra innan akademíunnar, s.s. með ritun ritrýndra fræðigreina, en fyrir að skrifa skýrslur eða álitsgerðir og veita ráðgjöf sem varðar álitamál samtímans sé veitt lítil umbun. Þá bendir sami höfundur á að þegar fræðimenn sitja fyrir svörum hjá fjölmiðlum um ýmis álitamál er varðar fræðasvið þeirra sé áhugi fjölmiðla fremur á skoðunum þeirra en fræðilegum rökum og greiningu.

Sé þetta svo, virðist ekki fyrst og fremst við fræðimenn að sakast en ljóst að hér þarf að bæta vinnubrögð og það hlýtur að vera hlutverk fræðimanna að sýna ákveðið frumkvæði í þessu efni. Sú nálægð sem skapast gjarnan í hinu, fámenna, íslenska samfélagi kann að valda því að fræðimönnum þyki óhægt um vik að tjá sig um pólitísk deilumál samtímans. Það gæti t.d. bitnað á þeim síðar á einn eða annan hátt. Sömuleiðis kann álit sérfræðinga að vera dregið í efa vegna tengsla þeirra við stjórnmálaflokka eða fyrirtæki. Í síðfræðihluta skýrslu rannsóknarnefndar Alþingis (Vilhjálmur Árnason, Salvör Nordal og Kristín Ástgeirsdóttir 2010) er fjallað um þessi atriði og vitnað í „Reykjavíkurbreif“ Morgunblaðsins frá lokum ágúst 2009 um að erfitt hafi reynst fyrir blaðamenn blaðsins að fá álit fræðimanna á ýmsum álitamálum af framangreindum ástæðum.

2. Aðferðir

Meginviðfangsefni rannsóknarinnar *Samfélagslegt hlutverk háskóla* er að leita svara við því hvernig háskólakennarar og sérfræðingar skilja hlutverk háskóla og samfélagslegar starfsskyldur sínar. Einkum er litið til síðfræðilegra þátta, sjálfbærni og starfsaðstæðna. Gagna var aflað með spurningalista og verða þau skoðuð með hliðsjón af kyni og starfsheiti.

2.1 Þátttakendur

Spurningalistinn var sendur til allra akademískra starfsamanna í háskólum á Íslandi haustið 2011. Alls svöruðu 454 af 897 þátttakendum spurningalistanum og er því svarhlutfall 51%. Við úrvinnslu kom í ljós að 31 einstaklingur hafði svarað mjög fáum spurningum og voru þeir því settir til hliðar og því aðeins unnið úr 423 svörum. Þar af voru 49% (n=205) karlar og 51% (n=216) konur. Tveir svöruðu ekki spurningunni um kynferði. Um 17% (n=72) þátttakenda eru 40 ára eða yngri, um þriðjungur (n=141) 41-50 ára, 36% (n=154) 51-60 ára og 13% (n=56) eru eldri en 60 ára.

Mikill meirihluti, eða 85%, er í fullu starfi og aðeins 4% eru í minna en hálfu starfi. Rúmlega 58% segjast hafa lokið doktorsnámi. Spurt var um starfsheiti og eru 31% þeirra sem svöruðu prófessorar, 20% dósentar, 29% lektorar, 13% aðjuntar og 7% í öðrum störfum. Af þátttakendum starfa 80% við ríkisrekna háskóla, 14% við einkarekna háskóla en 6% starfa hjá rannsóknarstofnun eða stofnunum með annars konar fjárhag.

2.2 Mælitæki

Í rannsókninni var ákveðið að nota frumsaminn spurningalista. Sú ákvörðun byggist aðallega á tvennu; annars vegar að ekki fannst íslenskur spurningalisti sem svaraði með góðum hætti þeim rannsóknaspurningum sem lagt var upp með og í öðru lagi skilaði erlend gagnaleit að spurningalistum ekki þeim árangri sem höfundar gátu sett sig við. Spurningalistinn var þróaður af rannsóknateymi sem skipað var kennurum og sérfræðingum frá HÍ og HA. Við hönnun listans voru höfð í huga álitamál og dæmi úr samtímanum er varða starf háskólakennara og fylgt var leiðbeiningum Þorláks Karlssonar (2003) um samningu spurningalista. Um var að ræða lokaðar spurningar

og fullyrðingar sem annað hvort voru settar fram á nafnkvarða eða fimm þrepa raðkvarða, auk þess sem þátttakendum var gefinn kostur á að koma með athugasemdir í lok spurningalistans. Í listanum voru einnig spurningar um bakgrunn þátttakenda m.a. menntun, fyrri starfsreynslu, starfsheiti og hversu lengi þeir höfðu verið í núverandi starfi.

Fengnir voru 20 aðilar til þess að sannreyna spurningalistan og tekin var afstaða til þeirra athugasemda sem fram komur úr forprófuninni.

Í þessari grein voru notaðar sex fullyrðingar um hlutverk háskóla ($r = .649$) og níu fullyrðingar um afstöðu til samstarfs, kostunar, akademísku frelsis, siðfræði og sjálfbærni ($r = .647$). Auk spurninga um afstöðu til þátttöku í samfélagslegri umræðu, afstöðu til flutnings erinda á opinberum vettvangi og afstöðu til birtingar í bókum og tímaritum.

2.3 Framkvæmd

Spurningalisti var sendur á tölvupóstföng allra akademískra starfsmanna háskóla á Íslandi auk sérfræðinga háskólanna sem sinna kennslu og rannsóknum. Óskað var eftir þátttöku þeirra í rannsókninni og sú ósk ítrekuð þrisvar sinnum. Spurningalistinn innihélt kynningarbréf þar sem fram kom hver stóð að rannsókninni. Þátttakendur voru upplýstir um rétt sinn til að neita þátttöku og tekið fram hvernig farið verður með upplýsingarnar. Öllum var frjálst að hafna þátttöku án athugasemda en einnig gátu þátttakendur sleppt því að svara einstökum spurningum. Könnunin stóð yfir frá 10. nóvember til 8. desember 2011. Spurningalistinn var vefrænn og gátu þátttakendur svarað beint á tölvu.

Unnið var úr niðurstöðum í SPSS 20.0. Notað var kí-kvaðrat próf til að meta tengsl á milli breytna með nafnkvarða og raðkvarða og Spearman rho til að skoða fylgni milli tveggja raðkvarða.

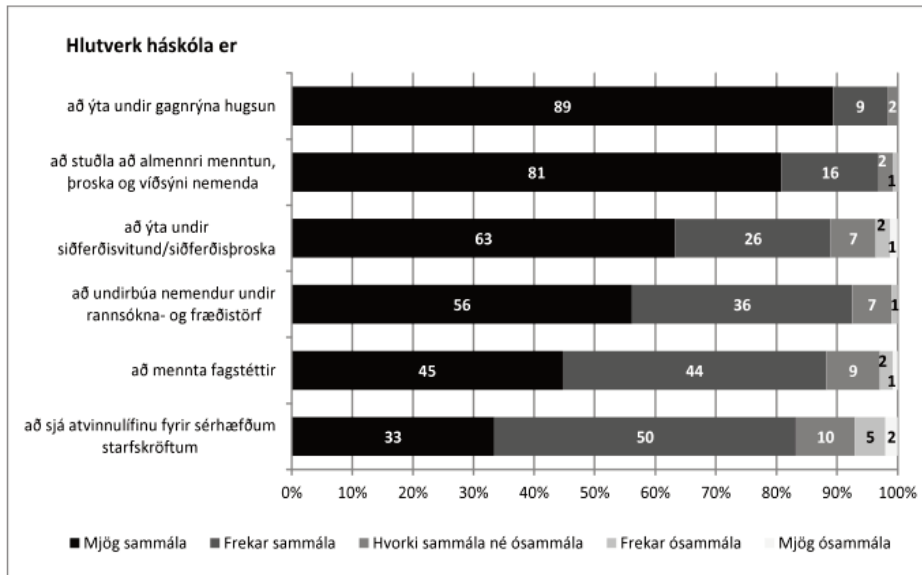
2.4 Takmarkanir

Megin takmarkanir þessarar greinar eru fólgnar í því að hún byggir eingöngu á spurningakönnun og útgefnum fræðiritum en ekki hlutlægum gögnum á borð við stigamat, rekstur og fjármögnun, t.d. um kostun háskólastarfs. Hún felur ekki í sér nein eigindleg gögn. Með fleiri gerðum gangna væri hægt að varpa skýrara ljósi á ýmsar spurningar sem hér er velt upp.

3. Niðurstöður

Í rannsókninni var leitað eftir afstöðu þátttakenda til þess hvert væri hlutverk háskóla og þeir beðnir um að taka afstöðu til sex fullyrðinga á fimm stiga kvarða. Almennt eru flestir starfsmenn háskólanna sammála þeim fullyrðingum sem settar voru fram varðandi hlutverk háskóla en fram kemur augljós áherslumunur í afstöðu þeirra til fullyrðinganna, eins konar forgangsröðun eins og sjá má á mynd 2.

Mynd 2. Afstaða til sex fullyrðinga um hlutverk háskóla

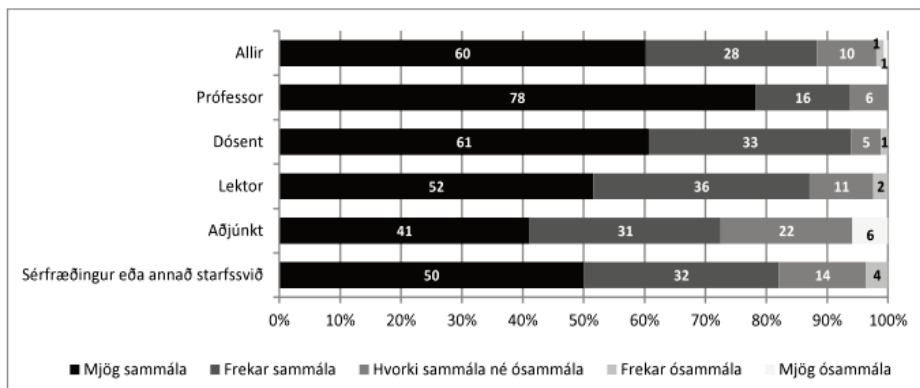

Hlutfallslega flestir háskólakennarar og sérfræðingar eru mjög sammála þeirri fullyrðingu að hlutverk háskóla sé að ýta undir gagnrýna hugsun (89%) og að hlutverk háskóla sé að stuðla að almennri menntun, þroska og víðsýni nemenda (81%). Hlutfallslega fæstir eru mjög sammála fullyrðingunni um að hlutverk háskóla sé að sjá atvinnulífina fyrir sérhæfðum starfskröftum en jafnframt hlutfallslega flestir sem eru frekar eða mjög ósammála þeirri fullyrðingu (7%).

Marktæk tengsl eru á milli kyns og eftirfarandi fullyrðinga um hlutverk háskóla; að ýta undir gagnrýna hugsun ($\chi^2(3, N=415)=12,0, p=0,005$), að stuðla að almennri menntun, þroska og víðsýni nemenda ($\chi^2(3, N=415)=13,0, p=0,005$), að ýta undir siðferðisvitund/siðferðisþroska ($\chi^2(4, N=415)=29,5, p<0,001$) og að mennta fagstéttir ($\chi^2(4, N=407)=25,5, p<0,001$). Hærra hlutfall kvenna en karla er mjög sammála þessu fullyrðingum. Einnig komu fram marktæk tengsl milli starfsheitis og fullyrðingarinnar um að hlutverk háskóla sé að stuðla að almennri menntun, þroska og víðsýni nemenda ($\chi^2(15, N=415)=34,3, p=0,003$) þar sem lektorar og sérfræðingar, fræðimenn eða vísindamenn eru í meira mæli mjög sammála henni en starfmenn með önnur starfsheiti.

Leitað var eftir afstöðu þátttakenda til þeirrar fullyrðingar að þeir sem kenna á háskólastigi eigi einnig að sinna rannsóknum. 88% voru sammála fullyrðingunni, þar af 60% mjög sammála. Nokkur munur virðist hins vegar á afstöðu þátttakenda með tilliti til stöðu þeirra innan háskólanna (mynd 3).

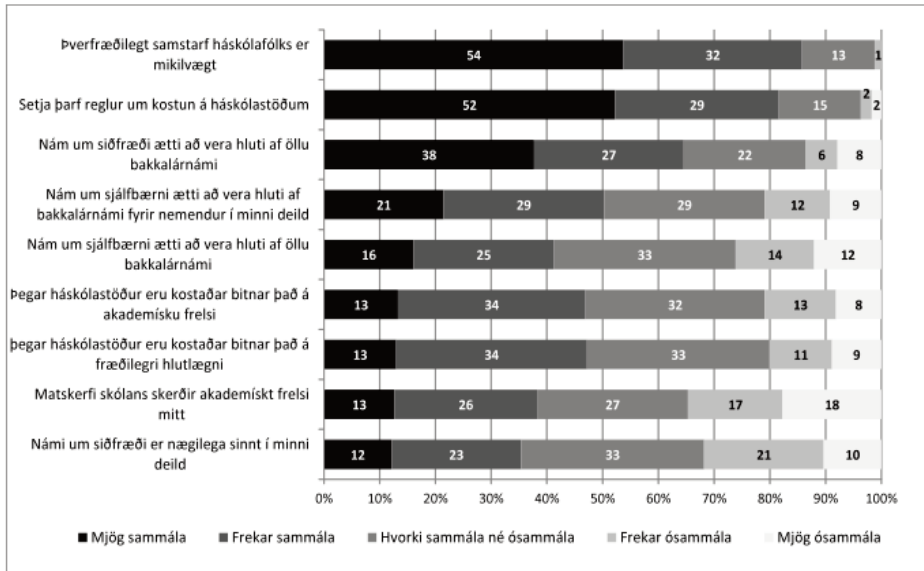
Mynd 3. Þeir sem kenna á háskólastigi eiga einnig að sinna rannsóknum. Greint eftir stöðu

Tengslin milli þessarar fullyrðingar og starfsheitis svarenda eru marktæk ($\chi^2(20, N=415)=63,9, p<0,001$). Afstaða akademískra starfsmanna til fullyrðingarinnar um að þeir sem kenna á háskólastigi eigi einnig að sinna rannsóknum fer saman við framgangskerfi kennara, þ.e. eftir því sem menn raðast ofar í hinn akademíska virðingarstiga því hærra hlutfall er mjög sammála fullyrðingunni.

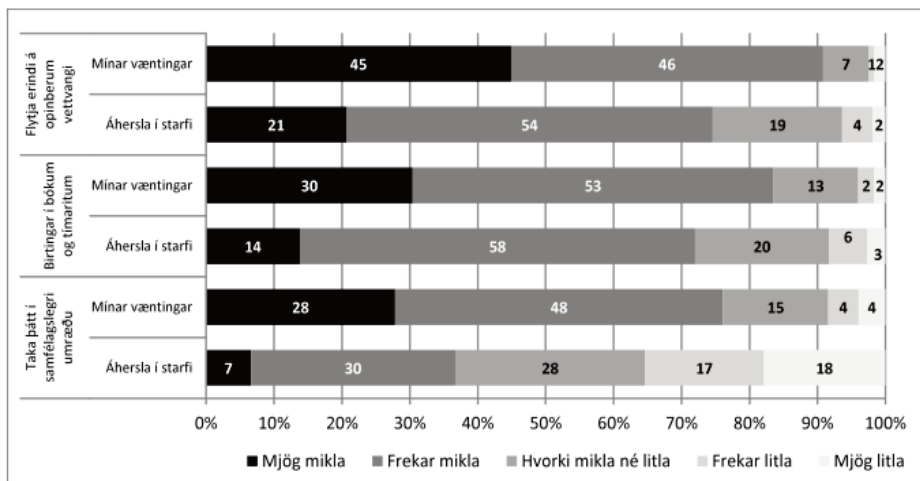
Í könnuninni voru þátttakendur beðnir um að taka afstöðu til fullyrðinga er vörðuðu nám í siðfræði, sjálfbærni, þverfaglegt samstarf og akademískt frelsi (mynd 4). Tvær fullyrðingar skera sig nokkuð úr hvað varðar samþykki þátttakenda. Flestir eru sammála því að þverfræðilegt samstarf háskólafélks sé mikilvægt (54% mjög sammála) og að setja þurfi reglur um kostun á háskólastöðum (52% mjög sammála). Fast að helmingur þátttakenda er þeirrar skoðunar að kostun á háskólastöðum bitni á akademísku frelsi og fræðilegri hlutlægni. Liðlega fimmti hver þátttakandi svarar því til að hann sé ósammála því að námi um siðfræði sé nægilega sinnt í sinni deild en fjórðungur er sammála því að svo sé. Hlutfall þeirra sem er sammála því að matskerfi skólans skerði akademískt frelsi sitt er svipað og þeirra sem er því ósammála.

Mynd 4. Afstaða til samstarfs, kostunar, akademísks frelsis, siðfræði og sjálfbærni

Marktæk tengsl eru á milli kyns og eftirfarandi fullyrðinga um samstarf, siðferði og sjálfbærni; þverfræðilegt samstarfs háskólafélks er mikilvægt ($\chi^2(4, N=414)=15,6, p=0,004$), nám í siðfræði ætti að vera hluti af öllum bakkalárnámi ($\chi^2(4, N=404)=25,5, p<0,001$), nám í sjálfbærni ætti að vera hluti af bakkalárnámi í minni deild ($\chi^2(4, N=390)=16,2, p=0,003$) og nám í sjálfbærni ætti að vera hluti af öllum bakkalárnámi ($\chi^2(4, N=396)=15,5, p=0,004$). Það gefur til kynna að konur séu almennt mun frekar mjög sammála þessum fullyrðingum en karlar. Einnig komu fram marktækt tengsl milli starfsheitis og fullyrðingarinnar um að matskerfi skólans skerði akademískt frelsi ($\chi^2(4, N=393)=55,6, p<0,001$) þannig að prófessorar skera sig úr því 35% þeirra eru mjög sammála þessu en 7–16% annarra starfsheita. Í rannsókninni var leitað eftir afstöðu þátttakenda til þess hvernig þeim virtist tilteknum atriðum vera háttað í starfi háskólanna og hvernig þeir vildu sjá þeim háttað. Leitað var m.a. eftir afstöðu til þátttöku í samfélagslegri umræðu, afstöðu til flutnings erinda á opinberum vettvangi og afstöðu til birtingar í bókum og tímaritum. Voru svarendur beðnir að leggja mat á það annars vegar hve mikil áhersla sé í raun á þessa þætti í starfi þeirra og hins vegar hve mikla áherslu þeir vilji leggja á þá (mynd 5).

Mynd 5. Afstaða til birtingar á opinberum vettvangi, flutnings erinda á opinberum vettvangi og þátttaka í samfélagslegri umræðu

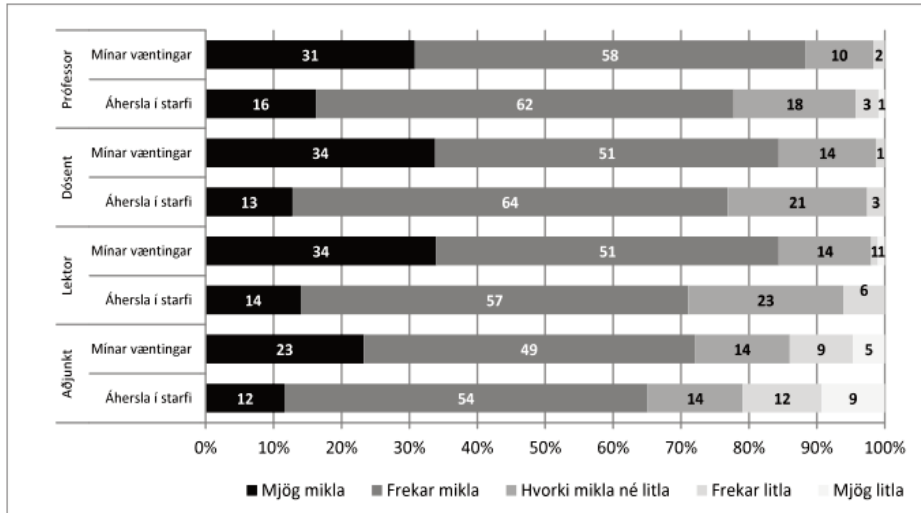
Fylgni ($r_s=0,42$) er á milli áherslna í starfi og væntinga hvað varðar birtingar í bókum og tímaritum miðað við 99% öryggi. Hér var safnað svörum sem tóku til ritrýndra og óritrýndra greina, greina í ráðstefnuritum og bókarkafli. Sögðust 83% vilja leggja frekar (53%) eða mjög (30%) mikla áherslu á birtingar, en 72% sögðust í raun leggja frekar mikla (58%) eða mjög mikla (14%) áherslu á þennan þátt í starfi sínu. Hlutfall þeirra sem í raun leggja hér mikla áherslu er 87% þeirra sem það vilja, en hlutfallið lækkar í 47% ef einungis er litið á þá sem merktu við mjög mikla áherslu.

Einnig kom fram fylgni ($r_s=0,31$) milli áherslna í starfi og væntinga þegar kom að flutningi erinda á opinberum vettvangi miðað við 99% öryggi. Undir þennan lið er safnað svörum bæði um miðlun á fræðilegum og almennum vettvangi, þ.e. annars vegar að flytja erindi fyrir faghópa á ráðstefnum, halda inngangsfyrirlestra á alþjóðlegum ráðstefnum og erindi í boði háskóla, og hins vegar að miðla þekkingu á fundum, ráðstefnum og í ljósvakamiðlum. Á væntingahliðinni sögðust 91% vilja leggja frekar (46%) eða mjög (45%) mikla áherslu á að flytja erindi á opinberum vettvangi, en aðeins 76% sögðust í raun leggja frekar (54%) eða mjög (21%) mikla áherslu á þennan þátt. Fjöldi þeirra sem í raun leggja mikla áherslu á að flytja erindi á opinberum vettvangi er 84% af fjölda þeirra sem myndu vilja leggja hér mikla áherslu, en þetta hlutfall lækkar í 47% ef einungis er metið hve stór hluti þeirra sem vilja leggja mjög mikla áherslu á þennan þátt gera það í raun.

Mun minni fylgni kom fram ($r_s=0,13$) milli áherslna í starfi og væntinga miðað við 95% öryggi hvað varðar þátttöku í samfélagslegri umræðu. Væntingarnar voru þannig að 76% sögðust vilja leggja frekar (48%) eða mjög (28%) mikla áherslu á slíka þátttöku, en veruleikinn sá að aðeins 37% sögðust leggja frekar (30%) eða mjög (7%) mikla áherslu á þennan þátt í starfi sínu. Fjöldi þeirra sem í raun leggja mikla áherslu á þátttöku í samfélagslegri umræðu er þannig aðeins 49% af fjölda þeirra sem myndu vilja leggja hér mikla áherslu.

Marktæk fylgni er á milli áherslna í starfi og væntinga eftir akademískri stöðu starfsmanna. Fylgnin er meiri meðal aðjúnkta ($r_s=0,58$) og prófessora ($r_s=0,40$) en lektora ($r_s=0,33$) og dósenta ($r_s=0,28$) (mynd 6).

Mynd 6. Birting í bókum og tímaritum eftir akademískri stöðu

Af niðurstöðum að dæma er ljóst að allir starfshóparnir vilja hafa meiri áherslu á þennan þátt í starfi sínu.

4. Umræða

Rannsóknarspurningin sem sett var fram hér í upphafi var sú á hvern hátt kennarar og sérfræðingar íslenskra háskóla skilja hlutverk háskóla og samfélagslegar starfsskyldur sínar, einkum með tilliti til siðfræðilegra þátta, sjálfbærni og starfsaðstæðna. Þær niðurstöður sem hér hefur verið lýst veita gagnlegar vísbendingar um svör við þessari spurningu, ásamt því að vekja frekari spurningar.

4.1 Hlutverk háskóla

Greinilegt er að skilningur íslensks háskólafólks á hlutverki háskóla er mjög í anda þeirra hugmynda sem kenndar eru við Humboldt-háskólann. Nánast allir segjast mjög eða frekar sammála því að hlutverk háskóla sé að ýta undir gagnrýna hugsun og mikið sammæli er við þá staðhæfingu að þeir sem kenna á háskólastigi eigi einnig að sinna rannsóknum. Þessar niðurstöður benda sterklega til þess að grunnildi Humboldt háskólans séu föst í sessi innan íslensks háskólasamfélags, hvað sem líður umræðu um ónóga skilvirkni.

Sömu ályktun má draga af þeim fjölda er segist sammála því að hlutverk háskóla sé að búa nemendur undir rannsókn- og fræðistörf, því áhersla á samfélag nemenda og kennara við frjálsa sannleiksleit, vísindi og rannsóknir einkennir Humboldt-háskólann sérstaklega. Athyglisvert er að eindregið sammæli við þessa staðhæfingu eykst

jafnt og þétt eftir því sem ofar kemur í framgangskerfi háskólanna. Möguleg skýring á þessu er sú að háskólakennarar velji sér starfshlutverk og áherslur í starfi út frá skoðunum sínum á hlutverki háskóla. Sennilegra er þó að skoðanir háskólakennara á því hver séu meginhlutverk háskóla mótist af þeirra eigin starfshlutverki og áherslum í starfi, eða að þessar skýringar báðar til samans bendi á samverkandi ástæður.

Íslenskt háskólafolk virðist einnig afar hallt undir þær hugmyndir sem kenndar eru við Newman kardinála og einkenna enska hefð, ef marka má sammæli svarenda við þá staðhæfingu að hlutverk háskóla sé að stuðla að almennri menntun, þroska og vísýni nemenda. Rétt er þó að muna að húnísk áhersla á persónuþroska og heildstæða þekkingu eða lífsskoðun er einnig lykilatriði hjá Humboldt, svo að þessi svör samrýmast einnig þeirri tilgátu að hugmyndir hans hafi haft djúpstæð áhrif á íslenskt háskólasamfélag (Jón Torfi Jónasson 2008). Ekki var spurt sérstaklega um mismunandi viðhorf til hlutverka grunn- og framhaldsnáms en geta má sér þess til að hér hafi svarendur sérstaklega í huga grunnstig háskólamenntunar; framhaldsnámið tengi þeir frekar við undirbúning undir fræði- og rannsóknarstörf líkt og hefð er fyrir í Bandaríkjunum, þar sem framhaldsnám heyrir undir sérstaka skipulagseiningu háskóla (graduate school) og er þannig aðgreint frá námi á grunnstigi. Segja má að í bandaríska fyrirkomulaginu séu hinar ensku college-hugmyndir Newmans leiðarljós grunnstigsins en áhersla Humboldts á samtíðinn kennslu og rannsókn undirstaða framhaldsnámskólans. Þó þessi aðgreining sé ekki eins skýr í háskólum sem skipulagðir eru í anda Humboldt-háskólans, svo sem á Norðurlöndunum að Íslandi meðtöldu, þá leggja þeir jafnan meiri áherslu á rannsóknáþátttöku nemenda eftir því sem þeir eru lengra komnir í námi.

Hjá Humboldt er hugmyndin um háskólasamfélag í þágu lærdóms lykilatriði, en hún helst í hendur við mikilvægi þverfræðilegs samstarfs, sem mjög margir sögðust sammála. Íslenskt háskólafolk virðist meta mikils að geta rætt og starfað saman þvert á hefðbundna greinamúra og myndað heildstætt lærdómssamfélag. Samkvæmt Taylor (2010) eru bandarískir háskólar nú bæði einangraðri frá umheiminum og hólfaskiptari innan eigin veggja en nokkru sinni. Hann telur að af þessum sökum blasi við kreppa í háskólakerfinu sem ekki verði leyst nema með gagngerri umsköpun háskólastarfs með áherslu á þverfræðilegt nám og samstarf. Slíkar áhyggjur eru ekki fjarlægjar íslensku háskólafolki ef marka má þessa niðurstöðu.

Mikið fylgi var einnig við þá staðhæfingu að hlutverk háskóla sé að ýta undir siðferðisvitund /siðferðisþroska. Ekki er útilokað að einhverjir spyrði svar sitt hér saman við jákvætt viðhorf sitt til þess að háskóli skuli stuðla að almennri menntun, þroska og vísýni. Fylgni á milli svara við þessum tveimur spurningum þarf e.t.v. ekki að koma á óvart, því eins og Carr (2005) bendir á felur hin enska hefð frjálslýndrar menntunar, sem Newman kardináli er hér gerður að fulltrúa fyrir, það vissulega í sér að háskólanám skuli ýta undir siðferðisþroska. Hins vegar er þetta siðferðishlutverk háskóla röklega aðskilið frá hinu almenna menntunarhlutverki hans og ekki er sjálfgefið að almenn vísýni og menntun haldist í hendur við aukna siðferðisvitund. Hið mikla fylgi svarenda við siðferðishlutverk háskóla er því athyglisverð niðurstaða.

Rétt er að velta því fyrir sér hvort mikið fylgi við bæði þessi hlutverk, að stuðla að

almennri menntun og ýta undir siðferðisþroska, skýrist að einhverju leyti af umræðu í kjölfar íslenska efnahagshrunsins haustið 2008 og ákalli hennar um aukna siðvæðingu. Óhætt er að fullyrða að gagnrýni Rannsóknarskýrslu Alþingis á íslenskt háskólasamfélag sé vel þekkt innan þess og í samfélagsumræðu um bankahrunið hefur athygli beinst að ábyrgð háskólamenntaðra sérfræðinga í bankageiranum, hjá endurskoðunar- og ráðgjafarfyritækjum, í lögfræðistörfum og sjálfu viðskiptalífínu. Því er ekki ólíklegt að íslenskt háskólasamfélag meti að meiru nú en fyrir hrun ábyrgð háskóla á því að efla siðferðisvitund og þroska jafnframt því að miðla sérhæfðri þekkingu og afla nýrrar.

Því miður skortir eldri samanburðargögn til að staðfesta að í þessu efni hafi orðið breyting á viðhorfum háskólafélks, en í gögnunum sem hér var aflað er þó að finna vísbendingar um að svo sé. Ef viðhorf háskólafélks til hlutverka háskóla hafa breyst síðustu misserin má gera ráð fyrir að það kalli nú eftir tilsvareandi breytingum á starfsháttum og skipulagi. Slíkt ákall má e.t.v. lesa út úr því að einungis rúmur þriðjungur svarenda er sammála því að námi um siðfræði sé nægilega sinnt í þeirra eigin deild og þar af eru aðeins 12% mjög sammála. Það er því ljóst að tveir þriðju eru ýmist opnir fyrir eða beinlínis kalla eftir auknu námi í siðfræði í eigin deild. Einnig eru tveir þriðju svarenda sammála því að nám um siðfræði ætti að vera hluti af öllu bakkalárnámi, en sú er ekki raunin nú. Þessi svör sýna breytingaþrýsting og styðja þá tilgátu að fylgi við siðferðishlutverk háskóla hafi aukist í kjölfar efnahagshrunsins.

Minna fylgi er við sambærilegar staðhæfingar um nám um sjálfbærni, en fleiri samsinna því að slíkt nám eigi að vera hluti af öllu námi við eigin deild en að það eigi að vera hluti af öllu bakkalárnámi. Þótt nám um sjálfbærni sé háskólafélki þannig ekki eins ofarlega í huga og nám í siðfræði þá sýna þessar niðurstöður engu að síður að umtalsverð vitund hefur vaknað um mikilvægi þess að brautskráðir nemendur af grunntigi þekki til hugtaksins sjálfbærni og átti sig á mikilvægi þess. Sjálfbærnihugtakið er tiltölulega nýtt af nálinni og því varla sambærilegt við jafn rótgróið hugtak og siðfræði. Áhugi háskólafélks á því að tryggja slíkt nám er því líkast til síst minni en búast mátti við. Einnig vekur þessi niðurstaða þá spurningu hvort það viðhorf sé að breytast að almennri menntun ljúki með stúdentsprófi. Það sem er e.t.v. markverðast er að þegar þessi áhugi er settur í samhengi við áhugann á að tryggja nám í siðfræði, ásamt miklum áhuga á að efla almenna menntun, vísýni og þroska nemenda, þá blasir við að íslensku háskólasamfélagi er afar mikið í mun að háskólar þjóni samfélaginu til lengri og skemmri tíma með því að hafa bætandi áhrif á þá samfélagsþegna sem viðdvöl hafa í háskólasamfélaginu.

Fylgi svarenda við staðhæfingar um siðferðisþroska og sjálfbærnivitund benda sterklega til að hrunið og samfélagsumræða í kjölfar þess hafi haft áhrif á viðhorf háskólafélks til hlutverka háskóla. Sú vísbending styrkist enn frekar ef litið er til þess að 98% svarenda töldu það vera hlutverk háskóla að ýta undir gagnrýna hugsun. Að sjálfsögðu verður aftur að gera þann fyrirvara að ekki er vitað hvort fylgi við þá staðhæfingu hefði mælst minna fyrir efnahagshrunið. Hins vegar er auðvelt að koma hér auga á röklegt samhengi: Ef ofurvöxturinn og bólan sem leiddu til hrunsins einkenndust af hóphegðun og gagnrýnislausri fylgispekt við næsta ótrúlega samfélags-sýn, ósjálfbæra lífshætti og siðferðilega upplausn, þá þarf ekki að koma á óvart að

kallað sé eftir háskólamenntun sem ýtir undir gagnrýna hugsun, eflir sjálfbærnivitund og eykur siðferðisþrek. Gögnin falla því vel að tilgátunni um breytt viðhorf í kjölfar hrunsins.

Íslenskt háskólafolk metur greinilega mikils þau hlutverk háskóla sem tengjast hefð Humboldts og Newmans, auk þess sem áhersla á siðferðisþekkingu í anda heilags Tómasar virðist hafa aukist í kjölfar efnahagshrunsins. Fylgi við staðhæfingar af ætt Napóleons reyndist minna, þar sem 89% svarenda voru sammála því að hlutverk háskóla sé að mennta fagstéttir, þar af 45% mjög sammála, og 83% svarenda voru sammála því að hlutverk háskóla sé að sjá atvinnulífina fyrir sérhæfðum starfskröftum, þar af 33% mjög sammála. Þótt vissulega sýni þetta að yfirgnæfandi meirihluti svarenda samþykki að háskólar gegni öllum þessum hlutverkum, þá kemur hér fram athyglisverð forgangsröðun hlutverka. Samkvæmt henni er það mikilvægasta hlutverk háskóla að ýta undir gagnrýna hugsun og þar á eftir að stuðla að almennri menntun, þroska, vísýni og siðferðisþroska. Aftar í mikilvægisröðinni koma sérhæfðari hlutverk, fyrst að búa nemendur undir rannsókn- og fræðistörf, þá að mennta fagstéttir og loks að sjá atvinnulífina fyrir sérhæfðum starfskröftum.

Eins og þegar var minnst á var ekki spurt sérstaklega um viðhorf til hlutverka grunnnáms annars vegar og framhaldsnáms hins vegar. Sú forgangsröð sem lesa má úr gögnum gæti bent til að svarendur telji mikilvægustu hlutverkin tengjast grunnnáminu en að þau hlutverk sem aftar lenda tengist fremur framhaldsnámi. Um þetta er þó ekki hægt að fullyrða án gagna.

4.2 Samfélagslegar starfsskyldur háskólafolks

Síðari hluti rannsóknarspurningarinnar lýtur að því hvaða augum kennarar og sérfræðingar íslenskra háskóla líta samfélagslegar starfsskyldur sínar. Þessi hluti tengist hinum fyrri því viðhorf til hlutverka háskólans ættu röklega að hafa áhrif á viðhorf til starfshlutverka háskólaakennara og sérfræðinga, sem eru langstærsti hópur starfsmanna. Hér er sjónum beint að samfélagslegum starfsskyldum, en með því er átt við þá þætti starfsins sem koma samfélaginu til góða með beinum eða óbeinum hætti.

Sú mikla áhersla sem svarendur lögðu á það hlutverk að ýta undir gagnrýna hugsun bendir til samsvarandi áherslu á það hlutverk háskóla að vera gagnrýnið afl í samfélaginu (Guðmundur Heiðar Frímannsson 2012). Háskóli getur ýtt undir gagnrýna hugsun með því að stuðla að því að nemendur tileinki sér hana, en einnig með því að meðlimir háskólasamfélagsins láti gagnrýniströð sína heyrast úti í samfélaginu og tjái óhræddir skoðanir sem kunna að vera andstæðar pólitískum og efnahagslegum hagsmunum. Með því að setja gagnrýna hugsun í öndvegi tekur íslenskt háskólafolk þannig undir hugmyndina um háskóla sem sjálfstætt griðland fræðanna þar sem akademískt frelsi er grundvallaratriði.

Að sama brunn ber sú niðurstaða að átta af hverjum tíu eru sammála þeirri staðhæfingu að setja þurfi reglur um kostun á háskólastöðum. Af henni má álykta að íslenskt háskólafolk hafi áhyggjur af þeirri þróun að fjársterk hagsmunaöfl geri sig ómissandi við fjármögnun háskólastarfs. Ástæður fyrir áhyggjunum koma ekki beinlínis fram í gögnum, en bent hefur verið á að kostun geti haft þær afleiðingar að

rannsakendur, sérfræðingar, kennarar og nemendur hafi ekki fullt frelsi til að leita sannleikans í hverju máli og taka afstöðu einungis í ljósi þeirra raka sem sterkust reynast í fræðilegri rökræðu, allsendis óháð því hvernig sú afstaða fellur að skoðunum eða hagsmunum annarra (Vilhjálmur Árnason 2009). Hér kann umræða í kjölfar bankahrunsins að hafa áhrif, með dæmum um það hvernig hagsmunaaðilar nýttu sér fræðilegar niðurstöður úr skýrslum sem þeir kostuðu sjálfir. Slík dæmi veikja gagnrýnishlutverk háskóla og ganga þvert gegn þeim hugsjónum sem liggja háskólastarfi til grundvallar að mati svarenda í þessari könnun.

Í ljósi hins mikla áhuga svarenda á að setja reglur um kostun kann að koma á óvart að þegar spurt er hvort kostun á háskólastöðum bitni á akademísku frelsi og hlutlægni eru einungis tæpur helmingur sammála og þar af aðeins 13% mjög sammála. Þetta bendir til að áhugi svarenda á reglusetningu skýrist ekki einvörðungu af hættunni á að kostun grafi undan akademísku frelsi og hlutlægni háskólakennara. Þó skiptir máli að um þriðjungur tekur ekki afstöðu og aðeins fimmtungur er ósammála því að kostun bitni á akademísku frelsi og hlutlægni, þar af er einungis tæplega einn af hverjum tíu mjög ósammála. Því má velta fyrir sér hvort sá stóri hópur sem ekki tekur afstöðu telji sig einfaldlega ekki hafa nægilega reynslu eða vitnisburð til að segja af eða á – skýring sem í sjálfu sér gerir ráð fyrir að svarendur ástundi gagnrýna hugsun. Einnig má taka til greina að hér var spurt um afstöðu til staðhæfingar um staðreynd og geta sér þess til að svarendur séu varkárari í svörum en ef spurt væri um afstöðu til staðhæfingar sem lýsir yfir viðhorfi eða gildismati.

Hvort sem þessar skýringar eiga við rök að styðjast stendur eftir sú spurning hvað fleira en áhyggjur af beinum áhrifum kostunar á akademískt frelsi og hlutlægni háskólakennara kunni að búa að baki áhuganum á að setja reglur um kostun á háskólastöðum. Ef til vill má velta fyrir sér þeim möguleika að kostun þyki ógna forsendum akademískrar jafningjastjórnunar. Eins og fram kom hér að framan er það lykilkáttur í arfleifð Humboldt-háskólans að til að tryggja akademískt frelsi sé nauðsynlegt að akademískir starfsmenn komi að stjórnun háskólans á öllum stigum (Jón Torfi Jónasson 2008). Háskólasamfélagið á þannig að geta treyst því að þeir stjórnendur, sem háskólafólk heyrir undir sem starfsmenn stofnunar, beiti stjórnunarvaldi sínu ávallt í samræmi við þau grunngildi akademísku frelsis og gagnrýninnar hugsunar sem háskólasamfélagið byggist á. Hugsanlega má efast um að kostaðir starfsmenn virði þessi gildi, en á móti má benda á að slíkar efasemdir ættu líkast til einnig að koma fram í svörum við spurningum um áhrif kostunar á akademískt frelsi. Eins og fram hefur komið getur háskóli ýtt undir gagnrýna hugsun með því að meðlimir háskólasamfélagsins láti gagnrýnisrödd sína heyrast úti í samfélaginu og almennt getur háskólafólk þjónað samfélaginu með því að taka þátt í samfélagslegri umræðu á grundvelli sérþekkingar sinnar (Guðmundur Heiðar Frímansson 2009). Úr niðurstöðum má lesa að íslenskir háskólakennarar og sérfræðingar leggja í raun mikla áherslu á að flytja erindi á opinberum vettvangi og birta efni í bókum og tímaritum. Ennfremur sést að í þessum þáttum starfs síns eru þeir ekki fjarri því að standa undir eigin væntingum og vilja, þótt þeir hafi vissulega áhuga á að vera enn virkari á þessum sviðum. Hins vegar gegnir allt öðru máli um þátttöku í samfélagslegri umræðu. Þegar

kemur að þeim þætti í starfinu eru íslenskir háskólakennarar og sérfræðingar víðs fjarri því að standa undir eigin væntingum og áhuga, sem er umtalsverður þar eð þeir fjórðu svarenda vilja leggja mikla áherslu á þennan þátt í starfi sínu. Helmingi fleiri segjast vilja leggja mikla áherslu á samfélagslega umræðu en gera það í raun og fjórum sinnum fleiri segjast vilja leggja mjög mikla áherslu á hana en gera það í raun. Þeir sem segjast í raun leggja litla áherslu á samfélagslega umræðu eru á hinn bóginn fimm sinnum fleiri en þeir sem segjast vilja hafa það þannig. Hér kemur því greinilega fram að íslenskt háskólafólk er verulega ósátt við það hve litla áherslu það leggur í raun á þátttöku í samfélagslegri umræðu.

Óhjákvæmilegt er að túlka þessa niðurstöðu öðruvísi en sem gagnrýni íslensks háskólafólks á starfsumhverfi sitt. Þar hljóta böndin að berast að þeim hvötum sem eru innbyggðir í starfsumhverfið, til dæmis því kerfi sem notað er til að leggja mat á árangur háskólakennara og sérfræðinga við opinberu háskólana og grundvalla ákvarðanir um laun þeirra og framgang í starfi (Vilhjálmur Árnason 2009), en um 80% svarenda starfa við ríkisrekna háskóla. Slík matskerfi eru beintengd við hag og kjör starfsmanna og því mjög stýrandi (Rostan 2010). Kostur við slík kerfi er að þau geta haft hvetjandi áhrif í starfi og jafnframt lagt grunninn að hlutlægum ákvörðunum um ráðningar, framgang og laun. Þau eru hins vegar öflugt tæki og vandmeðfarið.

Þessa niðurstöðu er athyglisvert að skoða í ljósi þeirrar spurningar hvort starfsfólk háskóla telji að hvatarnir í starfsumhverfinu skerði akademískt frelsi þess. Í könnuninni voru svarendur beðnir að taka afstöðu til fullyrðingarinnar „matskerfi skólans skerðir akademískt frelsi mitt“. Sögðust 39% mjög eða frekar sammála þeirri fullyrðingu, 35% voru mjög eða frekar ósammála og 27% tóku ekki afstöðu (sjá mynd 4). Þetta er umhugsunarefni. Akademískt frelsi er grunnildi sem varðar val á rannsóknarefnum og svigrúm til að lúta einungis fræðilegum rökum án áhrifa frá ytri hagsmunum. Þótt hvatakerfi stofnunar sé ekki í samræmi við þær áherslur sem starfsmenn vildu helst leggja er alls ekki þar með sagt að það skerði akademískt frelsi þess. Það, að fleiri eru sammála en ósammála fullyrðingunni vekur því spurningar annars vegar um skilning háskólafólks á hugtakinu akademískt frelsi og hins vegar um afleiðingar þeirrar stýringar sem felst í matskerfum háskóla.

4.3 Lokaorð

Starfsfólk íslenskra háskóla metur mikils það hlutverk háskóla að vera gagnrýnið afl í samfélaginu og tekur undir hugmyndina um sjálfstætt griðland fræðanna þar sem akademískt sjálfstæði háskóla og akademískt frelsi eru grundvallaratriði. Í meginatriðum álitur það mikilvægasta hlutverk háskóla vera að ýta undir gagnrýna hugsun, þá að stuðla að almennt menntun, þroska, vísýni og siðferðisþroska, því næst að búa nemendur undir rannsókn- og fræðistörf og loks að mennta fagstéttir og sjá atvinnulífinu fyrir sérhæfðum starfskröftum. Það telur mikilvægt að settar verði reglur um kostun á háskólastöðum og hefur áhyggjur af þeirri þróun að fjársterk hagsmunaoöfl geri sig ómissandi við fjármögnun háskólastarfs. Niðurstöður benda til að starfsfólk háskóla sé ósátt við það kerfi sem notað er til að leggja mat á árangur háskólakennara og sérfræðinga og grundvallar ákvarðanir um framgang í starfi. Notkun þess hefur misfarist ef þeir hvatar sem tækið býr til eru á skjön við þær faglegu hugsjónir sem

háskólafolk aðhyllist og mótar skilning þess á tilgangi starfsins. Því miður lítur út fyrir að sú sé raunin að því er varðar þátttöku háskólafolks í samfélagslegri umræðu.

Heimildir

- Bennich-Björkman, L. (2004). *Has academic freedom survived? An interview study of the conditions for researchers in an era of paradigmatic change*. Stockholm: Högskoleverket.
- Carr, D. (2005). „On the Contribution of Literature and the Arts to the Educational Cultivation of Moral Virtue, Feeling and Emotion.“ *Journal of Moral Education*, 34, (137-151) doi: 10.1080/03057240500127053.
- Guðmundur Heiðar Frímansson. (2009). „Háskólar, kreppa og vísindi.“ *Tímarit um menntarannsóknir* 6, bls. 7–13.
- Guðmundur Heiðar Frímansson. (2012). *Akademískt frelsi og samfélagsleg ábyrgð háskóla*. Erindi flutt á ráðstefnunni Íslensk þjóðfræði haldin á Akureyri 20. apríl 2012.
- Jón Torfi Jónasson. (2010). *Háskólar og gagnrýnin þjóðfélagsumræða*. Erindi flutt á Hugvísindapingi, 20. mars 2010. Sótt 5. febrúar 2011 af <http://www3.hi.is/~jtj/greinar/Hugvísindathing%205-3-2010.pdf>.
- Jón Torfi Jónasson. (2008). *Inventing tomorrow's university : Who is to take the lead? : An essay of the magna charta observatory*. Bologna: Bologna University Press.
- Karran, T. (2007). „Academic Freedom in Europe: A Preliminary Comparative Analysis.“ *Higher Education Policy*, 20, (289–313) doi:10.1057/palgrave.hep.8300159.
- Kennarafélag Kennaraháskóla Íslands. (2006). *Ályktun frá háskólakennurum á Norðurlöndum*. Sótt 4.12.2012 af https://notendur.hi.is/torfi/kkhi/akademiskt_frelsi.htm.
- Lay, P. (2004). *The interpretation of Magna Charta Universitatum and its principles*. Bologna: Bonona University Press.
- Lög um háskóla nr. 63/2006.
- Lög um rannsókn á aðdraganda og orsökum falls íslensku bankanna 2008 nr. 142/2008.
- Magna Charta. (1988). Magna Charta Universitatum. Sótt 6.12.2012 af http://www.magna-charta.org/library/userfiles/file/mc_english.pdf.
- Mikael M. Karlsson. (2000). *The industrialisation of curiosity*. Plenary address to the Centennial Meeting of the Nordic Council of Ophthalmology 20 June 2000.
- Páll Hreinsson, Tryggvi Gunnarsson og Sigríður Benediktsdóttir (ritstj.). (2010). *Aðdragandi og orsakir falls íslensku bankanna 2008 og tengdir atburðir*. Reykjavík: Rannsóknarnefnd Alþingis.
- Páll Skúlason. (2007). „Kreppa háskóla og kjarni háskólastarfs.“ *Skírniir*, 181 (Haust 2007), 381-405.
- Rochford, F. (2003). „Academic freedom as insubordination: the legalisation of the academy.“ *Education and the Law* 15(4): 249-262.
- Rostan, M. (2010). „Challenges to Academic Freedom: Some Empirical Evidence.“ *European Review: Diversification of Higher Education and the Academic*, 18(S1), S71-S88. Sótt 14. febrúar 2011, frá ProQuest Science Journals. (Document ID: 2002666011).
- Taylor, M. C. (2010). *Crisis on Campus: A Bold Plan for Reforming Our Colleges and Universities*. New York: Alfred Knopf.
- Vilhjalmur Árnason. (2009). „Árveki eða auðsveipni: Hlutverk hugvísindamanna í samfélagsumræðu.“ *Tímarit Hugvísindastofnunar Háskóla Íslands*, 9 (2-3), 21-34.
- Vilhjalmur Árnason, Salvör Nordal og Kristín Ástgeirsdóttir. (2010). „Siðferði og starfshættir í tengslum við fall íslensku bankanna 2008.“ Í Páll Hreinsson, Tryggvi Gunnarsson og Sigríður Benediktsdóttir (ritstj.), *Aðdragandi og orsakir falls íslensku bankanna 2008 og tengdir atburðir* (8. hefti). Reykjavík: Rannsóknarnefnd Alþingis.
- Yfirlýsing. (2005). *Yfirlýsing um forsendur og frelsi háskóla*. Sótt 15.05.2012 af <http://www.bifrost.is/islenska/um-haskolann/frettir/nr/22768/>.
- Þorlákur Karlsson. (2003). „Spurningakannanir: Uppbygging, orðalag og hættur.“ Í Sigríður Halldórsdóttir og Kristján Kristjánsson (ritstj.), *Handbók í aðferðafræði og rannsóknnum í heilbrigðisvísindum* (bls. 331-357). Akureyri: Háskólinn á Akureyri.

Excellence, Innovation, and Academic Freedom in University Policy in Iceland

By Ingólfur Ásgeir Jóhannesson
University of Iceland and University of Akureyri

University of Iceland, School of Education
Stakkahlíð, IS-105 Reykjavík
ingo@hi.is

Draft version #2, prepared for
Þjóðarspejillinn (Research in the Social Sciences)
October 2012

For limited distribution only

Introduction

The interest in writing this paper lies in a critical view to higher education and research policy in Iceland. I am suspicious of the discussion concerning, for instance, how many the universities are, as well as of the almost unregulated growth in number around the millennium shift when three privately run universities were created and two agricultural schools also formally became higher education institutions. Not that I really think that it matters whether there are one, two, or ten independent colleges or universities; rather I am critical of the discussion that of higher education institutions is important for the efficiency of the system or for the quality and excellence of the institutions.

Whilst there are many issues that could be scrutinized, my focus is actually a classic one: The discourse on the relationship between the universities and the economy. To do so I *examined how selected reports deal with issues of efficiency and competitiveness and how they use concepts of quality and excellence*, and I *considered the consequences that demands to the universities about innovation might have for academic freedom*. In this preliminary investigation, using a discursive research perspective, I use as examples two reports from 2009 and one from 2012.

Background: Iceland and its higher education¹

Iceland is an island of 100 thousand square kilometers, inhabited with 320 thousand inhabitants. The history of modern Iceland is very brief, and so is the history of Icelandic university. Its largest university, University of Iceland with almost 14.000 students (2011), is also its oldest, established in 1911 with four faculties. Today, the University of Iceland is organized into five schools with 25 faculties divided into 360 study programs in social science, humanities, health science, natural science, and technology (University of Iceland, n.d.). Other universities are six with altogether 130 study programs in social science, health science, natural science, agricultural science, and arts (numbers as of 2009). Altogether, universities in Iceland had about 19.000 students enrolled in 2011. The universities number two and three in size are Reykjavík University with almost 2.500 students (2011), offering 50 study programs in social science and technology (2009), and the University of Akureyri with 1.500 students (2011), offering 20 study programs in social science, health science, and agricultural and natural resource science (2009).

Several universities could call for being the second oldest in Iceland. Hólar University College even traces its history to 1106 with the establishment of Iceland's second bishop diocese (Hólar University College, n.d.). It is now an agricultural college that builds on the roots of the farmer's school, established in 1882. But if we look only at college level education, the Agricultural University of Iceland, then an upper secondary farmers' school, established college degree programs in 1947 (Agricultural University of Iceland, n.d.). For the status of the second oldest university, we can also appoint the University of Akureyri, established as an independent institution in 1987, prior to the acknowledging any of the other colleges as universities.

Many of the programs in the universities, noteworthy in the School of Education at the University of Iceland, Reykjavík University and the Iceland Academy of the Arts, have roots in upper secondary special schools of teaching, technology, and the arts. Only one of the present universities did not adopt any such programs, that is, the University of Akureyri, but some of the faculties at, for instance, Reykjavík University and Bifröst University did not have any such roots either. Currently, the University of Akureyri is the only Icelandic university that does not have direct roots in any other type of educational institution.

In most disciplines, excluding Icelandic literature, Icelandic linguistics, and history, Iceland was dependent on other countries for graduate education until the 1990s. Icelanders travelled to other countries, such as the Nordic countries and neighboring English-speaking countries, but also to other European countries and many other places in the world. There are positive results of this arrangement, for instance if look at the group of about 60 faculty

¹ Most of the information in this section was collected in 2009, using a report under analysis (Ministry of Education, Science, and Culture, 2009) and the websites of the universities. Information about the number of students in each university is from 2011 (Starfshópur Vísinda- og tækninefndar VTR, 2012).

members at the Iceland University of Education around 1990, they had graduate degrees from ten countries (Jóhannesson, 2008).

Prior to 1987 when the University of Akureyri was established, there were only two universities, that is, University of Iceland and Iceland University of Education, which has now merged with the University of Iceland as the base for its School of Education. Since then, there has been much growth in the Icelandic university system: more universities, degrees in new disciplines and interdisciplinary programs, more masters programs established, the establishment of private universities, and most recently doctoral education has been developed. Some of the programs in the new universities are in the same disciplines as in the University of Iceland, such as the University of Akureyri in medical nursing, business, and teacher education, and business in Reykjavík University and Bifröst University. In other instances, the universities offer degrees in different disciplines, such as the University of Akureyri in fisheries science, occupational therapy, and modern studies.

Various legislative changes about the university structure have occurred since in the last years of the 20th century. These include changes in the funding system for the universities, which are for the most part state-funded, now through contracts based on the number of students; further, the higher education legislation now stipulates that universities are to adopt a quality assurance system (Lög um háskóla no 63/2006, article 11).

The higher education system in Iceland also grew fast in number of students, for example from 8.100 students in 1997 to 19.099 in 2011 (Iceland Statistics, 2012). Indeed, in the words an international Expert Panel on Icelandic higher education, appointed by the Icelandic government at the beginning of 2009, “higher education in Iceland has grown and diversified more quickly and more recently than almost any other OECD country ...” (Ministry of Education, Science, and Culture, 2009a, p. 3). Yet the Icelandic higher education system is behind the neighbor countries, as the same Expert Panel pointed out, “investment in tertiary education is below the OECD average however, despite the enormous growth in the number of university graduates over the past 11 years (63%, compared to the OECD average of 15%)” (ibid, p. 3). It is also behind in that doctoral education programs are only emerging in the 21st century.

Research approach

I have adopted an approach to studying discourse that can be described in several steps of selecting issues and documents and analyzing (Ingólfur Ásgeir Jóhannesson, 2006, 2010; Sharp and Richardson, 2001). These steps are *identifying* the issue (that has already been described), *finding* documents (or other data, if applicable) to analyze, *studying* them thoroughly for the discursive themes that can be identified, *scrutinizing* the patterns in which the discursive themes fall, as well as the ways in which they refer to existing principles

of legitimation in the discourse or shape new such principles, and, finally, if possible, *placing* these principles in the historical conjuncture of discourses and practices. The sixth step is writing a report for later use; this draft paper partly serves that purpose.

The approach used here to understanding the discourse has been developed from French philosopher and historian of systems of thought Michel Foucault (1979a, 1979b) whose main task is to search for the rules that historically and politically govern what can be said. The term discursive theme refers to words and ideas, behavior and practices, that are recurrent in the discourse (Jóhannesson, 2006, 2010). The particular notion of historically and politically constructed legitimating principles used here is derived from French sociologist Pierre Bourdieu (e.g., 1988). Using the concept of legitimating principles helps identify to discursive themes and practices that fall into patterns that are durable in character. These notions have been utilized by thousands of researchers in the social and human sciences throughout our part of the world, for instance with higher education by Maarten Simons and Jan Masschelein (2007)

Importantly for the task undertaken in the paper, the participants in certain discourse consciously and unconsciously employ the various ideas and practices (Bourdieu, 1988; Jóhannesson, 2010). This means that at the same time we, the bulk of university people, are likely to denounce those suggestions in the reports that we do not like, we are also likely to adopt some of the stances in the reports and, more importantly, take those we do not like seriously enough to talk against them. Not only because we are forced to; rather, the continuing discussion about higher education issues tends to be framed around some of recommendations of the reports. [The task of writing this paper is therefore not an innocent task but may lead to the strengthening of the arguments I am critical of.]

I have selected as data two examples from the discourse. In May 2009, the Ministry of Education, Science, and Culture released two reports on university policy. The first was written by a five-member Expert Panel of foreign experts, entitled *Education, Research and Innovation policy. A new direction for Iceland* (Ministry of Education, Science, and Culture, 2009a). It was accompanied by a report prepared by a ten-member Icelandic Task Force (Ministry of Education, Science, and Culture, 2009b). The Expert Panel and the Task Force worked independently of each other but had coordinating meetings. For the purposes of this paper, they are analyzed as the same “packet” because the committees were appointed and the reports released simultaneously in the face of Iceland’s serious financial crisis after the economic collapse in October 2008. A news release from the same time (Ministry of Education, Science, and Culture, 2009c) and a brief follow-up report from August the same year, composed by a group of 16 individuals appointed by the minister of education, science, and culture, were also read (Ministry of Education, Science, and Culture, 2009d).

The interest in studying the 2009 reports was awakened almost immediately after they were released in spring that year. With a colleague, I had been preparing a conference paper about the Bologna Process in Iceland (Geirsdóttir and Jóhannesson, 2009). I became interested in seeing how key terms, such as efficiency, excellence, quality, competitiveness, and academic freedom, to see how they are used in these reports. This set of reports also focused on efficiency and the relationship between education and economy, a recurrent theme in the discourse on education. In this way, I could say that the 2009 reports chose themselves.

The Science and Technology Policy Council decided in 2011 to compose a report on how it would be possible to simplify the research and innovation system with quality and excellence in mind (Starfshópur Vísinda- og tækninefndar VTR, 2012, p. 9; referred to here as Starfshópur, 2012).² It nominated a working group that released a draft report in March 2012. This report reawakened my interest in analyzing the 2009 reports. And while many other documents might also be relevant for such an analysis in conjunction with the 2009 reports, the arguments for selecting this report are at least fourfold: It is one of most recent documents that deals with education with a focus on efficiency; its focus on “simplifying” (einföldun) the research and innovation system; it ties together research and innovation together as it does in the title; and, lastly, it defines its agenda as to utilize the ideas in the 2009 reports.

I searched for the discursive themes in the reports. The purpose of doing this is to identify the ways in which ideas and practices are legitimated in the discourse. The discursive themes create patterns in the discourse that legitimate the use of certain words above other words. These patterns or principles constitute what is appropriate to state at certain moments or in certain places (Jóhannesson, 2010). In this case I searched for the use of certain words, but I also studied if there were underlying themes and found two: a moral stance and the theme that the size of higher education institutions matters. Moreover, I examined how these patterns can be viewed in the historical conjuncture of discourses before and after the economic collapse in October 2008. In this paper, I more often refer to legitimating patterns than principles as I am struggling with whether they can be considered durable or not, and thus not “principles” in a strict sense of the concept of historically and politically constructed legitimating principles.

The reports I have selected as examples are, in my opinion, fairly representative of the university policy discourse. Yet they are not meant to cover all there about the policy of higher education and research. Documents such as the policy of the University of Iceland from 2006, insisting on that it would serve Icelandic society to bring the university into the

² The term “einföldun” in the title of the report is a noun that means simplification or simplifying. I use the direct translation when translating the title, but in the analysis I acknowledge the connotation that the noun “einföldun” and the verb “einfalda” have to notions of efficiency.

group of the 100 best higher education institutions in the world (University of Iceland, 2006), and the science and technology policy for Iceland 2010–2012 (Prime Minister's Office, Science and Technology Policy Council, 2010) are among other documents worth pursuing in this context. A quick reading of these additional sources suggests to me that the documents analyzed here are indeed good examples of the discourse.

Findings

Discursive themes in the 2009 reports

As mentioned above, these are two reports, a bit more than 20 pages each, accompanied with two page Press Release from the the ministry and a four page Follow-up report by a focus group appointed by the minister of education, science, and culture. Below these documents are referred to as the Expert Panel report (Ministry of Education, Science, and Culture, 2009a), the Task Force report (Ministry of Education, Science, and Culture, 2009b), the Press Release (Ministry of Education, Science, and Culture, 2009c), and the Follow-up report (Ministry of Education, Science, and Culture, 2009d). (Hereafter I use the abbreviation MESC in the references. All translations from the Task Force report are mine.)

Analyzing the reports consisted of counting the use of particular words as well as to see how they are used. I first searched for the use of the terms efficiency, innovation, governance, private, public, excellence, quality, competitiveness, change, and academic freedom in the Expert Panel report (see Table 1). Later I added international, mobility, and exchange to the search. In the Task Force report, written in Icelandic, I chose corresponding words (sometimes more than one word in Icelandic for a term in English): Nýting, samlegð, skilvirkni, einka-, opinber, árangur, öndvegis-, gæði, samkeppni, breytingar, alþjóðlegur, hreyfanleiki, and akademískt frelsi, but with no corresponding word to exchange. I later added prioritization to the search in the Expert Panel report and verkaskipting (division of tasks) to the search in the Task Force report. Still later, while reading the report from 2012 (Starfshópur, 2012), I added einföldun and verðmætasköpun (creation of economic or material value) to the search and placed them in the table just after efficiency and innovation. I did not perform a word search in the Press Release or the Follow-up report from 2009. There is absolute certainty about the correspondence between terms in English and Icelandic, yet the potential differences are discussed if I think they matter.

The number of occurrences is at once telling about what the reports say and insufficient as it does not explain how these terms are used. Therefore a closer reading was performed to see the context and to examine terms that appear less often, review interesting statements, and taste the flavor of the reports. The terms are not always used in exactly the same manner, and in some instances there are variations about word group that may matter. Below under certain headings are main the discursive themes as well as the underlying patterns of legitimation.

[Table 1 about here.]

Efficiency and prioritization

Efficiency was the first word I searched for. I only found this particular word six times in the Expert Panel report, 11 times if the adjective efficient is added, and three corresponding Icelandic nouns, that is *nýting*, *samlegð*, and *skilvirkni*, but 12 times in the Task Force report. The importance of these terms is greater than the number of occurrences. The Expert Panel emphasized that “cuts” in the education sector “should not prevent efforts to improve efficiency” (MESC, 2009a, p. 11), and that it would be important “in the short run to increase the efficiency in the system ...”. The Task Force focused on the importance of a “simple, efficient, and wholistic institutional framework for higher education in the country ... especially if many universities offer programs in the same disciplines ...” (MESC, 2009b, p. 8).³

There seems to be a widespread belief in these reports that small higher education institutions are less capable than large ones. The focus on merging of universities, or expecting them to cooperate more closely, has been recurrent. Almost everyone seems to be repeating the phrase “A small nation does not need seven universities”. This is somehow a moral stance. I also wish to pinpoint this as the size matters-theme. In mid-year 2008 the two largest universities, that is, University of Iceland and Iceland University of Education, had been merged. Nevertheless, the Expert Panel argues that “moves towards the creation of an effective and coherent system of higher education and research have not been sufficient” (MESC, 2009a, p. 9). This large merger may indeed have influenced the call for a more widespread mergers, not because of any assessment of its success, but simply by the example.

The Expert Panel argues that “Iceland needs to enter a new era in which, more than ever, education, science and technology and innovation policy will be important as engines of economic growth”. Further, the report contends, “Iceland needs to focus, further invest in the knowledge based economy and sectors that create real value. Happily, it will be building on a solid core of achievement and reform in these sectors in recent years” (MESC, 2009a, p. 1). These opening words with an emphasis on innovation, economic growth, and “real value” set the tone of the reports.

³ In Icelandic, in full length: Í samstarfi við háskólana verði unnið að sameiningu háskóla eða sameiginlegum rekstri með það að markmiði að skapa einfalda, skilvirka og heildstæða stofnanalega umgjörð fyrir háskólastarfsemi í landinu. Skilgreina þarf fyrirfram ávinning af sameiningu eða sameiginlegum rekstri skóla og leiðir til að tryggja að sá ávinningur sem stefnt er að náist. Sérstaklega skal hyggja að aukinni samlegð þar sem margir skólar kenna sömu greinar.

A case in point in the efficiency discourse is the Expert Panel's section on "intelligent prioritization". It argues that

the majority of research funding is so-called block funding, not competitive, which makes it difficult to steer, and Iceland today does not appear to have sufficient instruments to make effective prioritisation happen. This state of affairs negatively influences both the effectiveness and the efficiency of research in general. (MESC, 2009a, p. 13)

The Expert Panel goes on to discuss "promising areas for the future" and suggests that prioritization might be „easier if it does not entail budget shifts and even discontinuation of existing programmes and initiatives“ (MESC, 2009a, p. 13–14). Efficiency and prioritization go hand in hand as discursive themes with a moral character, concerning that we need research to create knowledge that could lead to material value – and, as it seems to me, preferably in private business and industry (the Icelandic term is "atvinnulífið").

The Task Force report describes how Icelandic universities are different in size and shape. It is argued that they have developed in a different way and achieved strong status in the area where they work. It is pointed out that this is their strength but that it also means that the system as such is complicated and fragmented, and that the universities do not cooperate much at all about teaching and development. The Task Force argues that this is partly due to the differences between public and private ownership and financing systems they use. Therefore they have different possibilities to acquire research funds as well as special income (MESC, 2009b, p. 4). Thus the Task Force decided to specifically scrutinize financing and organizational issues, and, further, to investigate if research and innovation funds and institutions perform as expected (MESC, 2009b, p. 4). This is a strong focus on the *efficiency* of the system. And it is indeed one of the most important discursive themes that there are possibilities to make the system more efficient. The 2012 report – discussed below – uses the term *einöldun*, that I have chosen to translate as "simplification" or "simplifying", also implying efficiency.

In line with such a term use, the idea of prioritization as a noun or a verb appears 19 times in the Expert Panel report and the word focus appears 18 times. A similar word in Icelandic, *forgangsröðun*, appears much less often, or three times.

While reading the Task Force report, I noticed the use of the term *verkaskipting* – used at least seven times – which refers to how the lines of study are divided between the universities and that not many universities would offer similar programs. It is noted that the history of the universities has determined some of their roles, with no clear logic behind who offers what. So the Task Force has made a simpler and clearer division of tasks between them („Einfaldari og skýrari verkaskipting háskóla“) as one of the key recommendations

about the structure of the system. Among the main arguments is more efficiency in teaching and excellence (árangur) in research (MESC, 2009b, p. 10).

Innovation

The number of occurrences of innovation is high, but that only a small part of the story. Tying together research, science and innovation seems to be the basic presumption of the reports. Actually this is what the Expert Panel was asked to do. The underlying assumption seems to be that the task of research and science is to serve business and industry. However, while the Expert Panel recommends “focus on innovation” as a key strategy (MESC, 2009a, p. 22), it does not propose simple solutions nor that the only goal of research is innovation in business and industry. But the recommendations for prioritization is narrow, on natural sciences and technology where three areas – geothermal sciences, life sciences, and creative industries/ICT – are mentioned (MESC, 2009a, p. 22). Why not identify human or social sciences?

In relation to the reports’ overt focus on innovation, there is an emphasis on verðmætasköpun – I think most correctly translated as creating economic value in terms of material goods – in the Task Force report. Verðmætasköpun is a term with a moral dimension; it has the demand that research is useful, even in the short run. This is a part of the efficiency discourse and the demand for a connection between the academia and business and industry.

Governance and the private-public divide

Governance is an important theme in the discourse of the reports. The term itself, governance, appears ten times in the Expert Panel report, not least in section headings. However, I think that within this theme the private-public divide is most important, given the high number of occurrences, 32 for private and 47 for public in the Expert Panel report and 42 for opinber (public) in the Task Force report. There is a general worry that the public and private universities are working under different circumstances. A case in point is how seldom “einka-” (private) is used to refer to privately run universities or money, only three times (MESC, 2009b; in one of four occurrences the word “einka-” refers to sole rights but not to private institutions or money). However, the word “rekstrarform” is used about ten times in the Task Force report, referring to who, private or public body, is in charge of administering the institution in question. Under this theme we see a criticism that private universities and private bodies have less access to resources provided by public financing. In somewhat a moral sense, it is considered good if public universities or research institutes cooperate with bodies in the private section; therefore it is recommended to “stimulate collaboration between the public and private sectors, although such collaboration is not required” (MESC, 2009a, p. 8). It is also contended that there is a need to recognize the “potential synergies and cross-fertilization (e.g. between the creative arts and business)” and “intelligent integration” (MESC, 2009a, p. 10).

There are seven recommendations by the Expert Panel about governance, some of them in my opinion really curiously composed. For instance, the Science and Technology Policy Council “should always be chaired by the Prime Minister” (MESC, 2009a, p. 21). It is suggested that Rannís (i.e., The Icelandic Research Center) should be a support agency to the Council and placed under the prime ministry or even made into an independent agency (MESC, 2009a, p. 22). This can be labeled a power matters-theme, a theme that is a close relative to the size matters-theme or even the same theme.

It is also repeatedly stated that the research and innovation systems are fragmented, a subtheme under governance that is definitely related to the efficiency theme. It is stated that there are many universities and research institutions, and that the “innovation system” is fragmented because it involves several ministries; four are mentioned (MESC, 2009a, p. 5). It is therefore of no surprise that one of five recommendations of the Expert Panel is to “reform and strengthen governance structure and systems” (MESC, 2009a, p. 21). The Task Force report is focused on how to do so and uses the term support system (*stuðningskerfi*).

Excellence and quality

Because most of the time the terms excellence (appearing 11 times in the Expert Panel report) and quality (appearing 13 times in the Expert Panel report) refer to one term in Icelandic, the word *gæði*, they are a pair in the discourse. The term *gæði*, appearing 20 times in the Task Force report, most often means quality, especially in combinations such as quality assurance, quality improvements, quality control, and quality of education. In general discussion, I would probably translate the term excellence with a bit stronger word than *gæði*, i.e. *ágæti*. In the discourse on research it has also been used as *öndvegis-*, combined with, for instance, *setur* (i.e., *öndvegissetur*) – to refer to a center of excellence. In the end I also decided that the often-used word *árangur* would also be somewhat equivalent to excellence. [In early 2008, there had begun a process of identifying Centers of Excellence. This process was continued regardless of the crisis, and three such centers established in 2009, but no such centers since then.]

The focus on excellence and quality indicates the ethical concerns which are also apparent in the Task Force report where it is suggested to enhance the demands to universities, placed upon them in the 2006 legislation about universities, that they increasingly assess teaching and learning (MESC, 2009b, p. 10). When the accreditation took place in 2007–2008, the reporting was more about the governance and organization than about the teaching and research. There seems to be a strong moral undertone in the discussion about the need to assess and evaluate teaching and research.

Is it possible that by excellence both the Expert Panel and Task Force first and foremost have innovation in a narrow sense in mind? Not creativity or traditional academic work where you may only need a bit of time to study, think, and write, but not a large staff or expensive

equipment. That these committees are more thinking about production in business and industry than in ordinary humanities, social sciences, or even natural sciences when they are not obviously applicable to business and industry? Yes, it is possible. One of the section headings is entitled “Perception of government by some of Iceland’s ‘star’ companies” where it is, among other things, argued that “it is clearly important for a government to have a good relationship with the private sector, and particularly „star“ companies, during difficult economic times” (MESC, 2009a, p. 15). This is a very clear example of the size matters and power-matters discourse.

Competitiveness

The noun competitiveness (in Icelandic samkeppni), the adjective competitive, and the adverb competitively are often used, as also the phrase competitive funding (in Icelandic the noun in plural samkeppnissjóðir), 23 times in the Expert Panel report and 51 time in the Task Force report. The Expert Panel argues:

In our view, the level of competitive funding is too low (14%) to allow for management of research and science in a dynamic and cost-efficient way. The 86% of block funding needs to be redistributed by e.g. carefully analysing the type of research and its value added carried out in the research institutes. It has been argued before that competition in funding most often benefits the quality of research carried out as it keeps all actors “sharp”. We are also of the opinion that the size of competitive grants is in general too small to provide the support required for cutting edge new ideas.

Increasing the levels of competitive funding is one way to increase the efficiency and effectiveness of public funding ... (MESC, 2009a, p. 14)

The Expert Panel recommends that the block funding shall be internally distributed in competitive ways, “and only the best proposals should be funded in current circumstances” (MESC, 2009a, p. 14). There is no caution about whether such changes in practices might influence academic freedom.

Change

I looked at how often change is mentioned, 11 times in the Expert Panel report, and 27 times in the Task Report. In the Task Force report, I looked at the verb breyta as well as the noun breytingar and the adjective breyttur. Often it is simply used as descriptive of how the legislation or other conditions have changed. But I looked at the proposals of the committees to investigate how they understand change. The Expert Panel suggests “five key messages to Icelandic policy makers”:

“Maintain investments in education at all levels”

“Reshape the education and research landscape”

“Focus on innovation”

“Reform and strengthen governance structures and systems”

“Unite support for short-term change and implement it quickly”.

(MESC, 2009a, p. 18, italics removed)

In brief, these key messages and their explanations suggest that is relatively easy to change. This is a “power”-discourse. For instance, “reshape”, “implement it quickly”.

The Task Force has three main recommendations about change: To simplify and coordinate the institutional structure of the university system of Iceland with that in mind to shape more powerful units and make cooperation between them easier; that universities have as much equality in support and funding from the state and official agencies; and that science and research are supported in more effective ways to create more valueables and jobs (MESC, 2009b, p. 4).⁴ In this way the Task Force takes the moral stance that the private universities or other such bodies are perhaps discriminated against in less access to funding. If we sum up, the report authors present that it is easy to change, and they suggest to create size and power as well as, I think, use size and power as measures to bring about change in order to enhance efficiency.

International comparison and cooperation

The discussion of international connections is less prominent in the foci of the reports than the efficiency-theme. Nevertheless, “international” and the Icelandic equivalent, alþjóðlegur, appear 25 and 26 times in the relevant reports, most of the time in discussion of the necessity to be able to compare with other countries or to cooperate.

Mobility, mentioned six times by the Expert Panel, and exchange of ideas or people, mentioned five times in the same report, are both recommended in the context that learning from others is useful. The Icelandic equivalent for mobility, hreyfanleiki, is mentioned only once by the Task Force, and I did not find any equivalent for exchange. I am not sure if and how to interpret these differences. But all things considered, I think the theme international in terms of comparison and cooperation, given also the mentioning of mobility and exchange, is an important theme in the discourse.

Academic freedom – a non-present theme

Finally, I searched for academic freedom as a term. It is not used in the reports, and it seems to me that the term “academic” is only used once in the reports – in the combination

⁴ In Icelandic: Að einfalda og skapa aukið samræmi í stofnanakerfi háskólastigsins á Íslandi með það að markmiði að skapa öflugri heildir og auðvelda samvinnu þeirra í milli; að háskólar séu sem jafnast settir gagnvart fyrirgreiðslu og fjárveitingum frá hinu opinbera; að stuðningur við vísindastarfsemi og rannsóknir sé veittur á markvissari hátt þannig að hann nýtist betur til verðmæta - og atvinnusköpunar.

“academic research with industrial application” (MESC, 2009a, p. 16). I conclude from this that the authors of the reports do not think that even mentioning academic freedom may help in legitimating their claims about quality, innovation, so forth.

It is easy also to understand this assertion in connection with the focus on innovation and the demand that research is useful for business and industry in the relatively short run. Here the authors portray a contradiction between “academic” and “application”, not a very creative portrayal, but very clear. Academic freedom is not only irrelevant – but possibly a hindrance to application in business and industry.

Patterns of legitimation

There are three underlying patterns of legitimation other than the more obvious themes. They are the impact of the crisis, a moral stance, and size and power matters.

First the reports were meant to provide ideas as how to respond to the financial trouble of the state after the economic collapse in October 2008. This alone provides legitimacy of their ingreience, almost no matter what would be said. But at the same time, it seems to me that both the Task Force and the Expert Panel treat issues and problems in Icelandic higher education somewhat independently from the crisis. For instance, these texts taste like that the improvements that are needed are not related to the crisis, and that the system was not efficient prior to the crisis. This tone appears almost at the beginning: “Higher education in Iceland has grown and diversified more quickly and more recently than almost any other OECD country, and circumstances dictate that Iceland must now adapt its system more quickly than others as well” (MESC, 2009a, p. 3). I am not making this critical note to say that I think that the system was or is “efficient”, or that there never was space to make it better.

I argue that this is the moral undertone of the reports: Something needs to be improved! But at the same time it is argued that the “type of quality thinking sem has been made the foundation of the science and innovation community in recent years will be the base for our increased outreach and status in international competition” (MESC, 2009b, p. 16).⁵ Here we see a sign of viking masculinity (*útrásarkarlmennska*) (e.g. Pétursdóttir, 2011), which is something that I relate to the notable phrase “star” companies. So there is a contradictory stance about collapse and the crisis in the reports. This also tempts me to ask whether the economic collapse indeed might be an excuse to address what report authors conceive of as inefficiency of the system.

Second, there is a very strong moral stance that has been described above, rather obvious in the language, and accounted for in part in the last paragraph. But I think that the authors of the reports are not much aware of this attitude.

⁵ Sú gæðahugsun sem lögð hefur verið til grundvallar í vísinda- og nýsköpunarsamfélaginu á síðustu árum mun verða forsenda þess að við sækjum hratt fram í alþjóðlegri samkeppni.

Third, there is the size matters theme, accompanied by power matters. Most of the time, these arguments are covert – but not always. The Task Force argues that larger institutions can be stronger in the international field (MESC, 2009b, p. 11). The focus on areas of strengths and the possibilities to steer the system “efficiently” is an important theme that relates to size matters. The phrase “promising areas” is one of the indications about the belief that change is easy, and that it is possible to identify such areas. And note also the funny phrase “intelligent prioritization”.

Discursive themes in the 2012 report

The report *Einföldun á vísinda- og nýsköpunarkerfinu*, or Simplifying the research and innovation system (hereafter the Einföldun report; referred to as Starfshópur, 2012), was published as “draft” in March 2012. It is created by a five-member working group of the science and technology committee of Science and Technology Policy Council, in cooperation with five others who worked with the group, as it is phrased, including the editor who is a former rektor of the University of Akureyri. The Einföldun report is in two parts, Part A that is a proposal about how to reform (“simplify”) the science and innovation system (23 pages), and Part B that describes science and innovation in Iceland by pulling together information about policy, legislation, universities, research institutions, firms, and others that conduct any kind of research, financing and support systems of science and innovation, international cooperation, and measuring systems about quality. There are also two short attachments (Viðaukar) about budgeting.

My analysis of the Einföldun report is mostly limited to Part A, which includes a number of concrete recommendations. Part B is less normative, and as its character is to gather information it is not comparative to the 2009 reports in a similar manner as Part A. The Expert Panel and the Task Force reports from 2009 and Part A of the Einföldun report are also of a similar length each which helps in comparing how often particular terms are mentioned.

I did three things in order to investigate whether the discourse in the 2009 reports is continued in the Einföldun report. I began by investigating if and how the underlying patterns of legitimation remained in tact with the 2009 reports. I then counted the terms that I had counted in the 2009 reports as well as new terms that in the first readings of the Einföldun report appeared as discursive themes (see Table 1). These are the terms einföldun (simplification) and its equivalent in other word groups and verðmætasköpun (the creation of economic value). Finally I studied if discursive themes that did not appear in the 2009 reports appeared here. Of course, this last task lead to rereadings of the 2009 reports in order to examine the variations in the discursive themes would constitute changes in the patterns of legitimation.

A moral stance and the size matters-theme remain in tact

In the very first sentence of the Einföldun report, the tone seems to be set by emphasizing the theme of fragmentation and inefficiency of the science and innovation system, and it is stated that such a conclusion is derived from earlier reports. It is also pointed out that earlier reports have stressed the arguments for the merging of the universities (Starfshópur, 2012, p. 8). The normative tone of the earlier reports and size matters-theme are easily recognized in this text and in the recommendations. However, the report may be more practical in its recommendations than the 2009 reports. They are not necessarily practical in the sense that all suggested mergers are viable but that it seems easier to evaluate each of the suggestions for merging. At the same time, I think the size and power matters-theme is even stronger in the way that some of the proposals for change adhere to the idea that larger and more powerful institutions or units of cooperation (such as the suggested National Center for Doctoral Studies) are the way to go.

The crisis after the economic collapse in 2008 is almost non-existing in the Einföldun report. It is only mentioned twice, once in combination with the Expert Panel report from 2009 and once in conjunction with the positive sign that 150 jobs had been created in innovation firms (sprotafyrirtæki) related to research projects of the University of Iceland professors and students since the economic collapse (Starfshópur, 2012, p. 15).

All in all, there is very little difference in the discourse of these reports. Below I discuss some of the variations that clearly show that the legitimating patterns of the 2009 reports are at least somewhat durable as principles of legitimation in the sense that Bourdieu describes.

Recurrent discursive themes – or with new twists

In this section, it is examined if or how the themes identified in the 2009 reports – efficiency and prioritization; innovation; governance and the private-public divide; excellence and quality; competitiveness; change; and international comparison and cooperation, as well as the non-present academic freedom – are recurrent in the 2012 Einföldun report. Each of them is evaluated from the perspective how often the terms are mentioned and whether the tone remains. It is also considered if something does not exist in the Einföldun report or what might be added or further emphasized.

The simple counting of words (see Table 1) that mean efficiency revealed no particular difference. But as the very name of the report, Einföldun (or Simplification) suggests, there is much focus on efficiency. I am not sure, however, how exactly to understand the fact that the term prioritization does not appear so often, using the Icelandic forgangsröðun to search for. It is possible that the use of that term offends those who do not gain from it, since the prioritization term is connected to “promising areas” much more than einföldun does. Forgangsröðun appears only two times in Part A of the Einföldun report; however, it appears six times in Part B.

What I find most interesting concerning efficiency are recommendations to merge universities (even from seven into two), research institutions, and in some cases universities and research institutions. It suggests to merge five of the thirteen independent research institutions with universities and that four research institutes would be merged into one. Here we see the argument that size matters in full force.

Arguments concerning the connection between education and economy continue, and they even become stronger than in 2009. We see this most obviously by counting the term innovation and the Icelandic counterpart, *nýsköpun*. This term appears even more often in the *Einföldun* report, or 89 times compared to 56 and 58 times in each of the 2009 reports. I also counted how often *verðmætasköpun* (creation of economic value) appears in the reports in Icelandic: In the 2009 Task Force report it appears five times but 19 times in the 2012 *Einföldun* report. Further, the *Einföldun* report argues that Iceland stands low in international comparison when it comes to “saleable goods” (Starfshópur, 2012, p. 17, my translation).

Further on the theme of innovation, I believe that the *Einföldun* report connects research, science, and innovation even more strongly together in the search for more economic growth. These three terms, while not used interchangeably, are tied together in the way that research and science have now, somehow, the ultimate goal of innovation and the creation of value in the material sense of creating goods.

Concerning the governance and the private-public divide, there is a continuing trend talking about the divide. While the word *rekstrarform*, referring to the formal ownership of each university, only appears three times in the *Einföldun* report, compared to ten times in the 2009 Task Force report, there is a recurrent worry about the different conditions private and public universities work under.

Excellence and quality continue to be strong themes. Indeed the term *árangur* is mentioned 71 times in the *Einföldun* report compared to 13 times in each of the 2009 reports, and *gæði* is mentioned 55 times compared to 13 and 20 times in each of the 2009 reports. While *gæði* and quality are probably almost identical, “*árangur*” does not necessarily mean exactly the same as excellence. It also means being accountable for the excellence that is sought after, for instance in using accountable schemes for funding, the importance of which is highlighted in the report. It discusses current practices in Iceland, and provides examples from other countries how it might be possible to further measure the efficient use of funds. It is suggested to use information systems to gain better oversight (Starfshópur, 2012, p. 24). In this discussion, the moral stance is just as apparent as in the 2009 reports. Using the term *gæði* more often also relates to the power discourse of funding the “best [research] teams and/or the best individuals” (Starfshópur, 2012, p. 18).

This brings us to the theme of competitiveness. While the word samkeppni appears 37 times in the Einföldun report compared to 51 time in the 2009 Task Force report, there is even more emphasis in the Einföldun report on competition over the funds, between universities, faculties, or individuals.

Concerning the theme of change, term that appeared 11 and 27 times in each of the 2009 reports, it appears 13 times in the Einföldun report. I think that “einföldun” has replaced change; now there is basically one type of change that is valid, i.e. simplifying, making fewer and larger and more powerful institutions, whether universities or other research bodies. All of them should be accountable, and they should focus on innovation.

In terms of international comparison, I found some moral use of that Iceland is not comparing well enough to other countries. There is also an emphasis on international cooperation, not least in research projects, which I consider an example of the size matters-theme.

Academic freedom, as a mentioned term or an idea, continues to be silenced. We could also interpret more monitoring and reporting of publications through information systems to be a potential threat to academic freedom. Academic freedom is mentioned once in Part B in the Einföldun report. It is context with that the European University Association had performed a study on the independence of state universities in Europe where academic independence was, among other things, under consideration. In this study, the academic independence of Icelandic universities scored number six of 27 European countries, compared to other types of independence, such as organizational, economic, and staff management, where Iceland was number 24, 25, and 15. The recommendation of the Einföldun report is enhance the three latter types of independence (Starfshópur, 2012, p. 46), but it does not mention what to do with the academic independence.

Conclusive notes on what is possibly new in the patterns of legitimation

There is not much “new” in the patterns of legitimation. The underlying moral stance and the size and power matter theme continue. Not emphasizing – or ignoring – the existence and importance of academic freedom continues. These patterns may be coming durable enough to be called the principles of the discourse. And what can be considered new patterns of legitimation, most importantly reorganization and innovation, are not entirely new. Suggestions to reorganize the system are legitimated by just saying that it is important to do so, but sometimes such assertions are also interwoven with arguments focusing on size and power. Reorganization becomes a particular theme under the rubric of “einföldun”, but it seems to me that some of the Einföldun report suggestions is not just einföldun but reorganization, size, and power intertwined.

Another such new pattern seems to be innovation and *verðmætasköpun*. This is definitely a thread from the 2009 Expert Panel report, but with an even stronger focus on the economic argument for emphasizing higher education. This done by further link together research, science, and innovation with the goal of more economic growth. Through this continuing focus on innovation we see to undertone that is relatively easy to define what is good research or even quality research – because what does makes the research good is that they are (immediately) useful for business and industry.

Historical conjuncture – Discussion and some conclusions

In this paper I have so far *examined how selected reports deal with issues of efficiency and competitiveness and how they use concepts of quality and excellence*. Through the examination I have simultaneously counted the use of the above words as well as around 20 other terms in English or Icelandic. This examination indicates that there a strong moral discourse about efficiency and use of funds. This should not have been surprising in the neo-liberal atmosphere of accountability.

Very little sense of history

What surprised me was that the economic crisis following the collapse of the bank system was not much mentioned. Nevertheless the crisis created a background for the kinds of emphasis and reorganization that is recommended, as well as enhanced the morality behind that funds might not be used wisely.

Most of the recommendations are made to look natural in bulleted or numbered lists. They are reasoned about rather forcefully – but in a relatively simple manner. They do not seem to be based on experiences of university developments or what might be learned from earlier mergers of various institutions. For instance, the 2012 *Einföldun* report recommends large mergers without using might be learned from the merger of the Agricultural Research Institute with the Agricultural University of Iceland in 2005. This said does not mean that I think the recommendations are all bad or useless; rather it is the not-critical discourse that takes efficiency and competitiveness for granted and connects quality and excellence to innovation (see below) that I am critical of.

The strangest silence in the reports is about the Bologna Process (on the Bologna Process, see, for example, Geirsdóttir and Jóhannesson, 2010). The first question about silence must always be should there be a reason to say something about the particular issue at stake. In this case, for instance, the Bologna Process uses tools, such as the mandatory definition of learning outcomes, to enhance quality as a system. Further, the Bologna Process facilitates mobility of students, faculty, staff, and graduates; and the silence about the process in the 2009 and 2012 reports is consistent with how seldom mobility and transferability are mentioned.

The accreditation exercise of the universities, taking mainly place in 2007, is only mentioned briefly in the 2009 reports. While all university programs were accredited without too much criticism, documents accrediting the universities released, and photo opportunities for the university officials and the minister of education, science, and culture created. This is in fact somewhat contradictory to the flavor of the 2009 reports that reform of the university system is needed, even sorely needed.

The emphasis on innovation – in contrast with academic freedom?

I have also begun to *consider the consequences that demands to the universities about innovation might have for academic freedom*. There is no absolute way to assess such consequences. However, through my investigation, I feel confident conclude that the rather narrow focus on quality and excellence is not tolerant towards research that is not active in the creation of economic value or being rather immediately or obviously useful. Further, there is the tendency to define quality and excellence narrowly – “excellent research [is] based upon a particular system of indicators” (Simons and Masschelein, 2008, p. 157). Simons and Masschelein also state: “Being obsessed with quality and excellence is the only way to guarantee our survival” (2008, p. 141). And while I believe that the independence of the faculties within the universities in Iceland, at least the University of Iceland, is favored in its day-to-day operations, this particular focus on quality and excellence – for instance in terms of the new quality assurance system for Icelandic universities (The Quality Board for Icelandic higher education, 2011) – narrows the limits of the independence – and the academic freedom – of the faculties and the individual faculty members.

The three reports I analyzed have the undertone that it is relatively simple to define good research, or excellent research, and what makes them excellent is how good they are for business and industry, even in the short term. The reports also tie research and science into a bundle with the notion of innovation. Biesta and colleagues from six countries (2008) have also observed the tendency to tie research and innovation together. They conclude that “the managerial attitude in search of innovation strategies ...” as well as the managerial viewpoint in general highlights “efficient and effective production of research, teaching and innovation ...” and that this dismantles institutions and restructures organizational units (Biesta et al, 2009, p. 250). They also point that the enterprize of reorganizing universities and research institutions, in the favor of research in the service of business and industry, is made look inevitable. In this sense, I believe that the economic collapse, mostly in the silence of the reports, lurks beneath: We have less money than we thought we had in 2007, and now it is inevitable to use them wisely, that is, in favor of innovation, business, and industry.

So what might this have to do with academic freedom? And what is academic freedom, anyway? A basic definition defines academic freedom as “the freedom of teachers and students to teach, study, and pursue knowledge and research without unreasonable

interference or restriction from law, institutional regulations, or public pressure” (*Encyclopædia Britannica*, n.d.; see also Presidents of Icelandic Universities, 2005). I am actually not sure if the two 2009 reports and the 2012 Einföldun report, or the quality assurance system, or many other initiatives, would count as “reasonable interference” which the presidents of Icelandic universities call “óeðlileg íhlutun” (Presidents of Icelandic Universities, 2005). These initiatives tend to increase the workload, they refocus efforts from research and teaching to administration, they prioritize values, they sound as there is a moral failure somewhere that we are all responsible for that exists. The reports do not bother to discuss what academic freedom might be, or, for example, what the proposals of reorganizing institutions might do to anything else than innovation and the creation of economic value. And, “in the name of excellence ... an entrepreneurial ethos” is required of the universities’ staff (Masschelein and Simons, 2009, p. 237).

I believe that the discourse, which the two 2009 reports and the 2012 Einföldun report are a part of, impacts academic freedom because the types of scholarship not aimed at serving relatively narrow needs of business and industry seem now to be less favored. This is not a direct consequence of the reports themselves but also related to the different composition of the universities and their offers of programs, including the fact that graduate programs are now available not only in the humanities or related sciences, but in a wide-spread variety of academic fields. Norman Fairclough and Ruth Wodak (2008) connect this to a contradiction between Humboldtian principles of morally and intellectually independent institutions and the social demands of that universities work in public service. They point out that universities are struggling with these two poles as if they are compatible rather than in contradiction with each other. The reports are of this character: they appear as if they include rather unquestionable truths.

Masculinity discourse

But more is going on. There is a masculinity discourse in the reports, which appears gender neutral. The discourse is gender neutral in that there is absolutely no mention in any of the report of that researchers might be men or women. Should there be such a mention? At certain points, but not often, “vísindamenn” (“scientists”) or “researchers” are mentioned in the relevant reports.

In general there is also a good reason to be suspicious of the size and power matters arguments for men and women. Such a discourse has traditionally favored men. But I think there is a reason to be even more deeply concerned with how the argument that size matters and the emphasis on competition, “intelligent” prioritization, and star companies is closely related to and must be viewed in context with the creation of international business masculinity (see Pétursdóttir, 2011; see also Þorgerður Einarsdóttir and Gyða Margrét Pétursdóttir (2010). The most common term has been útrásarkarlmennska that would translate as outreach masculinity. Many authors, for example Guðbjört Guðjónsdóttir and

Júlíana Magnúsdóttir (2011), use viking masculinity simultaneously with útrásarkarlmennska, and Janet Elise Johnson (2011) names the phenomenon “viking neo-masculinity”.

In this context we could call this *the masculinity of acquiring funds* to hire people to work for you, something that goes against the image of the lone researcher digging into the archives. For someone like myself as originally an historian, this consideration takes me right to the actual choices that I must make as an academic researcher: whether to work alone or work with others or take a leadership role to acquire funds and hire people. Of course, the “lone researcher” is not a non-masculine identity, but a different masculinity, less favored in the current discourse. Innovation, through its connection to entrepreneurship, is also a type of masculinity.

There is no news that the discourses of how to behave in the university are masculine ways where women are “guests” (O’Connor, 2011; Van den Brink and Benschop, 2011). The university is a heroic place where publications count as ever – as they actually always did – and with the addition of entrepreneurship, competitiveness, and large entities, it is not likely that the discourse and organizational structures of the universities is going to sway away from masculinity any time soon.

Can we change the discourse?

These reports are part of a discourse that is also bound in the practices and the ways of thinking that we in the university’s administrative structures have adopted – and in that way my observation and interpretation of the reports from 2009 and 2012 is also meant to be self-reflective, as I am a participant in legitimating the emphasis on quality and excellence.⁶ I believe that the moral agenda in the reports from 2009 and 2012 that were analyzed in the paper is in fact unethical in its focus on “BIG”, for instance because while this in discourse certain actions are recommended, there are no practical suggestions about how to educate young people, and for what purpose. Further, there no discussion either about what the broad public role of the university could be or suggestions of how to reach out to others than business and industry. Instead the reports have a very narrow focus in the way that the over-emphasis on innovation and the creation of economic value polarizes the universities as the majority of academics, men and women alike, grown-up and younger also alike, are not themselves in favor of what this discourse carries with it.

Discourse in the Foucaultian sense used here is not changed by pushing buttons. But that does not mean that I would not want it to be possible. And my attempt in this paper to somehow disturb it is not without knowing that I could simply be even more stuck in the size

⁶ However, this is not an exercise in self-criticism. My participation includes being a department head at the University of Akureyri from 2004–2008 and the University of Iceland 2010 to present, and participating in the University of Akureyri accreditation exercise and the Bologna Process induction from 2006 to 2011.

and power agenda. The critique itself might very possibly help to legitimize the moral agenda behind efficiency and the necessity that higher education serves relatively short-term economic goals.

Biesta et al (2008) suggest that we need a discussion about what the universities have to offer, not only for business and industry but for anyone. While supporting the Biesta et al proposal, I think we need not necessarily to fully abandon the discourse of competitiveness and excellence and quality. We should not think of spending our time in such efforts, but rather we should simultaneously engage with questions about the public role and societal responsibilities of the universities. This is not to go backwards to some neutral position of the university as an ivory tower. As two of Biesta's co-authors, in another article, also warn that the we would never be going back the old days of "truth-telling" (Simons and Masschelein, 2008).

Final words

That there is research on social role of the universities, for instance the project on Samfélagshlutverk háskóla (SamHá), is important (e.g., Sigurður Kristinsson et al, in preparation). We need to examine what the universities' faculty members think about the social, cultural, and political roles and responsibilities of the universities. We need to discuss the consequences of the divide between the focus on academic freedom and a neutral position – in a traditional sense of the ivory tower – and service to business and industry through an over-emphasis on innovation. We need to discuss, as our above-cited colleagues in other European countries suggest, which other ways the universities can develop as vibrant units in cooperation with all sectors of the society.

References

- Agricultural University of Iceland. (No date). Sagan. *Umlbhi*. Retrieved 5 August 2009 from <http://lbhi.is/umlbhi/sagan>.
- Biesta, Gert; Kwiek, Marek; Lock, Grahame; Martin, Hermínio; Masschelein, Jan; Papatsibia, Vassiliki; Simons, Maarten & Zgaga, Pavel. (2009). What Is the Public Role of the University? A Proposal for a Public Research Agenda. *European Educational Research Journal*, 8 (2), 249–254. www.worlds.eu/EERJ.
- Bourdieu, Pierre. (1988). *Homo Academicus*. Stanford: Stanford University Press.
- Einarsdóttir, Þorgerður og Pétursdóttir, Gyða Margrét. (2010). Greining á skýrslu rannsóknarnefndar alþingis frá kynjafræðilegu sjónarhorni [fylgiskjöl II] [Analysis of the Parliament's inquiry (of the bank collapse), from a gender studies perspective] Í Atli Gíslason (ritstjóri), *Skýrsla þingmannanefndar til að fjalla um skýrslu rannsóknarnefndar Alþingis* [Parliament committee report about the Parliament's inquiry] (pp. 209–267). Reykjavík: Althingi.
- Encyclopædia Britannica. (n.d.). Academic Freedom. Article. Retrieved 30 August 2012 from <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/2591/academic-freedom>.
- Fairclough, Norman and Wodak, Ruth. (2008). The Bologna process and the knowledge-based economy: A critical discourse analysis approach. In Bob Jessop, Norman Fairclough, and Ruth Wodak (eds.), *Education and the knowledge-based economy in Europe* (pp. 199–125). Rotterdam: Sense.
- Foucault, Michel. (1979a). Governmentality. *Ideology and Consciousness*, 6, 5–21.
- Foucault, Michel. (1979b). What is an author? In J. V. Harari (Ed.), *Textual strategies: Perspectives in post-structural criticism* (pp. 141–160). Ithaca, NY: Cornell University Press. [Available in Icelandic translation, in Foucault, Michel (2005), *Alsæi, vald og þekking* (pp. 69–94). Bókmenntafræðistofnun Háskóla Íslands: Reykjavík.
- Geirsdóttir, Guðrún and Jóhannesson, Ingólfur Ásgeir. (2009, 28–30 September). *The Bologna Process in two Icelandic universities and accreditation*. Presentation at the European Conference on Education Research (ECER), Vienna.
- Geirsdóttir, Guðrún and Jóhannesson, Ingólfur Ásgeir. (2010). *Bolognaferlið og íslenskir háskólar: Inngangur* [The Bologna Process and Icelandic universities: Introduction]. *Uppeldi og menntun* [Icelandic Journal of Education], 19(1–2), 181–185.

Guðjónsdóttir, Guðbjört and Magnúsdóttir, Júlíana. (2011). Ingólfur Arnarson, Björgólfur Thor og Ólafur bóndi á Þorvaldseyri. *Karlmennska, kynjakerfi og þjóðernissjálfsmynd eftir efnahagshrun* [The discussion on masculinity, patriarchy, and national identity after the economic collapse, using Ingólfur Arnarson (officially Iceland's first settler), Björgólfur Thor (an international Icelandic business man), and Ólafur (entrepreneurial farmer in South Iceland)]. Í Silja Bára Ómarsdóttir (ritstjóri), *Rannsóknir í félagsvísindum XII. Stjórn málafræðideild. Erindi flutt á ráðstefnu í október 2011* [Research in the Social Sciences. Conference Proceedings] (pp. 45–53). Reykjavík: Félagsvísindastofnun Háskóla Íslands.

Hólar University College. (No date). Sagan. *Hólar*. Retrieved 5 August 2009 from http://www2.holar.is/index.php?option=com_content&view=article&id=89:holar-sagan&catid=74:sagan&Itemid=96.

Iceland Statistics. (2012). Students by level, type of study, degree, narrow field of education and sex 1997–2011. *Education – Universities*. Retrieved 24 August 2012 from <http://www.hagstofa.is/Hagtolar/Skolamal/Haskolar>.

Johnson, Janet Elise. (2011, August 25). *Can women clean up Iceland's man-made mess? Why feminist political scientists must theorize corruption*. Prepared for the 2011 meeting of the European Consortium of Political Research, Reykjavik, Iceland. Retrieved 24 August 2012 from <http://www.ecprnet.eu/MyECPR/proposals/reykjavik/uploads/papers/924.pdf>.

Jóhannesson, Ingólfur Ásgeir. (2006). Leitað að mótsögnum. Um verklag við orðræðugreiningu [Finding contradictions. How to analyse discourse]. In Rannveig Traustadóttir (Ed.), *Fötlun. Hugmyndir og aðferðir á nýju fræðasviði* [Disability. Ideas and methods for a new research area] (pp. 178–195). Reykjavík: Háskólaútgáfan [University of Iceland Press].

Jóhannesson, Ingólfur Ásgeir. (2008, February). Hvers konar kennarar voru í íslenskum kennaraháskólum um 1990? [What kind of professors taught in Icelandic teacher education institutions around 1990?] Conference of Icelandic Educational Research Association, Reykjavík.

Jóhannesson, Ingólfur Ásgeir. (2010). The politics of historical discourse analysis: A qualitative research method? *Discourse: Studies in the cultural politics of education*, 31(2), 251–264.

Kristinsson, Sigurður et al, in preparation. Citation added later.

Lög um háskóla [Higher education institution act] no 63/2006.

Masschelein, Jan and Simons, Maarten. (2009). From active citizenship to world citizenship: A proposal for a world university. *European Educational Research Journal*, 8(2), 236–248.

Ministry of Education, Science, and Culture. (2009a). *Education, Research and Innovation policy. A new direction for Iceland*. Reykjavík: Author.

Ministry of Education, Science, and Culture. (2009b). *Verkefnastjórn vísinda og háskólamála. Skilagrein* [Task Force of Science and University. Report Overview]. Reykjavík: Author.

Ministry of Education, Science, and Culture. (2009b). *Nýjar úttektir á háskóla- og vísindakerfinu. Stefna í menntun, vísindum og nýsköpun: Ný leið fyrir Ísland* [New reports on the higher education and research system. Education, Research and Innovation policy. A new direction for Iceland]. Reykjavík: Author

Ministry of Education, Science, and Culture. (2009b). *Aðgerðir í háskóla- og vísindamálum. Skilagrein rýnihóps menntamálaráðherra* [Actions in higher education and research issues. From the focus group appointed by the minister of education, science, and culture]. Reykjavík: Author.

O' Connor Pat. (2011). Is senior management in Irish universities male-dominated? What are the implications? *Irish Journal of Sociology*, 18(1), 1–21.

Pétursdóttir, Gyða Margrét. (2011). Sköpun alþjóðlegrar viðskiptakarlmennsku: Íslenskt tilvik [The creation of international business masculinity: An Icelandic case]. Í Silja Bára Ómarsdóttir (ritstjóri), *Rannsóknir í félagsvísindum XII. Stjórn málafræðideild. Erindi flutt á ráðstefnu í október 2011* [Research in the Social Sciences. Conference Proceedings] (pp. 60–68). Reykjavík: Félagsvísindastofnun Háskóla Íslands.

Prime Minister's Office, Science and Technology Policy Council. (2010). *Building on solid foundations. Science and technology policy for Iceland 2010–2012* [Official English edition]. Reykjavík: Author.

Simons, Maarten & Masschelein, Jan (2007). Only love for the truth can save us: Truth-telling at the (world)university? In Michael A. Peters and Tina Besley (Eds.), *Why Foucault?: New Directions in Educational Research* (pp. 141–161). New York: Peter Lang

Starfshópur Vísinda- og tækninefndar VTR [The working group of the science and technology committee of Science and Technology Policy Council]. (2012). *Einföldun á vísinda- og nýsköpunarkerfinu. Skýrsla. Drög* [Simplifying the research and innovation system. Draft report]. Reykjavík: VTR.

Sharp, Liz & Richardson, Tim. (2001). Reflections on Foucauldian discourse analysis in planning and environmental policy research. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 3(3), 193–209.

The Quality Board for Icelandic higher education. (2011). *Quality enhancement handbook for Icelandic higher education*. Reykjavík: Rannís. Retrieved 30 August from http://rannis.is/files/Handbook_complete_1558767620.pdf.

University of Iceland. (2006). *Stefna 2006–2011* [Policy 2006–2011]. Retrieved 19 August 2012 from http://www.hi.is/adalvefur/stefna_2006_2011

University of Iceland. (No date). [Home Page.] Retrieved 5 August 2009 from <http://www.hi.is>.

Van den Brink, Marieke and Benschop, Yvonne. (2011). Gender practices in the construction of academic excellence: Sheep with five legs. *Organization*, 19(4), 507–524.

Presidents of Icelandic Universities. (2005). *Yfirlýsing um forsendur og frelsi háskóla*. Retrieved 5 October 2012 from <http://www.bifrost.is/islenska/um-haskolann/frettir/nr/22768>.

Table 1. Occurrences of selected terms in three reports about higher education in Iceland

<i>Term</i>	Expert Panel 2009	Task Force 2009	Simplifying 2012
Efficiency, efficient Nýting (good use of (money and human capital)) Samlegð Skilvirkni Verkaskipting (division of tasks (between universities and between research institutes))	11	3 6 3 7	6 1 7 2
Prioritization, prioritize, priority Focus Forgangsröðun	19 18	3	2
Einföldun, einfaldur, einfalda (simplification, simple, simplify)	No corre- sponding word	7	14
Innovation Nýsköpun	56	58	89
Verðmætasköpun (creation of economic value)	No corre- sponding word	5	19
Governance Rekstrarform	10 No corre- sponding word	No corre- sponding word 10	No corre- sponding word 3
Private Einka-	32	4	1
Public Opinber	47	42	30
Excellence, excellent Árangur Öndvegis-	11	13 0	71 1
Quality Gæði	13	20	55
Competitiveness, competitive, competitively, competitive funding Samkeppni, samkeppnissjóðir	23	51	37
Change Breytingar	11	27	13
International Alþjóðlegur	26	25	15
Mobility Hreyfanleiki	6	1	2
Exchange (of ideas or people)	5	No corre- sponding word	No corre- sponding word